

ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ

ਅੰਕ 1

ਸਾਲ 2

ਜਨਵਰੀ 2011 (ਮਾਸਿਕ, ਪੰਜਾਬੀ)

ਸੁੱਤਾ ਪੰਥ ਜਗਾਇਆ ਕਲਮ ਦੁਹਾਈ ਫੇਰ, ਹਾ!ਹਾ!ਪੰਥ ਵਿਸਾਰਿਆ ਐਸਾ ਦੁਲਾ ਸ਼ੇਰ।

ਪ
ਰਿ
ਵਾ
ਰਿ
ਕ

ਅੰ
ਕ

ਭਾਸੇ ਅੱਜ ਲੋੜ ਫੇਰ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਗਿਆਨੀ ਦੀ

ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਲੈਂਦਿਆਂ ਹੀ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਜੋਸ਼ ਉੱਠੇ,

ਨਿਵ ਜਾਵੇ ਧੀਣ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਅਭਿਮਾਨੀ ਦੀ।

ਸੁੱਤੀ ਘੂਕ ਪਈ ਕੌਮ ਆਣ ਕੇ ਜਗਾਈ ਜਿਸ,

ਅੱਜ ਤੀਕ ਧੂਮ ਪਈ ਹੋਈ ਜਿਸ ਦੀ ਕਾਨੀ ਦੀ।

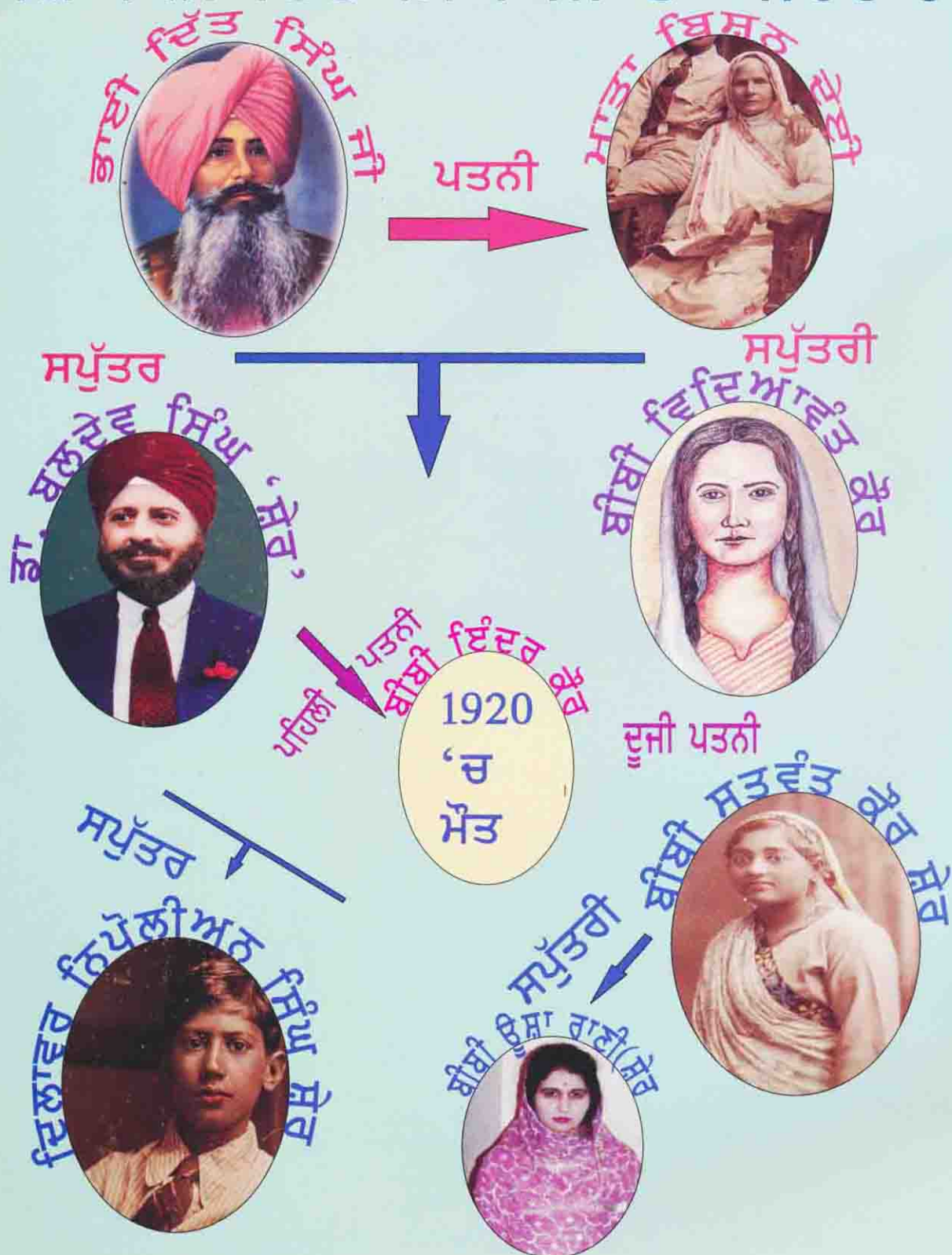
ਕੌਣ ਐਸਾ ਬੀਰ ਜਿਸ ਭਰਮ ਲੀਰੇ ਲੀਰ ਕੀਤੇ,

ਆਈ ਯਾਦ ਅੱਜ ਉਸ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਦੇ ਬਾਨੀ ਦੀ।

ਭਾਵੇਂ ਪਾਈ ਨਾ ਕਦਰ ਉਹਦੀ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੇ ਹੈ,

ਭਾਸੇ ਅੱਜ ਲੋੜ ਫੇਰ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਗਿਆਨੀ ਦੀ।

ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ

ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ

ਦੂਜੀ ਪਤਨੀ

ਸਪੁੱਤਰੀ

ਜਵਾਈ

ਪਤਨੀ

ਸਪੁੱਤਰ

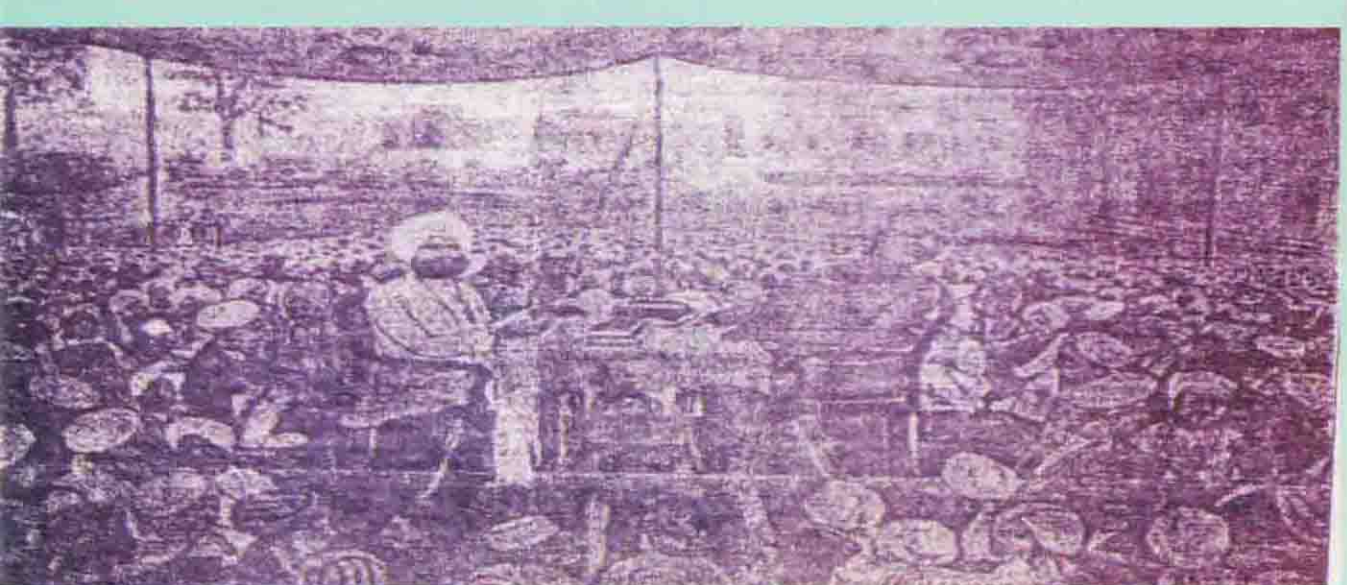
ਸਪੁੱਤਰ

ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ ਦੀ ਫੋਟੋ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਕੀ ਸੱਭ ਫੋਟੋਆਂ ਲਖਨਪਾਲ ਪਰਿਵਾਰ ਵੱਲੋਂ ਧੰਨਵਾਦਿ ਸਹਿਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ।

21 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤਾ ਰਾਮ ਗਿਆਨੀ ਦੀ ਪੀੜਿਆ ਦੀ
ਉਰਫ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਡਿਗਰੀ ਲੈਣ ਸਮੇਂ
ਦਾ ਹੱਥੀਂ ਬਣਿਆ ਚਿੱਤਰ। ਦੀ ਤਸਵੀਰ

ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸਵਾਮੀ ਦਿਯਾ ਨੰਦ ਦੀ ਇੱਕ ਬਹਿਸ ਸਮੇਂ ਦਾ ਚਿੱਤਰ ਜਿਸ
ਵਿੱਚ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉਤਰ ਸਵਾਮੀ ਜੀ ਪੰਡਤਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛ ਰਹੇ ਹਨ।

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

REGISTRATION NO. (RNI)-CHAPUN/2010/33423

ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ

(ਮਾਸਿਕ, ਪੰਜਾਬੀ)

ਸਾਲ:2

ਜਨਵਰੀ:2011

ਅੰਕ :1

ਮੁੱਖ ਸੰਪਾਦਕ: ਨਸੀਬ ਸਿੰਘ ਸੇਵਕ

9465216530

ਸਹਿ ਸੰਪਾਦਕ:1. ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ

9316133498 (ਆਨਰੇਰੀ)

2. ਇੰਜ ਸੁਰਜਨ ਸਿੰਘ ਜੱਸਲ

9815549523 (ਆਨਰੇਰੀ)

ਤਤਕਰਾ

+ ਚਣੌਤੀ ਭਰਿਆ ਸੀ ਪਹਿਲਾ ਸਾਲ	ਸੰਪਾਦਕੀ	2
ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਲਈ		
+ ਅਜੀਬੋ ਗਰੀਬ ਗਾਥਾ ਹੈ-		
ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ	ਨਸੀਬ ਸਿੰਘ ਸੇਵਕ	4
+ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਝੰਡਾ ਬਰਦਾਰ ਬਣੇ-		
ਜਥੇਦਾਰ ਬਖਸ਼ੀਸ ਸਿੰਘ ਕਲੌਂਡ	ਮੁੱਖ ਸੰਪਾਦਕ	6
+ ਸਰਬੰਸਦਾਨੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ	ਡਾ. ਸੰਦੀਪ ਕੌਰ ਸੇਖੋਂ	7
+ ਡਾ. ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਮਹਾਨ ਰਚਨਾ "ਸੁੱਧ ਸੰਗੀਤ ਸ਼ਾਸਤਰ" ਦੇ ਸੰਪਾਦਕ		
ਪ੍ਰੋ. ਐਸ ਕੇ ਲਖਨਪਾਲ ਕਨੇਡਾ	ਮੁੱਖ ਸੰਪਾਦਕ	9
+ ਖਾਲਸਾ ਅਖਬਾਰ ਲਾਹੌਰ	ਇੰਜ ਸੁਰਜਨ ਸਿੰਘ ਜੱਸਲ	11
+ ਕੌਮੀਅਤ ਦਾ ਜਜਬਾ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ	ਡਾ. ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਗੋਗੋਆਣੀ	13
+ ਕਿੱਕਰਾਂ ਦੇ ਬੀ ਬੀਜ ਕੇ, ਭਾਲ ਦਾਖਾਂ ਦੀ!	ਸ. ਤਰਲੋਚਨ ਸਿੰਘ ਦੁਪਾਲਪੁਰੀ	17
+ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਪੋਤਰੀ ਬੀਬੀ ਉਸ਼ਾ ਰਾਣੀ ਸ਼ੇਰ ਲਖਨਪਾਲ ਦੀ ਆਪਣੀ		
ਕਲਮ ਤੋਂ ਹੱਡ ਬੀਤੀ	ਬੀਬੀ ਉਸ਼ਾ ਰਾਣੀ ਲਖਨਪਾਲ	19
+ ਹੁਣ ਜਾਗਣ ਦਾ ਵੇਲਾ ਹੈ!	ਸ. ਇਕਵਾਕ ਸਿੰਘ ਪੱਟੀ	28
+ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ- ਸਾਹਿਬ ਬਹਾਦਰ	ਸ. ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਮਹਿਤਪੁਰੀ	30
+ ਬਿਖ-ਰੂਪੀ ਦਰਖਤ ਨੂੰ ਲੱਗਿਆ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਫਲ ਸੀ-		
ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ	ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਅਮਰਜੀਤ ਕੌਰ ਹਿਰਦੇ	31
+ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਯੁੱਗ ਪੁਰਸ਼ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ	ਡਾ. ਹਰਚੰਦ ਸਿੰਘ ਸਰਹਿੰਦੀ	34
+ ਕੀ ਸਾਨੂੰ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ?	ਇੰਜ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ	41

ਨਿਊਜ ਐਡੀਟਰ:-

ਹਰਕਿਰਨ ਸਿੰਘ ਨਿੱਪੀ

ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫਰ:-

ਨੈਬ ਸਿੰਘ

ਕੰਪਿਊਟਰ ਕੰਪੋਜਰ

ਮਿਸ. ਅਪਿੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ

1. ਸ. ਜਸਮੀਤ ਸਿੰਘ (ਚੱਖਣੀ ਭਾਰਤ) 9993376566
2. ਸ.ਜਸਪਾਲ ਸਿੰਘ ਕਲੌਂਡ(ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ)9463490964
- 3.ਦੇਸਰਾਜ ਸਿੰਘ ਪਟਿਆਲਾ(ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ)9815731013
- 4.ਤਰਲੋਚਨ ਸਿੰਘ ਦੁਪਾਲਪੁਰੀ ਸ਼ਾਮ 0014089039952

ਸਲਾਹਕਾਰ ਬੋਰਡ

1. ਸ. ਚਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਹਿਰਵਾਲਾ (ਮੁੱਖ ਸਲਾਹਕਾਰ)
2. ਸ.ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ ਲਾਜ 3. ਸ. ਮੇਵਾ ਸਿੰਘ ਕਜਹੇੜੀ 4. ਸ. ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਭੁਪਾਲ 5. ਸ. ਜਸਪਾਲ ਸਿੰਘ ਮੈਨੇਜਰ 6.ਸ.ਫਤਿਹ ਜੰਗ ਸਿੰਘ 7.ਸ. ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ 8.ਡਾ.ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਸੋਮਲ 9. ਸ. ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕਿਸ਼ਨਪੁਰਾ 10. ਸ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਸਿਧੂ

ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਾਦਕ ਦਾ ਸਹਿਮਤ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਨਿਜੀ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਾਨੂੰਨੀ ਕਾਰਵਾਈ ਦਾ ਨਿਪਟਾਰਾ ਸਿਰਫ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇਗਾ।

ਚੰਦਿਆਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

ਸਮਾਂ	ਦੇਸ਼ ਵਿਚ	ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿਚ
ਸਾਲਾਨਾ	150/-	\$ 30
ਪੰਜ ਸਾਲ	700/-	\$150
ਲਾਈਫ ਮੈਂਬਰ	5000/-	\$1000

website:- www.bhaiditsinghpatrika.com

ਚੰਦਾ ਭੇਜਣ ਦਾ ਪਤਾ

ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ

712, ਅਨੰਦਪੁਰ ਕੰਪਲੈਕਸ, ਕਜਹੇੜੀ, ਯੂ.ਟੀ.

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ 160036

ਫੋਨ:- 0172-2623163, 9465216530

E-Mail:- bhaiditsinghpatrika@yahoo.com

ਛਾਪਕ, ਦਿੱਲੀ ਸਿੱਖ ਗੁ. ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਸ. ਨਸੀਬ ਸਿੰਘ ਸੇਵਕ ਨੇ ਮਾਲਕ ਸ. ਨਸੀਬ ਸਿੰਘ ਸੇਵਕ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ ਗੁ. ਰਕਾਬ ਗੰਜ ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਫੋਨ:- 3094039 ਤੋਂ ਛਪਵਾ ਕੇ #712,ਅਨੰਦਪੁਰ ਕੰਪਲੈਕਸ ਕਜਹੇੜੀ (ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ) ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ। ਸੰਪਾਦਕ ਨਸੀਬ ਸਿੰਘ ਸੇਵਕ।

ਚਣੌਤੀ ਭਰਿਆ ਸੀ ਪਹਿਲਾ ਸਾਲ- ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਲਈ

ਨਸੀਬ ਸਿੰਘ ਸੇਵਕ

ਵੈਸੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਨਵਾਂ ਕੰਮ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਹੀ ਚਣੌਤੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਕੋਈ ਰਸਾਲਾ, ਅਖਬਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਚਣੌਤੀ ਹੈ। ਵਿੱਤੀ ਸਾਧਨਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਪੈਂਡੇ 'ਤੇ ਤੁਰਦਿਆਂ। ਇਹ ਹਕੀਕਤ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਮਜਬੂਰੀ ਕਾਰਨ ਬੰਨ੍ਹੇ-ਰੁੱਧੇ ਜਾਂ ਨੌਕਰੀ ਪੇਸ਼ੇ ਵਜੋਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਉਸ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀ ਦਿਲੀ ਦਿਸਚਸਪੀ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸਿਰਫ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਮਕਸਦਲਈ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਅਜੇਹੇ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿੱਚ ਵਧੀਆ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਲਾਲਚ ਦਾ ਮਸਲਾ ਵਧੇਰੇ ਭਾਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਜਿਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਪੂਰੇ ਦਿਲ ਨਾਲ, ਸਿਰੜਪੁਣੇ, ਮਿਹਨਤ ਤੇ ਢਿੜ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ ਜਨੂੰਨ ਦੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦੇ ਹਾਂ (ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਨੌਕਰੀ ਹੋਵੇ, ਸਮਾਜ ਸੇਵਾ ਜਾਂ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਰਜ ਹੋਵੇ) ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰਥਕ ਨਤੀਜੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣ ਦੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕਰਤਾ ਨੂੰ ਮਨ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੀ ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਉਹ ਅਜੇਹੇ ਵਡੇਰੇ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਲਈ ਹੌਸਲਾ ਅਫ਼ਜ਼ਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਮਹਾਨ ਤੇ ਬਹੁਪੱਖੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸ ਨਾ ਵਿੱਤੀ ਸਾਧਨ ਸਨ, ਨਾ ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨ, ਨਾ ਬਹੁਤੇ ਸਾਥੀ, ਨਾ ਸਮਾਜਕ ਮਾਨਤਾ ਹੀ ਸੀ, ਬਲਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦਿਨ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ ਵਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਤੋਂ ਖਫ਼ਾ ਲੋਕ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਾਜਸ਼ਾਂ ਰਚਣ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰਫਤਾਰ ਨੂੰ ਮੱਠੀ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ- ਪਰ ਅਸ਼ਕੇ ਉਸ ਯੋਧੇ ਦੇ ਜਿਸ ਨੇ ਅਜੇਹੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸਿਰਫ ਅਟੁੱਟ ਲਗਨ, ਢਿੜਤਾ, ਸਿਰੜੀਪੁਣਾ ਤੇ ਸੱਚ ਦਾ ਪੱਲੂ ਫੜਕੇ

ਆਪਣੀ ਮੰਜ਼ਲ ਵੱਲ ਵੱਧਣਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ ਤੇ ਆਪਣੀ 51 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਵਿਦਵਤਾ ਦੇ ਬੱਲਬੁਤੇ ਤੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪੰਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਕੁਝ ਅਜੇਹੇ ਪੰਨੇ ਜੋੜ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਮੈਂ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਪਿਤਾ ਜਥੇਦਾਰ ਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਗੁ. ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਯਾਦਗਾਰ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਕਲੋੜ ਵਿਖੇ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਤੇ ਹੋਰ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਤੇ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪ੍ਰਤੀ ਅਥਾਹ ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਵਜੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਰਹੀ ਹੈ ਪਰ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਦੇ ਮਸਲੇ ਨੇ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਕੇ ਰੱਖਿਆ। 1990 ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੁਸਾਇਟੀ ਬਣਾਈ ਜੋ ਜਲਦੀ ਹੀ ਦਮ ਤੋੜ ਗਈ। ਫਿਰ 2001 ਵਿੱਚ ਸ. ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ ਲਾਜ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਜੀ ਨੇ 100ਵੀਂ ਬਰਸੀ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਕਰਕੇ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿਖੇ ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਤੇ ਬੁਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦਾ ਇਕੱਠ ਕੀਤਾ ਤੇ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਮੈਮੋਰੀਅਲ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਸੁਸਾਇਟੀ (ਰਜਿ.) ਦਾ ਗਠਨ ਕਰਕੇ ਜਿਮੇਂਵਾਰੀ ਮੈਨੂੰ ਹੀ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਦੇ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਕਾਰਨ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਸਮਾਗਮ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। 2003 ਵਿੱਚ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਤੇ ਪਹਿਲਾ ਅੰਕ ਹੀ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਚੌਧਰਵਾਜੀ ਦੀ ਭੇਂਟ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਇਸ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਇਕਲੇ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪਣੀ ਨਿਜੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਾਲ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਨਾ ਤੇ ਮਹੀਨਾਵਾਰ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੋਰ ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਗਈ। ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਦੇ ਅਹੁਦੇ ਤੋਂ ਸੇਵਾ ਮੁਕਤ ਹੋਕੇ ਇਹ ਚਣੌਤੀ ਭਰਿਆ ਕਦਮ ਚੁੱਕ ਲਿਆ। ਪਹਿਲਾਂ 5-6 ਮਹੀਨੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ ਹਰ ਪਹਿਲੂ 'ਤੇ ਬਹਿਸ ਕੀਤੀ, ਔਖੀ ਤੋਂ

ਔਖੀ ਚਣੌਤੀ ਲਈ ਬੜੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਸੋਚਿਆ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਅਰਦਾਸ ਕਰਕੇ, ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਰਗੇ ਦ੍ਰਿੜ ਇਰਾਦੇ, ਹਿੰਮਤ, ਲਗਨ ਤੇ ਦਲੇਰੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲਿਆ ਤੇ ਸ. ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਮਹਿਤਪੁਰੀ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਠੋਕ ਵਜਾ ਕੇ ਪਰਖ ਕੇ ਨਾਲ ਤੋਰ ਲਿਆ ਤੇ ਆਖਰੀ ਸਾਹ ਤੱਕ ਇਹ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਲਿਆ। 16 ਜਨਵਰੀ 2010 ਨੂੰ ਪਹਿਲਾ ਅੰਕ ਰਿਲੀਜ਼ ਹੋ ਗਿਆ। ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਤੋਂ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਖੱਟੀਆਂ ਮਿਠੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਆਉਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਕਈਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਮੂੰਹ ਤੇ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਕੌਮ ਏਨਾ ਸੌਖਾ ਨਹੀਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਮਝਦੇ ਹੋ, ਬੱਸ ਇੱਕ ਦੋ ਪਰਚੇ ਹੀ ਕਢੇ ਜਾਣਗੇ। ਇੱਕ ਸੱਜਨ ਨੇ 6 ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਚਣੌਤੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਸੁਸਾਇਟੀ ਦੇ ਕਈ ਸੱਜਨਾਂ ਨੇ ਰੱਜ ਕੇ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਅੱਜ ਤੱਕ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਪਰ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਪਰਚੇ ਦੀ ਨਿੱਜੀ ਜਿੰਮੇਵਾਰੀ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਤੇ ਲਈ ਹੋਈ ਹੈ ਤੇ ਸੁਸਾਇਟੀ ਨੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਦੂਰ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਹਾਂ ਸਹਿਯੋਗ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਸੰਗਤਾਂ ਤੋਂ ਮੰਗਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਰਹਾਂਗਾ। ਸੱਜਨਾਂ, ਮਿਤਰਾਂ ਤੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਮਿਲੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ, ਨੁਕਤਾ ਚੀਨੀ, ਚਣੌਤੀ ਤੇ ਵਿਰੋਧਤਾ ਨੂੰ ਹੱਸ ਕੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮੈਂ ਮੂੰਹ ਤੇ ਕਹਿ ਦਿੰਦਾ ਰਿਹਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਔਖੇ ਤੋਂ ਔਖੇ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਹੀ ਖੁਸ਼ੀ ਮਿਲੀ ਹੈ। ਕੁੱਲ ਮਿਲਾਕੇ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਉਮੀਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਪਰਚਾ ਸਾਲ ਚੱਲ ਜਾਵੇਗਾ। ਮੈਂ ਇਕਲਾ ਤੁਰਿਆ ਸੀ, ਸ. ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਮਹਿਤਪੁਰੀ ਦੇ ਪੂਰਨ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ, ਸਾਥੀ ਮਿਲਦੇ ਗਏ ਜਿਵੇਂ ਸ. ਸੁਰਜਨ ਸਿੰਘ ਜੱਸਲ, ਸ. ਚਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਹਿਰਾਂਵਾਲਾ, ਸ. ਜਸਪਾਲ ਸਿੰਘ ਕੰਵਲ ਮੈਨੇਜਰ, ਸ. ਜਸਪਾਲ ਸਿੰਘ ਕਲੋੜ, ਬਾਬਾ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਕਲੋੜ ਸ. ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ, ਸ. ਜਸਪਾਲ ਸਿੰਘ ਕੈਤੇ ਮੈਨੇਜਰ ਆਦਿ ਵਿੱਤੀ ਮਦਦ ਲਈ ਅੱਗੇ ਆਏ। ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਚੰਦੇ ਵੀ ਆਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਸਾਡੇ ਹੌਸਲੇ ਬੁਲੰਦ ਹੁੰਦੇ ਗਏ। ਲੇਖਕਾਂ ਤੇ ਸੁਹਿਰਦ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਆਰਟੀਕਲ/ ਪੱਤਰ/ ਫੋਨ/ ਈ-ਮੇਲ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਸਾਡੇ ਹੌਸਲੇ ਹੋਰ ਬੁਲੰਦ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਪਰਚੇ ਦੀ ਦਿੱਖ ਹੋਰ ਤੋਂ ਹੋਰ ਖੂਬਸੂਰਤ ਬਣਦੀ ਗਈ। ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਦਾ ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਪਰਚਾ ਹੋਰ ਵੀ ਸੁੰਦਰ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਤੁਹਾਡੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਪੁਜਕੇ ਇਹ ਖੁਸ਼ਖਬਰੀ ਦੇਵੇਗਾ ਕਿ ਅਗਲੇ ਪੂਰੇ ਸਾਲ ਦਾ ਖਰਚਾ ਦਿੱਲੀ ਸਿੱਖ ਗ੍ਰ. ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਕਰਨ

ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸੋ ਸਮੂਹ ਪਾਠਕ ਤੇ ਲੇਖਕ ਵਰਗ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਮੁੱਚੀ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਵਿਦਵਾਨ/ ਬੁਧੀਜੀਵੀ ਵਰਗ ਵਧਾਈ ਦਾ ਪਾਤਰ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਬਣ ਚੁਕਿਆ ਮਹੀਨਾਵਾਰ ਪਰਚਾ (ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ) ਦੂਜੇ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਕਦਮ ਰੱਖ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸ. ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸਰਨਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਦਿੱਲੀ ਸਿੱਖ ਗ੍ਰ. ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਤੇ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਚੇਅਰਮੈਨ ਸ. ਤਰਸੇਮ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ ਹੁਰਾਂ ਦਾ ਕੋਟਿ-2 ਧੰਨਵਾਦਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਸਾਲ ਲਈ ਪਰਚੇ ਦਾ ਖਰਚਾ, ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਸਬੰਧੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਨਮੋਲ ਹੀਰਾ, ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਗਿਆਨੀ ਬੇਹੱਦ ਚਣੌਤੀਆਂ ਭਰੇ ਮਹੌਲ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰਿਆ ਸੀ। ਕੌਮ ਦੀ ਡਿਗ ਰਹੀ ਸਾਖਾ ਦੀ ਪੀੜਾ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਤੰਗੀਆਂ-ਤੁਰਸੀਆਂ ਨਾਲ ਜੂਝਦਾ ਰਿਹਾ ਪਰ ਆਖਰੀ ਸ਼ਾਹ ਤੱਕ ਉਹ ਕੌਮ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੂਝਵਾਨ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਸੁਨੇਹੇ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਭਾਰੂ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਕਾਰਜ ਇਕ ਸਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਹੈ ਪਰ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੀ ਇਹ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਉਚ ਕੋਟੀ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਪਰ ਗਰੀਬੜੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਅੱਖੋਂ ਪਰੋਖੇ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਖੈਰ! ਦੇਰ ਆਏ ਦਰੁਸਤ ਆਏ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵੱਲੋਂ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਇਸ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਮੁੱਲੀ ਸੰਗਤ ਸਮਝਕੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਵਿਸ਼ਵ ਦੀਆਂ ਸਮੂਹ ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਮਿਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬੁਧੀਜੀਵੀ ਵਰਗ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਹਿਯੋਗ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੈ। ਹਰ ਨਵੀਂ ਸਵੇਰ, ਨਵਾਂ ਸੁੱਖ-ਸੁਨੇਹਾ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀਆਂ ਅਪਾਰ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। 109 ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਸੁੱਖ ਸੁਨੇਹੜੇ ਦੀ ਉਡੀਕ 'ਚ ਬੈਠੀ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਰੂਹ ਵੀ ਖੁਸ਼ੀ 'ਚ ਖੀਵੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੋਵੇਗੀ। "ਬਬਾਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪੁੱਤ ਸਪੁੱਤ ਕਰੇ" ਮੁਤਾਬਿਕ ਸਾਡਾ ਇਹ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਫਰਜ਼ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੇ ਵਡੇਰੇ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰਖੀਏ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਦਮ ਚਿੰਨਾਂ ਤੇ ਤੁਰਦੇ ਰਹੀਏ।

ਸਮੂਹ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਨੂੰ ਮੁਬਾਰਕਾਂ।

9465216530

ਅਜੀਬੋ ਗਰੀਬ ਗਾਥਾ ਹੈ- ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ

ਨਸੀਬ ਸਿੰਘ ਸੇਵਕ

ਸਿਰਫ 51 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਸਦੀਆਂ ਤੀਕਰ ਰਾਹ ਦਸੇਰੇ ਬਣਨ ਵਾਲੇ ਦਿੱਸ-ਹੱਦੇ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗਿਆਨੀ ਨੂੰ ਜੇ ਯੁੱਗ ਪੁਰਸ਼ ਕਹਿ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਅਤਕਥਨੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਸਹੁਲਤਾਂ ਤੋਂ ਉਣੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਇੱਕ ਅਤਿ ਗਰੀਬ ਘਰਾਣੇ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੀ ਕਿਸਮਤ ਆਪ ਘੜਨ ਵਾਲੇ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਜੇ ਪੂਰੀ ਸਦੀ ਪਿੱਛੋਂ ਵੀ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦੱਸੇ ਰਾਹਾਂ ਤੇ ਤੁਰਨ ਦੀਆਂ ਨਸੀਹਤਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਵੀ ਵਾਜਬ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਉਹ ਜਰੂਰ ਹੀ ਬਹੁ-ਪੱਖੀ ਸ਼ਖਸ਼ੀਅਤ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹੋਣਗੇ। ਪਰ ਅਫਸੋਸ ਕਿ ਪੂਰੀ ਸਦੀ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮਾਂ ਬੀਤ ਜਾਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਵੀ ਕੌਮ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਰਨੀ ਦਾ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ। ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਡੁੱਬਦੀ ਬੋਤੀ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ, ਸੁੱਤੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਜਗਾਉਣ ਵਾਲੇ ਜਦੋਂ ਆਪ ਸਦਾ ਦੀ ਨੀਂਦ ਸੌ ਗਏ ਸਨ ਤਾਂ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖਿਆ ਸੀ:-

“ਸੁੱਤਾ ਪੰਥ ਜਗਾਇਆ ਕਲਮ ਦੁਹਾਈ ਫੇਰ,
ਹਾ! ਹਾ! ਪੰਥ ਵਿਸਾਰਿਆ ਐਸਾ ਦੁੱਲਾ ਸ਼ੇਰ”

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ, ਲੇਖਕਾਂ, ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਕੀਰਨੇ ਪਾਏ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੀ ਸਰਬ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਸ਼ਖਸ਼ੀਅਤ ਸਨ, ਕੌਮ ਦੇ ਹੀਰੇ ਸਨ। ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਆਦਿ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਮੇਟੀ ਵੀ ਬਣਾਈ ਗਈ ਪਰ ਇਹ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਚੱਲ ਸਕੀ। ਇਹ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਹੀਰੇ ਨੂੰ ਈਰਖਾ, ਸਿਆਸਤ ਤੇ ਨੀਵੀਂ ਜਾਤ ਦੇ ਭਾਰ ਥੱਲੇ ਦਬਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਪਿਤਾ ਬਾਬਾ ਦਿਵਾਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮਾਤਾ ਰਾਮ ਕੌਰ ਜੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਵਰਗਵਾਸ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਪਿਆਰੀ ਪੁੱਤਰੀ ਬੀਬੀ ਵਿਦਿਆਵੰਤ ਕੌਰ ਸਾਢੇ 11 ਸਾਲਾ ਦੀ ਉਮਰ

ਵਿੱਚ 17 ਜੂਨ 1901 ਨੂੰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਪਿਆਰੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਪਿੱਛੇ ਧਰਮਪਤਨੀ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਬਿਸ਼ਨਦੇਈ ਤੇ ਸਪੁੱਤਰ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਰਹਿ ਗਏ ਸਨ। ਪਤਨੀ ਨੇ ਕੁਝ ਦੇਰ ਅਧਿਆਪਕਾ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ, ਸਪੁੱਤਰ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਭੁਜੰਗੀ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਦੇ ਸਕੱਤਰ ਬਣ ਗਏ ਸਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ 14 ਕਿਤਾਬਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ। ਡਾਕਟਰੀ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਈ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਿਪੁਦਮਨ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਉਹ 1905 ਵਿੱਚ ਇੰਗਲੈਂਡ ਚੱਲੇ ਗਏ ਸਨ। 1910 ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਈ ਖਤਮ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਇੱਕ ਸਾਲ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰੈਕਟਿਸ ਕੀਤੀ ਤੇ 1911 ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਵਾਪਸ ਆ ਗਏ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਜਿਵੇਂ ਸ਼ਾਹਪੁਰ, ਫਿਰੋਜਪੁਰ, ਹਿਸਾਰ, ਪਟਨਾ, ਨਾਭਾ ਆਦਿ ਵਿਖੇ ਬਤੌਰ ਹੈਲਥ ਅਫਸਰ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। 1914 ਵਿੱਚ 2 ਸਾਲ ਲਈ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਟੈਕਸਬੁੱਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਵੀ ਰਹੇ। ਮਈ 1919 ਵਿੱਚ ਉਹ ਬਰਮਾ ਵਿਖੇ ਬੇਸ਼ੀਨ ਵਿੱਚ ਹੈਲਥ ਅਫਸਰ ਵੀ ਬਣੇ। 1920 ਵਿੱਚ ਬੇਸ਼ੀਨ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਤੇ 6 ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਨਿਊਜ਼ੀਲੈਂਡ ਵਿਖੇ Medical Board ਦੀ Registration ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ। 1920 ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਪਤਨੀ ਬੀਬੀ ਇੰਦਰ ਕੌਰ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਤੇ 1921 ਵਿੱਚ ਜਿੰਦਾ ਸ਼ਹੀਦ ਭਾਈ ਤਖ਼ਤ ਸਿੰਘ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ (ਜੋ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪਿਆਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਨ) ਜੀ ਨੇ ਡਾ. ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਦਾ ਦੂਜਾ ਵਿਆਹ ਭਿਵਾਨੀ ਦੇ ਠਾਕਰ ਉਗਰਸੈਨ ਚੌਹਾਨ ਦੀ ਲੜਕੀ ਸਤਵੰਤ ਚੌਹਾਨ ਨਾਲ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ ਸ਼ੇਰ ਬਣ ਗਈ ਸੀ। 14 ਮਈ 1926 ਨੂੰ ਡਾ. ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਮਾਤਾ, ਪਹਿਲੀ ਪਤਨੀ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦਿਲਾਵਰ ਨਿਪੋਲੀਅਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਪਤਨੀ ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ ਸ਼ੇਰ ਨਾਲ ਨਿਊਜ਼ੀਲੈਂਡ ਚਲੇ ਗਏ। ਉਥੇ ਉਹ ਬਹੁਤ ਸਾਲ ਡਾਕਟਰ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਤੇ 'ਨਿਊਜ਼ੀਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਵੀ ਰਹੇ। 1930

ਵਿੱਚ ਦਿਲਾਵਰ ਨਿਪੋਲੀਅਨ ਸਿੰਘ ਦੇ 18ਵੇਂ ਜਨਮ ਦਿਨ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਦੁੱਖ ਵਿੱਚ ਹੰਝੂ ਕੇਰਦੀ ਦਾਦੀ ਬਿਸ਼ਨ ਦੇਈ ਅੱਖਾਂ ਦੀ ਜੋਤ ਗੁਆ ਬੈਠੀ। ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ ਸ਼ੇਰ ਤੇ ਮਾਤਾ ਬਿਸ਼ਨ ਦੇਈ ਵਾਪਸ ਭਾਰਤ ਆ ਕੇ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਵਿਖੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਮੇਂ 1931 ਵਿੱਚ ਮਾਤਾ ਬਿਸ਼ਨ ਦੇਈ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। 31 ਅਕਤੂਬਰ 1935 ਨੂੰ ਡਾ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਸ਼ੇਰ ਦੇ ਘਰ ਪੁੱਤਰੀ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ। 16 ਜੂਨ 1940 ਨੂੰ ਡਾ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਦਿਲ ਦਾ ਦੌਰਾ ਪੈਣ ਕਾਰਨ ਅਚਾਨਕ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। 1950 ਵਿੱਚ ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਵੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਾਰਸ ਵੱਜੋਂ ਸਿਰਫ 15 ਸਾਲਾ ਉਸ਼ਾ ਰਾਣੀ ਸ਼ੇਰ ਹੀ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ। ਅਨਾਥ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉੱਠਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੌਮ ਦੇ ਇੱਛੇ ਵੱਡੇ ਕੱਦ ਦੇ ਗੌਰਵਮਈ ਵਿਦਵਾਨ ਦੇ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਕਿਸ ਦੀ ਸੀ? 6 ਸਤੰਬਰ 1901 ਦੇ ਮਨਹੂਸ ਦਿਹਾੜੇ ਦੀ ਪੀੜਾ ਸਦੀਆਂ ਤੀਕਰ ਸਿੱਖ ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰੜਕਦੀ ਰਹੇਗੀ। ਪਰ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਵੀ ਗਲਤ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਕੌਮ ਨੇ ਆਪਣਾ ਫਰਜ਼ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਨਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕੀਤੀ, ਨਾ ਹੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵੰਸ਼ ਦੀ। ਹੋਣਹਾਰ ਸਪੁੱਤਰ ਡਾ. ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਸ਼ੇਰ ਜੋ ਕਿ ਉੱਚ ਕੋਟੀ ਦਾ ਡਾਕਟਰ ਹੋ ਨਿਬੜਿਆ ਸੀ, ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਮਹਾਰਾਜਾ ਨਾਭਾ ਜੀ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਹੋਈ ਸੀ। ਪਰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੋਂ ਡਿਗਰੀ ਲੈ ਕੇ ਆਉਣ ਉਪਰੰਤ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨੀਵੀਂ ਜਾਤ ਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਦੇ ਮਸਲੇ ਦੀ ਖਾਤਰ ਕੇਸ ਕਟਾ ਕੇ ਹਿੰਦੂ ਬਣਨਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਸ.ਸ ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਜੀ ਨੇ ਇੱਕ ਕਵੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਪਹਿਚਾਣ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸਿੱਖ ਸਜਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਕੌਮ ਦੇ ਅਲੰਬਤਦਾਰਾਂ ਦਾ ਇਹ ਫਰਜ਼ ਬਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਵਾਰਸਾਂ ਦੀ ਸਾਂਭ ਸੰਭਾਲ ਕਰਦੇ, ਪਰ ਅਜੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਪੂਰੀ ਇੱਕ ਸਦੀ ਪਿੱਛੋਂ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਮੈਮੋਰੀਅਲ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਸੁਸਾਇਟੀ (ਰਜਿ.) ਮੁੱਖ ਦਫਤਰ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੇ ਅਦਾਰਾ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ (ਮਾਸਿਕ, ਪੰਜਾਬੀ) ਇਸ ਮਾਣ ਮੱਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਕੋਨੇ ਕੋਨੇ ਵਿੱਚ ਪੁਜਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਹੈ। ਅਦਾਰਾ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਵੱਲੋਂ ਪੰਨਵਾਦਿ ਹੈ ਪ੍ਰੋ. ਐਸ. ਕੇ ਲਖਨਪਾਲ ਜੀ ਦਾ ਜੋ ਕਿ 1961 ਵਿੱਚ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਸਰਕਾਰੀ

ਕਾਲਜ ਸੈਕਟਰ 11 ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਲੈਕਚਰਾਰ ਸਨ ਤੇ ਅਸਤੀਫਾ ਦੇ ਕੇ ਅਮਰੀਕਾ ਚੱਲੇ ਗਏ ਸਨ ਤੇ ਪਿੱਛੋਂ ਕਨੇਡਾ। ਤੇ ਕਨੇਡਾ (ਸਸਕਾਤੂਨ) ਵਿਖੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰਪੁਰਬ ਹਰ ਸਾਲ ਪੂਰੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਮਨਾਉਣ ਦੀ ਪਿਰਤ ਪਾਈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਅਨਾਥ ਪੋਤਰੀ ਐਮ.ਏ.ਬੀ.ਟੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਕੇ, ਦਸੰਬਰ 1966 ਵਿੱਚ ਕਨੇਡਾ ਲੈ ਗਏ, ਤੇ ਆਪਣੇ ਇੱਕ ਪੁੱਤਰ, ਨੂੰਹ, ਪੁੱਤਰੀ, ਦੋ ਪੋਤਰਿਆਂ ਸਮੇਤ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਨ। ਡਾ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਦੀ ਪਟਾਰੀ ਸੰਭਾਲੀ ਬੈਠੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ 18 ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਸੰਗੀਤ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਖਰੜੇ ਨੂੰ 1999 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਕੇ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਸੰਗੀਤ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਹੋ ਸਕਿਆ ਹੈ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਵਾਰਸ ਬੀਬੀ ਉਸ਼ਾ ਰਾਣੀ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਦਰਦ ਭਰੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਕੇ ਕੋਈ ਵੀ ਹਿਰਦਾ ਹੰਝੂ ਕੇਰਨੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ। ਸੋਚਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ ਨੇ ਕਿਹੜੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਜਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਇਨਸਾਫ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆ ਰੱਬ ਨੇ ਇੱਕ ਤਰਫਾ ਫੈਸਲਾ ਕਿਉਂ ਦਿੱਤਾ? ਪਹਿਲਾਂ ਸਿਰਫ 51 ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਮੌਤ, ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ 3 ਮਹੀਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਣਹਾਰ ਸਪੁੱਤਰੀ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਜਾਣੀ। ਪੁੱਤਰ ਡਾ. ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਸ਼ੇਰ ਤੇ ਪਤਨੀ ਮਾਤਾ ਬਿਸ਼ਨ ਦੇਈ ਦੀ ਦੇਖ ਭਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਡਾ. ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪਤਨੀ ਇੰਦਰ ਕੌਰ ਦੀ ਮੌਤ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨਿਪੋਲੀਅਨ ਦੀ ਮੌਤ ਨੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦੇ ਪਹਾੜ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆ ਖੜੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਹਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਤੋਂ ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਦੇ ਮਸਲੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਇਕੋ ਇੱਕ ਪੋਤਰੀ ਦਾ ਅਨਾਥ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਇਨਸਾਫ ਹੈ ਰੱਬ ਦਾ! ਫੇਰ ਵੀ ਅਜੇਹੇ ਸੰਘਰਸ਼ਮਈ ਹਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਦਿਆਂ ਬੀਬੀ ਉਸ਼ਾ ਰਾਣੀ ਸ਼ੇਰ ਲਖਨਪਾਲ ਆਪਣੀ ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਆਖਰੀ ਪੜਾ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ/ ਪੁੱਤਰੀ ਤੇ ਦੋ ਪੋਤਰਿਆਂ, ਨੂੰਹ ਤੇ ਪਤੀ ਪ੍ਰੋ. ਐਸ. ਕੇ ਲਖਨਪਾਲ ਜੀ ਨਾਲ ਕਨੇਡਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਨ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ, ਲੰਮੇਰੀ ਉਮਰ ਬਖਸ਼ੇ।

9465216530

ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਝੰਡਾ ਬਰਦਾਰ ਬਣੇ- ਜਥੇਦਾਰ ਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਕਲੌੜ (1899-1976)

ਜਥੇਦਾਰ ਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਕਲੌੜ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 1941 ਵਿੱਚ ਮਹੱਲੇ ਦੇ ਕੁਝ ਪਤਵੰਤੇ ਸੱਜਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸ. ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ, ਸ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ, ਸ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਸ. ਬਸਤਾ ਸਿੰਘ, ਸ. ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ, ਸ. ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ, ਸ. ਮੱਘਰ ਸਿੰਘ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ, ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਵਿੱਚ ਸੰਗਰਾਂਦ ਮਨਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਤੇ ਸ. ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਫੌਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੈਨਸ਼ਨ ਵਿਚੋਂ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਦੇਗ ਲਈ ਸਵਾ ਰੁਪਿਆ ਦੇਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਅੱਗੇ ਚੱਲਕੇ ਜਥੇਦਾਰ ਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਖਸ਼ੀਅਤ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ, ਉਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਕਾਰਜ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ 1942-43 ਦੇ ਕਰੀਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰਪੁਰਬ ਦੇ ਮੌਕੇ ਨਗਰ ਕੀਰਤਨ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ 2 ਬਿੱਘੇ 6 ਵਿਸਵੇ ਥਾਂ ਲੈ ਕੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਨਿਸ਼ਾਨ

ਸਾਹਿਬ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸੀ ਥਾਂ ਤੇ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਯਾਦਗਾਰ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਹੈ।

ਇਥੋਂ ਇੱਕ ਅਜੀਬੋ ਗਰੀਬ ਕਹਾਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਥੇਦਾਰ ਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਜਨੂੰਨ ਆ ਗਿਆ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਬਣਾਈ ਜਾਵੇ ਪਰ ਉੱਚ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਕੁੱਝ ਅਮੀਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਹਜ਼ਮ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ ਜੋ ਲਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਰਾਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਪੁੱਛ ਦਿੱਤਾ। ਫਿਰ ਇੱਕ ਕਮਰਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਉਹ ਵੀ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਦੇ ਨੂੰ ਢਾਹ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਸਿਲਸਲਾ ਕਾਫੀ ਦੇਰ ਚੱਲਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਜਥੇਦਾਰ ਬਖਸ਼ੀਸ਼

ਸਿੰਘ ਤੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਅੱਠ ਮੁਕੱਦਮੇ ਚੱਲ ਪਏ। ਪਰ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਇਸ ਸੱਚੇ ਸੁੱਚੇ ਸੇਵਕ ਨੇ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਹਾਰੀ।

1975 ਵਿੱਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਯਾਦਗਾਰ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਜਥੇਦਾਰ

ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਟੋਹੜਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁ. ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਦੋ ਵਾਰੀ 11000, ਤੇ 5000 ਰੁਪਏ ਇਸ ਯਾਦਗਾਰ ਲਈ ਦਿੱਤੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਪਿੰਡ ਪੱਧਰ, ਫਿਰ ਇਲਾਕੇ ਭਰ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਖਸ਼ੀਅਤ ਉਭਾਰਨ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੋ ਗਏ। 19 ਜੁਲਾਈ 1976 ਤੱਕ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਬਾਖੂਬੀ ਇਹ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਈ ਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਸ. ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਕੈਭੇ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਦ ਚਿੰਨਾ ਤੇ ਚੱਲਦੇ ਹੋਏ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਇਸੇ ਲੜੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਦਿਆਂ ਸ. ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ

ਜੀ ਦੀ ਰਹਿ ਨੁਮਾਈ ਹੇਠ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ ਸਥਾਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੱਦੀ ਘਰ ਵਿੱਚ ਗੁ. ਭੋਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਉਸਾਰੀ 1987 ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਲੜੀ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਤੋਰਦਿਆਂ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਮੈਮੋਰੀਅਲ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ ਤੇ ਜਨਵਰੀ 2010 ਤੋਂ ਅਦਾਰਾ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਸੋਚ ਦਾ ਝੰਡਾ ਬਰਦਾਰ ਬਣਕੇ ਨਿੱਤ ਨਵੇਂ ਦਿੱਸਹੱਦੇ ਕਾਇਮ ਕਰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦਿ ਹੈ।

ਮੁੱਖ ਸੰਪਾਦਕ

ਸਰਬਸਦਾਨੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਡਾ. ਸੰਦੀਪ ਕੌਰ ਸੇਖੋਂ

ਕਲਗੀਧਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਪਾਵਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ 22 ਦਸੰਬਰ 1666 ਈ. ਨੂੰ ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ (ਬਿਹਾਰ) ਵਿਖੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰ ਕੁੱਖੋਂ ਨੌਵੇਂ ਪਿਤਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਲੋਕ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਫੇਰੀ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਢਾਕੇ ਵੱਲ ਵਿਚਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਦੇ ਛਿਆਲੀਵੇਂ ਵਰ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਇਸ ਇਕਲੌਤੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਈ ਸਾਲਾ ਬਾਅਦ ਲਗਭਗ 1670 ਈ. ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਦੇਖਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਇੱਕ ਬੜੀ ਅਨੂਠੀ ਘਾਤਤ ਸਨ। ਉਹ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਸਾਂ 42 ਵਰ੍ਹੇ ਇਸ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਵਿਚਰੇ ਅਤੇ ਉਹ 1675 ਈ. ਤੋਂ 1708 ਈ. ਤੱਕ ਲਗਭਗ 33 ਸਾਲ ਸੰਘਰਸ਼ ਤੇ ਸੰਕਟ ਨਾਲ ਹੀ ਘਿਰੇ ਰਹੇ। ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਦਰਵੇਸ਼ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

“ਹੱਕ ਹੱਕ ਅੰਦੇਸ਼ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ,

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਰਵੇਸ਼ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ।”

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੰਬੰਧੀ ਕਨਿੱਘਮ ਇਉਂ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:-

“ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਬਹੁਪੱਖੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਇਕ ਤੇਜ਼ ਰਫ਼ਤਾਰ ਘੋੜੇ ਉੱਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਇਤਨੀ ਛੋਟੀ ਆਯੂ ਵਿੱਚ ਇਤਨੇ ਮਹਾਨ ਕੰਮ ਕਰ ਜਾਣੇ ਇਕ ਕਰਾਮਾਤ ਹੀ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਸਾਰਾ ਗੁਰੂ ਜੀਵਨ ਇੱਕ ਜਦੋਂ ਜਹਿਦ ਦਾ ਜੀਵਨ ਹੈ। ਇਕੋ ਹੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਵਿੱਚ ਇਤਨੇ ਗੁਣ ਜਿਤਨੇ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਿੱਚ ਸਨ, ਮਿਲਣੇ ਅਸੰਭਵ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਜਾਪਦੀ ਹੈ।”

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਗੱਦੀ ਸੰਭਾਲੀ ਤਾਂ ਆਪ ਦੀ ਉਮਰ 9 ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ। ਉਮਰ ਛੋਟੀ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਪਹਾੜ ਜਿੰਨੀ ਵੱਡੀ ਸੀ। ਜਿਸ ਜਾਲਮ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਉਸ ਤੋਂ ਇਸ

ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਬੱਚੇ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕਰਨੀ ਫਜ਼ੂਲ ਸੀ। ਗੁਰਆਈ ਸੰਭਾਲਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ੋਰ ਭਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਾਜਸੀ ਚਿੰਨ੍ਹ ਕਲਗੀ, ਛਤਰ, ਤਖ਼ਤ ਅਤੇ ਰਣਜੀਤ ਨਗਾਰਾ ਆਦਿ ਆਪਣਾ ਲਏ ਸਨ। ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਬਾਜ ਅਤੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਕਲਗੀ ਸਜਾਉਣ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ “ਬਾਜਾਂ ਵਾਲੇ” ਅਤੇ “ਕਲਗੀਆਂ ਵਾਲੇ” ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਾਹਿਬ-ਏ-ਕਮਾਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਬਿਲਾਸਪੁਰ ਦੇ ਰਾਜਾ ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ, ਭੰਗਾਣੀ ਦਾ ਯੁੱਧ, ਨਦੌਣ ਦਾ ਯੁੱਧ, ਚਮਕੌਰ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ, ਖਿਦਰਾਣੇ ਦੀ ਢਾਬ ਦੀ ਲੜਾਈ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕਮਾਲ ਦੀ ਤੀਰ ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਦੇਖ ਕੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਸਿੰਘ ਦੂਜਾ ਜੋ ਭਾਈ ਬਹਿਲੋ ਦਾ ਪੋਤਰਾ ਸੀ, ਇਉਂ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:-

“ਵਾਹੁ ਪ੍ਰਗਟਿਓ ਮਰਦ ਅਗੰਮਤਾ ਵਰਿਆਮ ਅਕੇਲਾ।”

ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਯੋਗ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜਿੰਨੀਆਂ ਵੀ ਲੜਾਈਆਂ ਲੜੀਆਂ ਅਤੇ ਜਿੱਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਜਗ੍ਹਾ ‘ਤੇ ਆਪਣਾ ਕਬਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਅਨਿਆ ਵਿਰੁੱਧ ਹਰ ਹੀਲਾ ਵਰਤਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਉਹ ਜੰਗ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਉਤਰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਹ ਨੀਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਫਰਨਾਮੇ ਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੁਕਾਂ ਤੋਂ ਉਹਾਗਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

“ਉ ਕਰ ਅਜ਼ ਹਮਹ ਹੀਲਤੇ ਦਰ ਗੁਜ਼ਸਤ॥

ਹਲਾਲਸੱਤ ਬੁਰਦਨ ਬ ਸ਼ਮਸੀਰ ਦਸਤ॥”

(ਜਫਰਨਾਮਾ)

ਉਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੀ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਦੋਨੋਂ ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਚਮਕੌਰ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਅਤੇ ਦੋ

ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸਰਹੰਦ ਦੀਆਂ ਨੀਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ।
ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵਾਰ ਕੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਉਚਾਰਿਆ:-

“ਚਾਰ ਮੂਏ ਤੋਂ ਕਿਆ ਹੁਆ ,
ਜੀਵਤ ਕਈ ਹਜਾਰ।”

ਚਾਰੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਫ਼ਾਰਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਜਫ਼ਰਨਾਮਾ 1706 ਈ. ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ੀ ਗਈ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਸਾਰਾ ਭਾਰਤ ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਦੇ ਜਬਰ ਬਲੇ ਪਿਸ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਵੰਗਾਰ ਨੂੰ ਕਬੂਲ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਮਰਜ਼ੀਵਤਿਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਜਮਾਤ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 30 ਮਾਰਚ 1699 ਈ ਨੂੰ ਚਹੁੰ ਵਰਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਕਰਕੇ, ਜਾਤ ਪਾਤ ਦੇ ਭੇਦ ਭਾਵ ਮਿਟਾ ਕੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਨਤਾ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਇਕੋ ਵਾਟੇ ਵਿੱਚੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਇਆ। ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਨਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਅਜੀਮ ਸ਼ਖਸ਼ੀਅਤ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਮੂਨਾ ਹੈ। ਸਹੀ ਮਾਅਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸੱਚੇ ਤੇ ਚੰਗੇ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਮਹਾਰਾਜ ਹੀ ਸਨ।

ਬੇਸ਼ਕ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਵਿਰੋਧਤਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਤੇ ਪਠਾਣਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਧੇਰੇ ਸੀ ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਲਾਸਾਨੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਬਣ ਗਏ। ਪੀਰ ਭੀਖਣ ਸ਼ਾਹ, ਪੀਰ ਬੁੱਧੂ ਸ਼ਾਹ, ਸੱਯਦ ਬੇਗ਼ ਖ਼ਾ, ਗਨੀ ਖਾਂ ਅਤੇ ਨਬੀ ਖਾਂ ਜਿਹੇ ਨਾਮਵਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਆਪ ਦੇ ਸਿੱਖ ਬਣੇ ਅਤੇ ਪੀਰ ਬੁੱਧੂ ਸ਼ਾਹ ਵਰਗਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਸਮੇਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਅਮਿਟ ਛਾਪ ਛੱਡ ਗਏ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਬਹੁਤੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਛੰਦਾਬੰਦੀ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ 52 ਕਵੀ ਸਨ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਕਵੀ ਵੱਖ ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਗੋਯਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰੀ ਕਵੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸਨ। ਇਤਿਹਾਸ ‘ਚ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਛੱਡਣ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲੋਂ

ਰਚਿਆਂ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਵਧੇਰੇ ਖਜ਼ਾਨਾ ਜੋ ਲਗਭਗ 9 ਮਣ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸੀ, ਸਰਸਾ ਨਦੀ ਦੀ ਭੇਟ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਨੂੰ “ਵਿਦਿਆ ਸਾਗਰ” ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਈ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਗਿਆਤ ਸਨ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਫ਼ਾਰਸੀ, ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਅਰਬੀ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਬੜੀ ਭਰਪੂਰ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਉੱਚ ਕੋਟੀ ਦੇ ਯੋਧਾ, ਧਰਮ ਫਿਲਾਸਫ਼ਰ, ਕਵੀ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਸਰਬੰਸਦਾਨੀ ਸਨ। ਆਪ ਨੇ ਨੰਦੇੜ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਆਪਣੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸਰਬ ਉੱਚਤਾ ਦਾ ਸਥਾਨ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੇਹਧਾਰੀ ਅਖੌਤੀ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਦੀ ਬਜਾਇ “ਸਭ ਸਿਖਨ ਕੋ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਮਾਨਿਓ ਗ੍ਰੰਥ” ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਜਦੋਂ ਕਈ ਵੱਡੇ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਵਿਦਵਾਨ ਸਾਹਿਬ ਏ-ਕਮਾਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਲਿਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਕਲਮ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਖਸ਼ੀਅਤ ਅੱਗੇ ਜਵਾਬ ਦੇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਅੱਲਾ ਯਾਰ ਖਾਂ ਯੋਗੀ ਕਲਗੀਧਰ ਪਿਤਾ ਜੀ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:-

“ਇਨਸਾਫ਼ ਕਰੇ ਜੀ ਮੇਂ ਜਮਾਨਾ ਤੋਂ ਯਕੀ ਹੈ।

ਕਹਿ ਦੇਗਾ ਕਿ ਗੋਬਿੰਦ ਕਾ ਸਾਨੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਕਰਤਾਰ ਕੀ ਸੋਗੰਦ ਹੈ ਨਾਨਕ ਕੀ ਕਸਮ ਹੈ।

ਜਿਤਨੀ ਭੀ ਹੋ ਗੋਬਿੰਦ ਕੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਵਹੁ ਕਮ ਹੈ।”

ਅਸੀਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦੀਆਂ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਅਹਿਸਾਨਾਂ ਦਾ ਮੁੱਲ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੇ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਆਰੰਭੀ ਸਿੱਖ ਲਹਿਰ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਜਲੌਅ ‘ਤੇ ਪੁੱਜੀ। ਉਮਰ ਛੋਟੀ ਅਤੇ ਕਰਨਾਮੇ ਇੰਨੇ ਮਹਾਨ ਕਿ ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਸ਼ਖਸ਼ੀਅਤ ਲੱਭਣੀ ਹੀ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਸਾਇਰ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:-

“ਸ਼ਕਲ ਸੂਰਤ ਹੋਰ ਹੀ ਹੋਣੀ ਸੀ ਅੱਜ ਹਿੰਦ ਦੀ,

ਗਰਜਦੀ ਨਾ ਜੇ ਕਿਤੇ ਤਲਵਾਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਦੀ।”

(ਅਸਵਨੀ ਸ਼ੇਖ)

9814900248

ਡਾ. ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਮਹਾਨ ਰਚਨਾ

“ਸ਼ੁੱਧ ਸੰਗੀਤ ਸ਼ਾਸਤਰ”

ਦੇ ਸੰਪਾਦਕ ਪ੍ਰੋ.ਐਸ.ਕੇ.ਲਖਨਪਾਲ ਕਨੇਡਾ

ਨਸੀਬ ਸਿੰਘ ਸੇਵਕ

ਡਾ. ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਸ਼ੇਰ ਜੀ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਬੀਬੀ ਉਸ਼ਾ ਰਾਣੀ ਸ਼ੇਰ ਲਖਨਪਾਲ ਦੇ ਪਤੀ ਪ੍ਰੋ ਐਸ ਕੇ ਲਖਨਪਾਲ ਇੱਕ ਸਿਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਵੀ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚੋਂ ਮੱਨੁਖਤਾ ਦੀ ਪੀੜਾ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਸਹੁਰਾ ਸਾਹਿਬ ਡਾ. ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਸ਼ੇਰ ਜੀ ਵੱਲੋਂ 18 ਸਾਲ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ “ਸ਼ੁੱਧ ਸੰਗੀਤ ਸ਼ਾਸਤਰ” ਦਾ ਖਰੜਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੁਰਾਣੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮਿਲ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਾਹਿਤਕ ਰੁਚੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਇੱਕ ਸਾਲ ਦੀ ਕਰੜੀ ਮਿਹਨਤ ਤੇ ਲਗਨ ਨਾਲ ਇਸ ਮਹਾਨ ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਕਰਕੇ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ। ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਸੰਗੀਤ ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਬੇਹੱਦ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕੀਤੀ। ਕਈਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਸ ਮਹਾਨ ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥ ਵਰਗਾ ਗ੍ਰੰਥ ਨਾ ਪਹਿਲਾਂ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਮਾਹਰਾਂ ਨੇ ਡਾ. ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਸ਼ੇਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਪੰਡਤ ਦੀ ਉਪਾਦੀ ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਪ੍ਰੋ. ਲਖਨਪਾਲ ਜੀ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਗੀਤ ਸਿਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇੱਕ ਮੀਲ ਪੱਥਰ ਗੱਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਕਰਕੇ ਜਿਥੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਡਾ. ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਦੀ ਰੂਹ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਅਮਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਉਥੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬੇਟੀ ਤੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਉਸ਼ਾ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਨਸਿਕ ਖੁਸ਼ੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਆਪ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪੰਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਆਦਰਯੋਗ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ।

ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਜਿਲਾ ਲੁਧਿਆਣਾ (ਪੰਜਾਬ) ਦੇ ਪਿੰਡ ਨੈਣਾ ਦੀ ਸੋਵਾਦੀ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਐਮ.ਏ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕਾਲਜ ਗੁਰੂ ਸਰ ਸੁਧਾਰ (ਲੁਧਿਆਣਾ) ਵਿਖੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਲੱਗ ਗਏ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਲਜ ਮੁਕਤਸਰ ਵਿੱਚ ਚੱਲੇ ਗਏ। ਫੇਰ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਲਜ ਸੈਕਟਰ 11 ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿਖੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ 1961 ਤੱਕ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਤੇ ਇਸੇ ਸਾਲ ਉਹ ਅਮਰੀਕਾ ਚੱਲੇ ਗਏ ਸਨ। ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਕਨੇਡਾ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਸਸਕਾਤੂਨ ਵਿਖੇ ਚੱਲੇ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਿ ਇੱਕ ਖੁਸ਼ੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਸਕਾਤੂਨ (ਕਨੇਡਾ) ਵਿਖੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਯਤਨਾਂ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਦਿਨ ਮਨਾਇਆ ਗਿਆ ਜੋ ਕਿ ਅੱਜ ਤੱਕ ਵੀ ਹਰ ਸਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲ ਕਦਮੀ ਨਾਲ ਹੀ ਮਨਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਪ੍ਰਤੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਸ ਅਥਾਹ ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਫ਼ਖਰ ਕਰਨਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। 82 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਿਖਿਆ ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਮੋਹ ਘਟਿਆ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਅੱਗੇ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਬੁਲੰਦੀਆਂ ਵੱਲ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਉਹ ਮਾਣ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੇ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਸਿਖਿਆ ਪ੍ਰੇਮੀ ਪੰਥ ਰਤਨ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹੋਣਹਾਰ ਸਪੁੱਤਰ ਡਾ. ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਸ਼ੇਰ ਦੇ ਜਵਾਈ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਵੀ ਸਿਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਹੋਣ ਤੇ ਮਾਣ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਆਪਣੀ ਧਰਮ ਪਤਨੀ ਤੇ ਮਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਵੀ ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਕਿੱਤੇ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਅਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁੱਤਰੀ ਨੂੰ ਵੀ

ਸਾਇੰਸ ਦੀ ਅਧਿਆਪਕਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਇਕ ਪੁੱਤਰ ਤੇ ਇੱਕ ਪੁੱਤਰੀ ਤੇ ਅੱਗੋਂ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਦੋ ਪੁੱਤਰ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਵੱਲੋਂ ਸ਼ੁੱਧ ਸੰਗੀਤ ਸ਼ਾਸਤਰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਚਿੱਠੀ ਪਾਈ ਗਈ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕਨੇਡਾ ਤੋਂ ਫੋਨ ਆਇਆ। ਬੇਹੱਦ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਈ ਸੀ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਵਾਰਸਾ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਕੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਚਿੱਤ ਚੇਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਕਦੀ ਅਜੇਹਾ ਕੁਝ ਵੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬੀਬੀ ਉਸ਼ਾ ਰਾਣੀ ਤਾਂ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦਿਆਂ ਭਾਊ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ

ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਕਈ ਦਿਨ ਤਾਂ ਸੌ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕੇ ਸਨ। ਅਦਾਰਾ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਵੱਲੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਬਹੁਤ ਧੰਨਵਾਦਿ ਹੈ ਕਿ ਪੂਰਨ ਸਹਿਯੋਗ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਪਾਸ ਉਪਲੱਬਧ ਖਜਾਨਾ ਜੋ ਸੀ ਉਹ ਈ-ਮੇਲ ਰਾਹੀਂ ਅਦਾਰੇ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਬੀਬੀ ਉਸ਼ਾ ਰਾਣੀ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਬੀਤੀ ਵੀ ਭੇਜੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਜਨਵਰੀ ਦੇ ਇਸ ਪਰਿਵਾਰਕ ਅੰਕ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਰੱਬ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ

ਪ੍ਰੋ.ਐਸ. ਕੇ. ਲਖਨਪਾਲ ਜੀ ਦੀ ਲਿਖੀ ਕਵਿਤਾ

ਇੱਕ ਦਿਨ ਮੈਨੂੰ ਰੱਬ ਸੀ ਮਿਲਿਆ
ਤੇ ਮੈਂ ਪੁੱਛ ਬੈਠਾ- ਕਿ ਇਹ ਦੁਨੀਆਂ ਤੂੰ ਹੀ ਬਣਾਈ
ਮੈਨੂੰ ਉੱਤਰ ਦੇਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ
ਉਸ ਵਿਚਾਰੇ ਨੀਵੀਂ ਪਾਈ
ਮੈਂ ਸਮਝ ਗਿਆ- ਕੀ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ
ਤੇ ਫਿਰ ਉਸ ਆਖਿਆ
ਸਾਰੇ ਕਹਿੰਦੇ ਰੱਬ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ
ਅੱਜ ਕੱਲ ਤਾਂ ਰੱਬ ਆਪ ਵੀ
ਨਹੀਂ ਰੱਬ ਰਹਿ ਗਿਆ
ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਵੰਡੀਆਂ ਪਾ ਲਈਆਂ
ਹਿੰਦੂਆਂ, ਸਿੱਖਾਂ, ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਤੇ ਈਸਾਈਆਂ
ਰੱਬ ਦੇ ਟੋਟੇ-ਟੋਟੇ ਕਰ ਸੁੱਟੇ ਨੇ
ਕੁਝ ਕਹਿੰਦੇ ਸਾਡਾ ਰੱਬ ਚੰਗਾ, ਦੂਜੇ ਕਹਿੰਦੇ ਸਾਡਾ ਚੰਗਾ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛੋ - ਰੱਬ ਕਹਿੰਦਾ
ਜਿੰਨਾ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ, ਰੱਬ ਹੋ ਕਹਿੰਦੇ
ਉਹ ਵੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਹੀ ਸੀ ਬਣਾਏ
ਵਿੱਚ ਮੰਦਰਾਂ ਦੇ ਮੈਂ ਬੈਠਾ, ਵਿੱਚ ਮਸੀਤਾਂ ਮੇਰੀ ਵੱਸੋਂ
ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ
ਚੌਰੀ ਬੱਲੇ

ਜਿਹਦਾ ਤੁਸੀਂ ਸੇਵਨ ਹੋ ਕਰਦੇ, - ਮੈਂ ਹੀ ਤਾਂ ਹਾਂ
ਵਿੱਚ ਗਿਰਜਿਆਂ, ਕਰੌਸ ਦੇ ਅੰਦਰ
ਮੇਰੀ ਹੀ ਤਾਂ ਰੂਹ ਹੈ ਵਸਦੀ
ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਵੇਖ ਕੇ
ਇੱਕ ਸਵਾਲ ਹੈ ਉੱਠਦਾ
ਕਿ ਕੀ ਦੁਨੀਆਂ ਮੈਂ ਬਣਾਈ ਹੈ
ਜਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ
ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਰੱਬ ਤੇ ਤਰਸ ਆਇਆ
ਤੇ ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ, ਦੁਨੀਆਂ ਵਾਲਿਆਂ, ਰੱਬ ਨੂੰ
ਵੇਚਣ ਲਈ - ਥਾਂ ਥਾਂ ਤੇ ਨੇ ਹੱਟਿਆਂ ਪਾਈਆਂ
ਜਨਤ ਦੇ ਝੂਠੇ ਲਾਰੇ - ਕਰ ਕਰ ਹੂਰਾਂ ਦੇ ਵਾਅਦੇ
ਸੁਰਗਾਂ ਅੰਦਰ ਸ਼ਹਿਦ ਦੀ ਨਦੀਆਂ
ਦੁੱਧਾਂ ਦੇ ਦਰਿਆ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ
ਤੇ ਅੰਨੇ ਲੋਕੀਂ ਥਾਂ ਥਾਂ ਜਾ ਕੇ
ਅਗਲੇ ਜਨਮ ਲਈ ਸੌਦਾ ਕਰਦੇ
ਕੌਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆ ਕੇ ਦੱਸੇ - ਸੁਰਗ ਤੇ ਨਰਕ
ਜਨਤ ਤੇ ਦੋਸ਼ - ਏਥੇ ਹੀ ਮਿਲਦੇ ਨੇ
ਆਖਿਰ ਇਕ ਦਿਨ ਹੈ - ਮਰ ਜਾਣਾ
ਐਵੇਂ ਕਾਹੂੰ - ਦਿਲ ਪਰਚਾਉਣਾ।

ਬੀਬੀ ਵਿਦਿਆਵੰਤ ਕੌਰ ਸਪੁੱਤਰੀ ਪੰਥ ਰਤਨ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਇੰਜ ਸੁਰਜਨ ਸਿੰਘ ਜੱਸਲ

ਬੀਬੀ ਵਿਦਿਆਵੰਤ ਕੌਰ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗਯਾਨੀ ਜੋ ਅਪਨੀ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਸਦਾ ਹੀ ਦੂਸਰਾ ਨੰਬਰ ਰਹਕੇ ਵੱਡੀ 2 ਐਡੀਟਰ ਖਾਲਸਾ ਅਖਬਾਰ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਸੀ, ਇਸ ਦੀ ਉਮਰ ਲੜਕੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਅੱਛਾ ਅਨਾਮ ਪਾਉਂਦੀ ਸੀ। ਵਿਕਟੋਰੀਆ

ਸਾਢੇ ਗਯਾਰਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ, ਇਤਨੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਗੁਰਮੁੱਖੀ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਉਰਦੂ ਭਾਸ਼ਾ ਪੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਇਸਦੇ ਐਸੀ ਯਾਦ ਸੀ ਜੈਸੀ ਕਿ ਗਯਾਨੀਆਂ ਦੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਧਾਰਨਾਂ ਅਰ ਗਾਉਣ ਦਾ ਢੰਗ ਲਾਇਕ ਤਾਰੀਫ਼ ਸਾ, ਗਯਾਨਵਾਨ ਐਸੀ ਸੀ ਜੋ ਕਦੇ ਸੁਪਨੇ ਵਿੱਚ ਭੀ ਉਸ ਦੇ ਆਤਮਾਂ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਵੱਲੋਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਨਹੀਂ ਆਈ ਸੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਬਿਨਾ ਨਾਗੇ ਜਾਨਾ ਅਰ ਜੋਟੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਬਰਾਬਰ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਨੇ, ਗੁਰ ਪੁਰਬਾਂ ਵਿੱਚ ਨਗਰ

“ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੋਣਹਾਰ ਅਤੇ ਹਦੋਂ ਵੱਧ ਪਿਆਰੀ ਪੁੱਤਰੀ ਵਿਦਿਆਵੰਤ ਕੌਰ ਸਾਢੇ ਗਿਆਰਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ 17 ਜੂਨ 1901 ਈ. ਨੂੰ ਰਾਤ ਦੇ 9 ਵਜੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਵਿਲਕਦਾ ਛੱਡ ਕੇ ਤੁਰ ਗਈ। ਖਾਲਸਾ ਅਖਬਾਰ ਲਾਹੌਰ ਦੇ 21 ਜੂਨ 1901, ਅੰਕ 8 ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਵੰਤ ਕੌਰ ਦੀ ਮ੍ਰਿਤੂ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੋਰ ਕਈ ਕਾਰਨਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਧੀ ਦੀ ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਮ੍ਰਿਤੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਘਾਤਕ ਸਿੱਧ ਹੋਈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਸਤਰਾਂ ਡਾ. ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਸੋਮਲ ਜੀ ਦੀ ਲਿਖਤ ਕਿਤਾਬ “ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਗਿਆਨੀ- ਜੀਵਨ, ਰਚਨਾ ਤੇ ਸ਼ਖਸੀਅਤ” ਵਿੱਚ ਪੰਨਾ 81 ਤੇ ਪੜ੍ਹਣ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ। ਮਾਨਯੋਗ ਮੁੱਖ ਸੰਪਾਦਕ “ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ” ਸ. ਨਸੀਬ ਸਿੰਘ ਸੇਵਕ ਜੀ ਨਾਲ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਜੀ ਤੌਰ ਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਮਿਲਿਆ ਹਾਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਿੰਨੀ ਵੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਉਹ ਥੋੜ੍ਹੀ ਹੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਚਨਵਧ ਹਨ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਬੱਲ ਬਖਸ਼ੇ।

ਡਾ. ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਸੋਮਲ ਐਮ.ਏ (ਪੰਜਾਬੀ, ਹਿੰਦੀ) ਅਤੇ ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਅਖਬਾਰ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਕੇ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਬਾਰੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਈ “ਖਾਲਸਾ ਅਖਬਾਰ ਲਾਹੌਰ” ਦੇ 21 ਜੂਨ 1901 ਅੰਕ 8 ਵਿੱਚ ਛੱਪੀ ਖਬਰ ਨੂੰ ਹੁ-ਬ-ਹੁ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸੁਰਜਨ ਸਿੰਘ ਜੱਸਲ

ਕੀਰਤਨ ਨਾਲ ਅੱਧੀ 2 ਰਾਤ ਤਕ ਰਹਨਾ ਅਰ ਸ਼ਬਦ ਗਾਉਨੇ, ਫਿਰ ਭੁਝੰਗੀ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੇ ਭਾਈ ਨੇ ਸਕੱਤ੍ਰ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਦਾ ਓਹੁਦਾ ਪਾਇਆ ਸਾ ਜਿਸਤੇ ਰਹਰਾਸ ਦਾ ਪਾਠ ਅਤੇ ਅਰਦਾਸਾ ਸੋਧਨਾ, ਇਹ ਕੰਨਯਾਂ ਅਪਨੇ ਤਾਈਂ ਲੜਕੀ ਵਾਂਗ ਨਹੀਂ ਬੁਲਾਉਂਦੀ ਸੀ ਕਿੰਤੂ ਹਮੇਸ਼ਾ “ਮੈਂ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ਮੈਂ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹਾਂ” ਲੜਕਯਾਂ ਦੇ ਵਾਂਗ ਬੋਲਦੀ ਸੀ, ਤਾਰੀਖ, ਜੁਗਰਾਫੀਆ ਅਤੇ ਹਸਾਬ ਬਹੁਤ ਅੱਛਾ ਜਾਨਦੀ ਸੀ

ਸੈਂਟਰਲ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਲੜਕੀ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਇਤਨੀ ਵਿਦਵਾਨ ਹੋਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਨਮੂਨਾ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਜਲਸੇ ਵਿੱਚ ਮਿਸ ਬੋਸ ਸਾਹਿਬਾ ਪ੍ਰੰਸੀਪਲ ਸਕੂਲ ਇਸੇ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮੇਮ ਸਾਹਿਬਾ ਅੱਗੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਸ

ਉਮਰਾ ਵਿੱਚ ਐਸੀ ਵਿਦਵਾਨ ਹੈ ਇਸਦੀ ਸੂਰਤ ਅਤੇ ਸੀਰਤ ਪ੍ਰਮ ਹੀ ਸ਼ੋਭਾ ਜੋਗ ਸੀ॥

ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਗਯਾਨੀ ਨੇ ਇਹ ਲੜਕੀ ਇੱਕ ਨਮੂਨਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਸਾ ਜੋ ਪੰਥ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਾਸਤੇ ਕੰਮ ਦੇਵੇਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਮਜ਼ਮੂਨ ਲਿਖਨੇ, ਛੰਦ ਬਨਾਉਨੇ ਅਤੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਕ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੇ ਇਸਦਾ ਸੁਭਾਵਕ ਕੰਮ ਸਾ, ਸੌ ਦੇ ਸੌ ਭੁਝੰਗੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੋਕੇ ਕਥਾ ਵਾਰਤਾ ਕਰਦੀ ਸੀ ਪ੍ਰੰਤੂ

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਕਾਇਮ ਰਖਨਾ ਮਨਜ਼ੂਰ ਨਹੀਂ ਸਾ ਜਿਸਤੇ ਇਹ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਗਈ ਕਿੰਤੂ ਇਸਦੀ ਖੁਸ਼ ਤਬਾ ਅਤੇ ਹਿੰਮਤ ਨੇ ਇਹ ਪਤਾ ਨਾ ਲਗਨ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਐਥੋਂ ਤਕ ਨੌਬਤ ਪਹੁੰਚੇਗੀ, ਡਾਕਟਰ ਦਾ ਇਲਾਜ ਬਰਾਬਰ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ ਅਰ ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੱਸਦੀ ਖੇਲਦੀ ਰਹੀ ਡਾਕਟਰ ਭੀ ਏਹੋ ਆਖਦੇ ਰਹੇ ਕਿ ਹੁਨ ਛੇਤੀ ਹੀ ਅਰਾਮ ਆ ਜਾਏਗਾ ਪਰ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਇੱਛਾ ਐਸੀ ਪ੍ਰਬਲ ਹੋ ਗਈ ਜੋ ਆਸਾਰ ਬੁਰੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਨ ਲੱਗੇ ਜਿਸ ਪਰ ਡਾਕਟਰ ਬ੍ਰਿਜ ਲਾਲ ਜੀ ਘੋਸ਼ ਦਾ ਇਲਾਜ ਭੀ ਡੇਢ ਮਹੀਨੇ ਤਕ ਕੀਤਾ ਪਰ ਕੁਝ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਗਈ॥

ਖੂਬੀ ਦੀ ਬਾਤ ਇਹ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਕੰਨਯਾ ਨੇ ਮਰਦੇ ਦਮ ਤਕ ਭੀ ਹਾਇ ਯਾ ਓਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਅਰ ਕਦੇ ਭੀ ਇਹ ਨਾ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਦੁਖੀ ਹਾਂ ਕਿੰਤੂ ਇਹੋ ਆਖਦੀ ਰਹੀ ਕਿ ਮੈਂ ਰਾਜ਼ੀ ਹਾਂ। ਇਸਦੀ ਉਸਤਾਦਨੀ ਮਿਸ ਬੋਸ ਸਾਹਿਬਾ ਅਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਭੈਣ ਅਤੇ ਛੋਟੀ ਉਸਤਾਦਨੀ ਮਿਸ ਮਿੱਤ ਜੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬੀਬੀ ਚੰਦਕੌਰ ਅਤੇ ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਜੀ ਇਸਦੀ ਖਬਰ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਉਨ ਅਰ ਗੋਦੀ ਵਿੱਚ ਲੈ ਕੇ ਪਯਾਰ ਕਰਨ ਅਰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਅੱਗੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਨ। ਇਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟਤ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਲੀਤਾ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਤੇ ਭੀ ਵੱਡੇ 2 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟਤ ਪੰਥ ਭੂਖੰਨਾਂ ਨੇ ਇਸਦੇ ਅਰੋਗ ਹੋਨ ਲਈ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਅੱਗੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀਆਂ ਪ੍ਰੰਤੂ ਭਾਣਾ ਅਮਿਟ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਕੋਈ ਮੇਟ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

ਓਤਕ ਨੂੰ 17 ਤਾਰੀਖ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਦਾ ਸਮਯ ਆਇਆਜਿਸ ਪਰ ਸਾਰੇ ਅੰਗਾਂ ਨੇ ਅਪਨੀ ਸ਼ਕਤੀ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤੀ ਅਰ ਸਾਢੇ ਅੱਠ ਬਜੇ ਅਪਨੀ ਮਾਈ ਨੂੰ ਅਵਾਜ਼ ਮਾਰੀ ਓਰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਆਓ ਜਦ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਬੀਬੀ ਕਯਾ ਲੈਣਾ ਹੈ ਤਦੋਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਘੋੜਾ ਅਰ ਢਾਲ ਲਿਆਓ, ਜਿਸ ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਲੜਨਾ ਹੈ ਇਸ ਦਾ ਉਤ੍ਰ ਇਹ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਹਾਂ, ਇਸ ਪਰ ਫਿਰ ਉਸ ਦੀ ਮਾਈ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕਿਸ ਨਾਲ ਲੜੋਗੇ, ਤਦ ਬੋਲੀ ਕਿ ਪੁੱਛੋ ਨਾ॥

ਇਸ ਤੇ ਮਗਰੋਂ ਸੰਤ ਜੁਵਾਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਕਿੱਥੇ ਹਨ ਤਦ ਉਹ ਅੱਗੇ ਗਏ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਕੇ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਬੀਬੀ ਜੀ ਕਿਆ ਬਾਤ ਹੈ ਤਦ ਕਿਹਾ ਕਿ ਬਸ ਜਾਓ, 9 ਬਜੇ ਰਾਤ ਦੇ ਜਦ ਸਭ ਆਪੋ ਆਪਨੀ ਜਗ੍ਹਾ ਬੈਠ ਗਏ ਤਦ ਅਪਨੇ

ਭਾਈ ਨੂੰ ਬੋਲੀ ਕਿ ਭਰਾ ਜੀ, ਇਸ ਪਰ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪਾਸ ਜਾ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਵਿੱਦਯਾ ਕਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਸੁਨਕੇ ਚੁਪ ਰਹੀ। ਇਤਨੇ ਵਿੱਚ ਫਿਰ ਆਪਨੀ ਮਾਈ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਗੋਦੀ ਵਿੱਚ ਲੇਵੋ ਜਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੋਦੀ ਵਿੱਚ ਲੀਤਾ ਤਦ ਆਖਯਾ ਕਿ ਬਸ ਹੁਨ ਲਿਟਾ ਦੋ, ਅੰਤ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਅਪਨੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਅਵਾਜ਼ ਮਾਰੀ “ਕਿ ਬਾਪੂ ਜੀ” ਜਿਸ ਪਰ ਪਿਤਾ ਨੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜੇ ਹੋਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ “ਪੁੱਤ੍ਰ ਤੁਸੀਂ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ” ਇਸ ਦਾ ਉਤਰ ਇਹ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਹਾਂ ਫਿਰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰੋ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਚੀ ਨਹੀਂ ਬੋਲ ਸਕਦੀ, ਮਨ ਵਿੱਚ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਪਰ ਉਸਦੀ ਮਾਈ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵੱਲ ਮਨ ਲਗਾਓ ਜਿਸ ਪਰ ਬੋਲੀ ਕਿ ਮਨ ਤਾਂ ਓਧਰੇ ਹੈ॥

ਅੰਤ ਨੂੰ ਪਿਤਾ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਵਿੱਦਯਾ ਕਿਸ ਬਾਤ ਨੂੰ ਮਨ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਉਤ੍ਰ ਇਹ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਬਾਪੂ ਜੀ ਸੌਣ ਨੂੰ ਮਨ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਦ ਪਿਤਾ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ “ਅੱਛਾ ਬੀਬੀ ਹੁਨ ਸੁਖ ਦੀ ਨੀਂਦ ਸੌ ਜਾਓ” ਇਤਨੇ ਸੁਨਕੇ ਬੋਲੀ ਕਿ ਅੱਛਾ ਫਿਰ ਗੁੰਮ ਹੋ ਗਈ ਅਰ ਹੱਥ ਪੈਰ ਠੰਢੇ ਹੋ ਗਏ, ਓਸੇ ਵੇਲੇ ਸੰਤ ਜੁਵਾਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਆਰੰਭ ਦਿੱਤਾ ਜਦ ਇਹ ਤੁਕ ਪੜ੍ਹੀ ਕਿ “ਜਿਸ ਕੀ ਬਸਤ ਤਿਸ ਆਗੈ ਰਾਖੈ ਪ੍ਰਭ ਕਿ ਆਗਿਆ ਮਾਨੈ ਮਾਥੇ” ਤਦ ਲੰਬਾ ਸ਼ਵਾਸ ਲੀਤਾ ਅਰ ਪ੍ਰਾਣ ਦੇ ਦਿੱਤੇ॥

ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ 18 ਤਾਰੀਖ ਨੂੰ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਾਕੇ ਬਸਤ੍ਰ ਸਜਾ ਕੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕਈ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟਤ ਸੱਜਨ ਜਨ ਇਸ ਦੇ ਅੰਗੀਠੇ ਵਿੱਚ ਰੱਖਨੇ ਲਈ ਇਕੱਤ੍ਰ ਹੋਏ ਰਬਾਬੀਆਂ ਦੀ ਚੌਕੀ ਨਾਲ ਦਰਯਾ ਪਰ ਜਾ ਕੇ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਅਰਦਾਸਾ ਸੋਧ ਕੇ ਕਤਾਰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਵਰਤਾਕੇ ਆ ਗਏ, ਹੁਨ ਉਸ ਦੇ ਨਾਮੰਤ ਪਾਠ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਬੀਬੀ ਦੇ ਅਰੋਗਤਾ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਭਾਈ ਮਹਾਤਮਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪਾਠ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਰੱਖੇ ਹੋਏ ਸੇ ਜੈਸਾ ਕਿ ਸਭਾ ਅੰਬਾਲਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟਤ ਮਹਾਤਮਾ ਦੀ ਪਤਰਕਾ ਦਸਦੀ ਹੈ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਐਡੀਟਰ ਖਾਲਸਾ ਅਖਬਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਸ ਸੱਚੀ ਹਮਦਰਦੀ ਦਾ ਧੰਨਯਵਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਭਾਣੇ ਪਰ ਸਦਾ ਹੀ ਸੰਤੋਖੀ ਹੈ॥

9815549523

ਕੌਮੀਅਤ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ ਤੇ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ

ਡਾ. ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਗੋਗੋਆਣੀ (ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ)

ਕਿਸੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸਵੈ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਤੇ ਕੌਮੀਅਤ ਦੇ ਜਜ਼ਬੇ ਦਾ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸਭ ਤੋਂ ਖਤਰਨਾਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਉਂਦੇ ਮਨੁੱਖ ਵਿੱਚ ਜੇ ਕਰ ਜੀਣ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ-ਉਮਾਹ ਤੇ ਚਾਅ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਚੱਲਦਾ ਫਿਰਦਾ ਮੁਰਦਾ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਹਾਲ ਕਿਸੇ ਕੌਮ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦ ਉਸ ਦੇ ਵਾਰਸਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ 'ਚ ਸਵੈ-ਮਾਣ ਤੇ ਸਵੈ-ਭਰੋਸਾ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਅਗਲੇਰੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਲਈ ਕੀ ਪਰੋਸ ਕੇ ਜਾਣਗੇ?

ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ 'ਚ ਸਾਡੀ ਵੱਡੀ ਕੌਮੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੈਮੀਨਾਰਾਂ, ਮੀਟਿੰਗਾਂ, ਸਮਾਗਮਾਂ ਤੇ ਆਮ ਇਕੱਠਾਂ ਜਾਂ ਬੈਠਕਾਂ 'ਚ ਸਾਡਾ ਬਹੁਤਾ ਵਰਗ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਅਵੇਸਲੇਪਣ ਤੇ ਮਸ਼ਕਰੀਪੁਣੇ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬੁਰਾ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਸਰੂਪ, ਸਿਧਾਂਤ, ਮਰਯਾਦਾ, ਇਤਿਹਾਸ ਜਾਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਉਪਰ ਫ਼ਸਰ ਨਾਲ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਗੋਂ ਦੋ-ਚਾਰ ਵਿਰੋਧੀ ਜਾਂ ਅਸ਼ਰਧਕ ਮਿਲ ਜਾਣ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੁਰ 'ਚ ਸੁਰ ਮਿਲਾਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ।

ਕੋਈ ਉਸਾਰੂ ਆਲੋਚਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਚੰਗੇ ਸਿੱਟੇ ਦੀ ਆਸ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਨਕਾਰੂ ਤੇ ਨੀਵੇਂ ਪੱਧਰ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਜ਼ਰੂਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡਾ ਕੌਮੀਅਤ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ ਬਲਵਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ, ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬਾਨ, ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ, ਟਕਸਾਲਾਂ, ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਜਾਂ ਕੁਝ ਕੁ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤਾਂ ਉਪਰ ਬੇਲੋੜੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵਿਦਵਤਾਂ ਦਾ ਮੁਜ਼ਸਮਾ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਰਹਿਣਾ, ਘਾਤਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸੋਚ ਹੈ।

ਕਈ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਜਾਤੀ ਰੰਜਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਜਮਾਤੀਘਾਣ ਕਰਨੋਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਝਿਜਕਦੇ। ਬਾਣੀ ਬਾਣਾ, ਪੰਜ ਕਕਾਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ, ਨਿੱਤਨੇਮ, ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ, ਤਖ਼ਤ ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਜੋ ਸਾਡੀ ਕੌਮੀ ਬੁਨਿਆਦ ਦੇ ਥੰਮ੍ਹ ਹਨ, ਉਹ ਅਸ਼ਰਧਕ ਤੇ ਅਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਚੁੰਝ ਚਰਚਾ ਦੀ ਭੇਟਾ

ਚਾੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਰਨ ਨਾਲ ਕੌਮਾਂ ਨਹੀਂ ਮਰਦੀਆਂ ਸਗੋਂ ਕੌਮੀਅਤ ਦੇ ਜਜ਼ਬੇ ਦੇ ਮਰ ਜਾਣ ਨਾਲ ਮਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਡਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਅਰਦਾਸ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਾਹਿਤ ਕੌਮੀ ਜਜ਼ਬਾ ਭਰਨ ਵਾਲਾ ਵੱਡਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਉਪਰ ਹਰ ਕੌਮੀ ਵਾਰਸ ਨੂੰ ਮਾਣ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਹੁਣ ਜੇ ਕਰ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵੰਗ 'ਚੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੌਮੀਅਤ ਦੇ ਜਜ਼ਬੇ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ 110ਵੀਂ ਸਾਲਾਨਾ ਯਾਦ ਮਨਾਉਂਦਿਆਂ ਸਾਨੂੰ ਚੰਗਾ ਤੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀਜਨਕ ਅਹਿਸਾਸ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਵੇਗਾ।

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਜੀਵਨ ਲੀਲਾ 21 ਅਪ੍ਰੈਲ 1850 ਈ. ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਜੋ ਕੇ 6 ਸਤੰਬਰ 1901 ਈ. ਨੂੰ ਪੰਜ ਦਹਾਕਿਆਂ ਦੇ ਸੰਖੇਪ ਕਾਲ 'ਚ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋ ਗਈ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕਾਰਜ ਖੇਤਰ ਬਹੁਤ ਮਹਾਨ ਹੈ। ਹਥਲੇ ਲੇਖ ਦਾ ਮਕਸਦ ਵੀ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕੌਮੀਅਤ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ ਪ੍ਰਚੰਡ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀ-ਕੀ ਵਿਚਾਰ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਸ਼ਾਇਦ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਸਾਡੇ ਕੁਝ ਭਟਕੇ ਹੋਏ ਵਰਗ ਨੂੰ ਸਵੈ-ਚਿੰਤਨ ਵੱਲ ਪ੍ਰੇਰ ਸਕਣ।

ਕਿਸੇ ਕੌਮ ਨੂੰ ਸਥਿਰ ਤੇ ਸਦਾ ਲਈ ਸਥਾਪਤ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਤਿੰਨ ਵੱਡੇ ਅਧਾਰ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਆਪਣੀ ਸੰਪਾਦਕੀ ਵਿੱਚ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ "ਇਸ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਕੇਵਲ ਤਿੰਨ ਪਦਾਰਥ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪਹਿਲਾ ਸਰੀਰਕ ਬਲ, ਦੂਜਾ ਧਨ ਅਤੇ ਤੀਜੀ ਵਿੱਦਯਾ ਹੈ, ਸੋ ਜਿਸ ਕੌਮ ਪਾਸ ਇਹ ਤਿੰਨੇ ਹਨ ਸੋਈ ਕੌਮ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਪਰ ਕੌਮ ਹੋ ਕੇ ਇੱਜ਼ਤ ਨਾਲ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਹੈ।"

(ਖਾਲਸਾ ਅਖਬਾਰ ਲਾਹੌਰ, 23 ਅਕਤੂਬਰ, 1896)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੌਮੀ ਵਾਰਸਾਂ ਦੀ ਸਿਧਾਂਤਕ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਹੋਣੀ ਕਿੰਨੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਉਹਨਾਂ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ:-

ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਕੇ ਪੰਥ ਖਾਲਸਾ ਇਤ ਉਤਮੋਂ ਭਟਕਾਵੇ॥
 ਮੜੀ ਗੋਰ ਕੇ ਪੂਜੇ ਕੋਊ ਸਰਵਰ ਪੀਰ ਮਨਾਵੇ॥
 ਗੁੱਗਾ ਭੈਰੋਂ ਦੇਵਲ ਦੇਵੀ ਜਾਇ ਸੀਤਲਾ ਪੂਜੇ॥
 ਛੱਡ ਅਕਾਲ ਜਗਤ ਕਾ ਸਵਾਮੀ ਜਾਇ ਲਗੇ ਸਭ ਦੂਜੇ॥
 (ਨਕਲੀ ਸਿੱਖ ਪ੍ਰਬੋਧ)

ਜਦੋਂ ਇਕ ਅਕਾਲ ਦੀ ਪੂਜਾ ਜਾਂ ਬੰਦਗੀ ਤੋਂ ਬੇਮੁੱਖ ਹੋ ਕੇ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਹੋਰ ਥਾਈਂ ਭਟਕੇਗਾ ਤਾਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਮਨੁੱਖ ਕੌਮ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਉਪਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਹੀ ਬੇਮੁੱਖ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਵਿੱਚ ਕੌਮੀਅਤ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ ਤੇ ਸਵੈਮਾਣ ਕਿਵੇਂ ਬਰਕਰਾਰ ਰਹੇਗਾ? ਅੱਗੇ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਸਿਧਾਂਤਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਕੌਮ ਦੀ ਤਿਲਕਣਬਾਜ਼ੀ ਉਪਰ ਨਿਹੇਰਾ ਮਾਰਦੇ ਹਨ:-

“ਜੇ ਖਾਲਸਾ ਵੱਲ ਧਯਾਨ ਕਰੀਦਾ ਹੈ ਤਦ ਇਹ ਭੀ ਚੰਗੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਪਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ਜਿਸਤੇ ਇਹ ਭੀ ਕੋਈ ਰਾਮਰਾਈਆ, ਕੋਈ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤੇ ਦਾ ਸੇਵਕ, ਕੋਈ ਵਡਭਾਗ ਸਿੰਘੀਆ ਅਤੇ ਕੋਈ ਧੀਰ ਮੱਲੀਆ ਸਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਰੂਵੀਂ, ਤੇਰੂਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਸਮਝ ਕੇ ਅਰਦਾਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਨਾਉਂ ਲੈਣਾ ਵੱਡਾ ਪੁੰਨ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਅਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤੇ ਨੱਸਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।”

(ਖਾਲਸਾ ਅਖਬਾਰ ਲਾਹੌਰ, 23 ਜੂਨ, 1899)

ਕਿਸੇ ਕੌਮ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਵਿਕਾਸ ਤਦ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇ ਕਰ ਉਸ ਕੌਮ ਦੀਆਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਵੀ ਵਿਦਿਆਯਾਫ਼ਤਾ ਹੋਣ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਚੰਗੀ ਤਰੱਕੀ ਕਰਨਗੇ। ਜੇ ਲੋਕ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਅਰਧ ਸਰੀਰੀ ਪ੍ਰਚਾਰਦੇ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਉਦਾਹਰਨ ਦਿੱਤੀ ਹੈ:-

“ਅਰਧ ਸਰੀਰੀ ਦਾ ਤਾਤਪਰਜ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸਤ੍ਰੀ ਆਦਮੀ ਦਾ ਅੱਧਾ ਸਰੀਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਫੇਰ ਜਦ ਅੱਧਾ ਸਿਰ ਦੁੱਖਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਆਦਮੀ ਕੇਹਾ ਕੁ ਦੁਖੀ ਹੈ, ਤਦ ਵਿਦਵਾਨ ਆਦਮੀ ਦੀ ਆਵਿਦਕ ਇਸਤ੍ਰੀ ਹੋਣੇ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਕਦੋਂ ਚੈਨ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿਖਯਾ ਦੇਣੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਪਰਉਪਕਾਰ ਹੈ ਸਗੋਂ ਇਹ ਅਪਨੇ ਆਪਦਾ ਠੀਕ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਸਰੀਰ ਦੇ ਰੋਗ ਦਾ ਉਪਾਉ ਹੈ।”

(ਖਾਲਸਾ ਅਖਬਾਰ ਲਾਹੌਰ, 6 ਨਵੰਬਰ, 1886)

ਕਿਸੇ ਕੌਮ ਦੇ ਜੀਵਨ ਸੰਸਕਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਹੋਰਨਾਂ ਕੌਮਾਂ ਤੋਂ ਨਿਆਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੀਸਰ ਪੰਥ ਜਾਂ ਨਿਆਰੇ ਪੰਥ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਮਰਯਾਦਾਵਾਂ ਹਨ। ਗੁਰਮਤਿ ਨੇ ਵਰਤਾਂ ਜਾਂ ਸਰਾਧਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮਾਨਤਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਵਿਅੰਗਾਤਮਿਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਸਰਾਧਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ:-

“ਵਡੇ ਅਚੰਭੇ ਦੀ ਬਾਤ ਹੈ ਜੋ ਸਾਡੇ ਖਾਲਸਾ ਭਾਈ ਭੀ ਅੱਜ ਕੱਲ ਇਸੇ ਮੂਰਖਤਾਈ ਦੇ ਘੁੰਮਨਘੇਰ ਵਿੱਚ ਗੋਤੇ ਖਾ ਰਹੇ ਹਨ... ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਅੱਛਾ ਹੋਵੇ ਜੋ ਪਹਲੇ ਇਹ ਦਰਯਾਫ਼ਤ ਕਰ ਲੈਨ ਕਿ ਸਾਡੇ ਪਿਤ੍ਰ ਕਿਸ ਜੂਨ ਵਿੱਚ ਹਨ, ਫਿਰ ਜੇ ਤੋਤੇ ਹੋਨ ਤਾਂ ਬਦਾਮ ਅਰ ਚੂਰੀ ਖਲਾ ਦੇਨ, ਜੇ ਬਿੱਲੀ ਹੋਨ ਤਾਂ ਛਿਛੜੇ ਪਾ ਦੇਣ, ਜੇ ਬੈਲ ਹੋਨ ਤਾਂ ਤੂੜੀ ਦਾ ਭੋਜਨ ਦੇਨ ਅਤੇ ਜੇ ਅਜ ਕਲ ਨਿਰਾ ਕਤਾਹ ਪੂਰੀ ਅਰ ਦਾਲ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ ਹੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਸੋ ਪਤਾ ਨਹੀਂ; ਜੇ ਪਿਤ੍ਰ ਘੁੱਗੀ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਕਿਕੁਰ ਖਾਏਗਾ।”

(ਖਾਲਸਾ ਅਖਬਾਰ ਲਾਹੌਰ, 29 ਸਤੰਬਰ, 1899)

ਇਹ ਵੀ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵੀ ਕੰਨਾ ਵਿੱਚ ਮੰਤਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਨਾਰਸ ਦੇ ਠੱਗ, ਪੰਥ ਦੇਖੀ ਆਦਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੇ ਕੌਮ ਨੂੰ ਸੁਚੇਤ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸਿਧਾਂਤ ਇਕ ਅਕਾਲ ਦੀ ਪੂਜਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾਮ ਦਾਨ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਵੱਡਾ ਵਰਗ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੂੰ ਇੱਕ ਅਕਾਲ ਜਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੋਂ ਤੋੜ ਕੇ ਕੇਵਲ ਆਪੋ-ਆਪਣੀ ਸਰੀਰਕ ਜਾਂ ਦੇਹ ਪੂਜਾ ਵੱਲ ਜੋੜਦਾ ਹੈ। ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਨਕਸ਼ਾ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ‘ਚ ਚਿਤਰਿਆ ਹੈ:-

ਕੰਨ ਵਿਚ ਜੋ ਮੰਤ੍ਰ ਦੈ ਹੈ॥

ਪੁਨ ਆਗੈ ਹੋ ਕੇ ਜੇ ਲੈ ਹੈ॥

ਪਹਿਲਾ ਠੱਗ ਬਨਾਰਸ ਭਾਗ।

ਦੂਜਾ ਧੋਖੇ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰਾ॥

ਓਹ ਜਾਣੈ ਮੋ ਬੁੱਧੁ ਕੀਤਾ।

ਦੂਜਾ ਸਮਝੇ ਗੁਰ ਧਰ ਲੀਤਾ॥

ਮੰਤਰ ਦਾਤਾ ਲੋਭ ਗੁਸਿਆ।

ਦੂਜਾ ਮੂਰਖ ਪੰਛੀ ਫਸਿਆ॥

(ਖਾਲਸਾ ਅਖਬਾਰ ਲਾਹੌਰ, 11 ਸਤੰਬਰ, 1893)

ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਨੂੰ

ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ‘ਗੁਰਮਤਿ ਆਰਤੀ ਪ੍ਰਬੋਧ’ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਿਖਿਆ, “ਇਸ ਅਗਯਾਨ ਨਚਾਇਆ, ਇਹ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ‘ਤੇ ਗਿਆਨ ਵਿਹੂਣਾ ਸਮਾਜ ਥਾਂ ਥਾਂ ਭਟਕਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਮੁੱਚੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਭਟਕਣਾ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਇਉਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ:- “ਦੇਖੋ ਮੂਰਖ ਦੇਸ ਅਸਾਡਾ, ਕਿਕੁਰ ਡੁਬਦਾ ਜਾਦਾ। ਸੱਪਾ ਕੁਤਿਆਂ ਬਿੱਲਿਆਂ ਕਾਵਾਂ, ਅਪਨੇ ਪੀਰ ਬਨਾਂਦਾ॥

(ਗੁੱਗਾ ਗਪੋੜਾ)

ਇਸ ਸਾਰੇ ਅੰਧ ਵਰਤਾਰੇ ਵਿਚੋਂ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਕਿਵੇਂ ਬਚ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਹੱਲ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਬਹੁਤ ਦਲੀਲ ਪੂਰਵਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੱਢਦੇ ਹਨ। ਇਥੇ ਨਿਰਮਲ ਪੰਥ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ‘ਤੇ ਪਹਿਰਾ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਕੌਮੀਅਤ ਦੇ ਜਜ਼ਬੇ ਵਾਲਾ ਦ੍ਰਿੜ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵੀ ਹੈ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਦਸਮੇਂ ਗੁਰ ਦੇ ਪੂਰੇ ਸਿੰਘ ਸਦਾਵੇਂ। ਪੀਰਾਂ ਮੀਰਾਂ ਅੱਗੇ ਮੁੜ ਕੇ, ਕਦੇ ਨਾ ਸੀਸ ਝੁਕਾਵੇਂ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਫ਼ਤੇ ਬੁਲਾ ਕੇ, ਮੜੀ ਮਸਾਣ ਉਠਾਓ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰੋ ਨਿਤ, ਬਾਣੀ ਮੈਂ ਮਨ ਲਾਓ। (ਸੁਲਤਾਨ ਪੁਆੜਾ)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਜੋ ਕਰ ਸਾਧਾਰਨ ਕਿਸਮ ਦੇ ਕਿੱਸੇ ਕਹਾਣੀਆਂ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ ਤਾਂ ਬੌਧਿਕ ਵਿਕਾਸ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਤੇ ਸੁਚੱਜੀ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਦਾ ਮਹਾਨ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ-ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਥਾਨਾਂ ਤੇ ਤਖਤਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕੌਮੀ ਵਾਰਸਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਵੈਮਾਣ ਤੇ ਫ਼ਖਰ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚੰਡ ਕਰਦਿਆਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਦੇ ਹਨ:-

ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੋਂ ਬੇਮੁੱਖ ਹੁੰਦੇ ਸੱਸੀ ਪੁੰਨੂੰ ਗਾਵਣ।

ਤਖਤਾਂ ਦੀ ਉਹ ਛਡ ਯਾਤ੍ਰਾ ਗੰਗਾ ਵੱਲ ਉਠ ਧਾਵਣ।

(ਭਾਈ ਬੋਤਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ)

ਕੌਮੀ ਵਾਰਸਾਂ ਦੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿੱਚ ਵੱਡਾ ਸਨਮਾਨ ਦਿਵਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਸੂਰਜ ਗ੍ਰਹਿਣ ਲੱਗੇ ਤੋਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕ ਜੋ ਨਦੀਆਂ ‘ਚ ਅੱਜ ਵੀ ਡਰਦੇ ਹੋਏ ਡੁਬਕੀਆਂ ਲਾਉਂਦੇ ਚੈਨਲਾਂ ‘ਤੇ ਵਿਖਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹ ਕੋਈ 21ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਚੰਗੀ ਤਸਵੀਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਧਰ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿੱਚ ਫੋਕਟ ਕਰਮ-ਕਾਂਡਾਂ ਤੇ ਅੰਧ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਥਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਵੱਖਰੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਕੁ ਅਗਿਆਨੀ, ਕਬਰਾਂ, ਮੜੀਆਂ ਉਤੇ ਦੁੱਧ, ਖੀਰ, ਸ਼ਰਾਬ ਆਦਿ

ਦਾ ਚੜ੍ਹਾਵਾ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ ਨੱਕ ਰਗੜਦੇ ਹਨ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਇਥੇ ਜੀਵ ਜੰਤੂਆਂ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੇ ਕੇ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੀ ਇਹ ਜੀਵ ਜੰਤੂ ਭੀ ਮੰਨਤਾਂ ਮਨਾਉਤਾਂ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਵੀ ਬਾਲ-ਬੱਚੇਦਾਰ ਹਨ:-

ਕਹੁ ਸੂਰੀ ਜੋ ਬਾਰਾਂ ਜਾਏ। ਕਿਆ ਉਹ ਸਰਵਰ ਪੀਰ ਮਨਾਏ? ਫਿਰ ਮੁਰਗੀ ਦੇ ਗਿਣ ਲੈ ਆਂਡੇ। ਦੇ ਕੇ ਭਰ ਦੋਂਦੀ ਹੈ ਭਾਂਡੇ। ਇਹ ਜੋ ਕੁੱਤੀ ਸੂਈ ਕੱਲ। ਬੈਠੀ ਹੈ ਘਰ ਤੇਰਾ ਮੱਲ। ਬੱਚੇ ਸੱਤ ਜੋ ਏਸ ਨਿਕਾਲੇ। ਗਈ ਕਦੀ ਸਰਵਰ ਦੇ ਚਾਲੇ?

(ਸੁਲਤਾਨ ਪੁਆੜਾ)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੇ ਭੇਦ ਭਾਵ ਕਿਸੇ ਕੌਮ ਨੂੰ ਅਤਿ ਨਿਤਾਣੀ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਕੌਮੀ ਵਾਰਸਾਂ ਦਾ ਨਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਐਸਪ੍ਰਸਤੀ ‘ਚ ਗ੍ਰਸਤ ਹੋ ਜਾਣਾ ਅਤੇ ਬੁਰੇ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਮਾਣ। ਵਡਿਆਈ ਸਮਝਣਾ ਅਤਿ ਖਤਰਨਾਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਧਾਰਮਿਕ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਬੁਰਾਈਆਂ ਦੇ ਵਰਤਾਰੇ ਸੰਬੰਧੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:-

“ਸ਼ੋਕ ਦੀ ਬਾਤ ਹੈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਾਡੇ ਭਾਈ ਬੁਰੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਕੇ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣੀ, ਕੰਜਰ ਕਲਾਲਾਂ ਨੂੰ ਧਨ ਲੁਟਾਉਣਾ, ਭਾਈਆਂ ਨੂੰ ਵੱਢ ਕੇ ਆਪ ਫਾਂਸੀ ਚੜ੍ਹਨਾ ਇਸ ਦਾ ਇਕ ਆਮ ਵਰਤੀਰਾ ਹੈ। ਮੇਲਯਾਂ ਪਰ ਬਕਵਾਸ ਕਰਨੇ, ਪੁਲਸ ਤੇ ਹੱਥ ਕੜੀਆਂ ਲਗਾ ਕੇ ਕਾਂਜੀ ਹੋਂਦ ਭਰਨੇ ਅਰ ਦਾੜ੍ਹੇ ਮੁਨਾਉਣੇ, ਇਸ ਕੌਮ ਦੇ ਪੁੱਤ੍ਰਾਂ ਦਾ ਇਕ ਬਲਾਸ ਹੈ।”

(ਖ਼ਾਲਸਾ ਅਖਬਾਰ ਲਾਹੌਰ, 7 ਜੂਨ, 1901)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੌਮੀਅਤ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਪੱਕ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪਣੀ ਇਕ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਖਾਲਸਾ ਧਰਮ ਤੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਦਾ ਖੁਲਾਸਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਉੱਪਰ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਦੀ ਪੁਸਤਕ “ਹਮ ਹਿੰਦੂ ਨਹੀਂ” 1898 ਈ. ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਛਪੀ ਸੀ ਪਰ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਦੀ 1895 ਈ. ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪ੍ਰਕਰਣ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਮੰਗਦਾ ਹੈ:-

“ਖਾਲਸਾ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦਾ ਕੋਈ ਅਸੂਲ ਨਹੀਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ-ਜਿਸਤੇ ਹਿੰਦੂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਜਨਮ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਖਾਲਸਾ ਧਰਮ ਅਜਨਮ ਦੱਸਦਾ ਹੈ, - ਇਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਚੌਥੀ ਅਵਤਾਰ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖਾਲਸਾ

ਧਰਮ ਉਸਨੂੰ ਅਦੁਤੀਯ ਅਤੇ ਨਿਰ ਵਿਕਾਰ ਆਖਦਾ ਹੈ, ਫੇਰ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਮੂਰਤਿ ਪੂਜਨ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖਾਲਸਾ ਧਰਮ ਉਸਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਦਾ ਹੈ- ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਜੰਝੂ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖਾਲਸਾ ਵਿੱਚ ਉਤਾਰਨਾ ਹੈ,- ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਲੜਕੇ ਦਾ ਮੁੰਡਨ ਅਤੇ ਮਰੇ ਪਰ ਭੱਦਨ ਹੈ ਅਰ ਖਾਲਸਾ ਵਿੱਚ ਇਸਦਾ ਨਾਉਂ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੈ,- ਫੇਰ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਧਰਮ ਪੁਸਤਕ ਵੇਦ ਹੈ, ਅਤੇ ਖਾਲਸਾ ਦਾ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਹੈ, ਫੇਰ ਇਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਿਲ ਸਕਦੇ ਹਨ।” (ਡਰਪੋਕ ਸਿੰਘ ਦਲੇਰ ਸਿੰਘ)

ਕੌਮਾਂ ਦਾ ਆਪਸੀ ਇਤਫਾਕ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰੱਕੀ ਤੱਕ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪਸੀ ਖਿੱਚੋਤਾਣ ਕਿੰਨਾ ਨੀਵਾਂ ਗਿਰਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ‘ਚ ਇਸ ਪ੍ਰਤੀ ਹਰ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਚਿੰਤਨ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਬਹੁਤੀ ਕੌਮੀ ਸ਼ਕਤੀ ਆਪਸੀ ਖਿੱਚੋਤਾਣ ਵਿੱਚ ਵਿਅਰਥ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅਰਦਾਸ ਵਿੱਚ ਦੇਖਕੇ ਅਣਡਿੱਠ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰਕੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜ਼ਰੂਰ ਉਚਾਰਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਆਪ ਅਸੀਂ ਨਿੱਕੇ-ਨਿੱਕੇ ਖੰਭ ਲੱਭ ਕੇ ਉਡਾਰ ਬਨਾਉਣ ਲੱਗੇ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ, ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਕੌਮੀ ਮਰਯਾਦਾ ਦੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦਾ ਵੀ ਖਿਆਲ ਭੁਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਬੀਤੇ ਸਾਲਾਂ ‘ਚ ਨਿੱਜੀ ਰੰਜਸ਼ਾਂ ਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਵੀਚਾਰਾਂ ਨੇ ਕੌਮ ਦੀ ਹਰ ਮਾਣ ਮਰਯਾਦਾ ਉੱਪਰ ਬੇਲੋੜਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਚਿੰਨ੍ਹ ਲਾਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਏਨੇ ਬੇਅਰਥੇ ਤੇ ਬੇਹੂਦਾ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਵਾਲੀਆ ਚਿੰਨ੍ਹ ਕਿਸੇ ਕੌਮ ਵਿੱਚ ਕੌਮੀਅਤ ਦੇ ਜਜ਼ਬੇ ਨੂੰ ਕਦੇ ਪ੍ਰਪੱਕ ਹੋਣ ਦੇਣਗੇ? ਸਾਡੀਆਂ ਜਾਤੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੇ ਜਮਾਤੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਖੇਰੂ-ਖੇਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਘੱਟ ਤੇ ਆਪਸੀ ਤਕਰਾਰ ਵੱਧ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਦਾ ਲਾਭ ਪੰਥ ਵਿਰੋਧੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ-ਪੂਰਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ:- “ਘਾਸ ਦਾ ਇਕ-ਇਕ ਤੀਲਾ ਕੁਛ ਭੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ ਪਰੰਤੂ ਜਦ ਉਸਦੇ ਤਿਨਕਯਾਂ ਨੂੰ ਪਕੜਕੇ ਰੱਸਾ ਵੱਟ ਲਈਏ ਤਦ ਉਸ ਵਿੱਚ ਅਜੇਹੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਮੱਤੇ ਹੋਏ ਹਾਥੀ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਬਠਾਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੌਮ ਦਾ ਇਕ-ਇਕ ਆਦਮੀ ਕੁਝ ਭੀ ਕਾਰਜ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਪਰੰਤੂ ਓਹੀ ਜਦ ਮਿਲਕੇ ਇਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਦ ਵੱਡੀਆਂ-ਵੱਡੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਨੂੰ ਭੀ ਅਸਾਨ ਕਰਨੇ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਾਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।”

(ਖਾਲਸਾ ਅਖਬਾਰ ਲਾਹੌਰ, 3 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1896)

ਕੌਮੀਅਤ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਕਈ ਵਾਰ ਸਾਡਾ ਕੁਝ ਤਬਕਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੰਚਾਰ ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਉੱਪਰ ਵੀ ਕਿੰਤੂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਇਸ ਦੌੜ ਵਿਚ ਕੁਝ ਤਰਕਵਾਦੀਏ ਸਿੱਖ ਤੇ ਕੁਝ ਪੰਥ ‘ਚੋਂ ਛੇਕੇ ਹੋਏ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੀ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ‘ਚੋਂ ਕਈ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਤੁਲਨਾ ਵੀ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜੇ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੇ ਅਟੱਲ ਰਹਿਣ ਦੀ ਦਲੀਲ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਇਹ ਸਦੀਵੀ ਸੱਚ ਹੈ ਜੋ ਸਾਡਾ ਸਭਨਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਮੰਗਦੀ ਹੈ:-

“ਖਾਲਸਾ ਕੌਮ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਭੀ ਇਸ ਭਾਰਤ ਭੂਮੀ ਪਰ ਏਹੋ ਬਾਹਰਲੇ ਪੰਜ ਕੱਕੇ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਅਰ ਅੰਦਰੂਨੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਜਾਨਦੇ ਹਾਂ। ਅਰ ਆਸ਼ਾ ਰੱਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ ਇਸ ਕੌਮ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਰਿਹਾ ਅਰ ਇਸਦੇ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟਤ ਪੁਰਖਾਂ ਨੇ ਕੇਸਾਂ ਦਾ ਕਦਰ ਕੀਤਾ ਤਦ ਤਕ ਇਹ ਕੌਮ ਸੰਸਾਰ ਪਰ ਅਟੱਲ ਰਹੇਗੀ ਅਰ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਉਨਤੀ ਕਰੇਗੀ ਪਰੰਤੂ ਜਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਾਹਰਲੇ ਨਸ਼ਾਨ ਮਿਟ ਗਏ ਤਦ ਓਹੋ ਜਾਤੀ ਅਤੇ ਸਨਾਤੀ ਹੋ ਕੇ ਕਮੀਨ ਬਣ ਜਾਨਗੇ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਐ ਖਾਲਸਾ ਕੌਮ ਨੂੰ ਅਟੱਲ ਰੱਖਨ ਦੇ ਹਾਮੀਓ, ਆਪ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰੋ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਅਤੇ ਧਾਰਨ ਕਰੋ ਕੇਸਾਂ ਦਾ।”

(ਖਾਲਸਾ ਅਖਬਾਰ ਲਾਹੌਰ, 6 ਮਈ, 1898)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਕੌਮੀ ਵਾਰਸਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਗੱਲ ਉੱਪਰ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਜੇ ਕਰ ਉੱਚ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਲੋਕ ਹੋਣਗੇ ਤਾਂ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਕੋਈ ਖਤਰਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਅਗਰ ਇਹ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਧਰਤੀ ‘ਤੇ ਹੁਕਮਰਾਨ ਹੋਣਗੇ ਤਾਂ ਨੇਕੀ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦਾ ਬੋਲਬਾਲਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੌਮੀਅਤ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ ਤੇ ਦੂਰਅੰਦੇਸ਼ੀ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਸੰਵਾਰਨ ਤੇ ਸੁਚੇਤ ਵਰਗ ਦੇ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਸਮੁੱਚੀ ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਬੋਲ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਕੌਮੀਅਤ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ ਭਰਨ ਲਈ ਅੱਜ ਵੀ ਉਨੇ ਹੀ ਕਾਰਗਰ ਹਨ:-ਅਪਨੇ ਪੁੱਤ੍ਰ ਪੋਤਿਆਂ ਤਾਈਂ ਧਰਮ ਕਰਮ ਮਹਿ ਲਾਓ। ਉਚ ਵਿਦਯਾ ਦੇ ਕਰ ਤਿਨਕੇ ਅਹੁਦੇ ਉਚ ਦਵਾਓ। ਕਰਨ ਹਕੂਮਤ ਨਾਲ ਅਦਲ ਦੇ ਅਰ ਯਸ ਜਗ ਮਹਿ ਪਾਉਨ। ਖਾਨ ਦਾਨ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਤਾਈਂ ਦਸ ਗੁਨ ਚਾਇ ਵਧਾਉਨ।

(ਮੀਰਾਂਕੋਟੀਏ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ)

9815985559

ਕਿੱਕਰਾਂ ਦੇ ਬੀ ਬੀਜ ਕੇ, ਭਾਲ ਦਾਖਾਂ ਦੀ!

ਤਰਲੋਚਨ ਸਿੰਘ 'ਦੁਪਾਲਪੁਰ'

ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਨਾਮ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਇੱਕ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਬੜੀ ਰੋਚਕ ਸਾਖੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਕਹਿੰਦੇ ਕੋਈ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਚੋਰੀਆਂ-ਡਾਕੇ ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ ਬਦਮਾਸ਼ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸਦਾ ਇਕਲੌਤਾ ਪੁੱਤ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਪਿਤਾ ਜੀ ਕਿਹੜਾ ਕਿੱਤਾ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ? ਤਾਂ ਜੋ ਮੈਂ ਵੀ ਉਹੋ ਕਿੱਤਾ ਅਪਣਾ ਲਵਾਂ? ਇਹ ਵਾਰਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਮਿਆਂ ਦੀ ਹੋਵੇਗੀ ਜਦੋਂ ਇਹ ਰਵਾਇਤ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਪਿਤਾ-ਪੁਰਖੀ ਧੰਦਾ ਦੀ ਚੱਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ “ਜਿਸ ਕਾ ਕਾਮ ਉਸੀ ਕੇ ਸਾਜੇ, ਔਰ ਕਰੇ ਤੇ ਠੇਂਗਾ ਵਾਜੇ।” ਉਨ੍ਹਾਂ ਭਲੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਠੰਗ-ਚੋਰਾਂ ਦੀਆਂ ਪਤਨੀਆਂ ਵੀ ਸੱਚ ਦਾ ਪੱਲਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੀਆਂ ਹੋਣੀਆਂ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਚੋਰ ਦੀ ਘਰ ਵਾਲੀ ਨੇ ਨਿਰ-ਸੰਕੋਚ ਆਪਣੇ ਬੇਟੇ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਪਿਓ ਦੇ ਕਿੱਤੇ ਬਾਰੇ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ।

ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਂਗ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਇਹ ‘ਕਾਰੋਬਾਰ’ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਪੁੱਛਿਆ, ਕਿ ਇਸ ਕਿੱਤੇ ਸਬੰਧੀ ਕੋਈ ਖਾਸ ਹਦਾਇਤ ਜਾਂ ਕੋਈ ਅਸੂਲ ਹੋਵੇ, ਜਿਸਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨੀ ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿੱਚ ਨਿਹਾਇਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਵੇ। ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਵੀ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ? ਕੁੱਝ ਪਲ ਸੋਚ ਕੇ ਮਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ, ਇਸ ਕਿੱਤੇ ਲਈ ਅਤਿ-ਲੋੜੀਂਦਾ ‘ਗੁਰ’ ਸਮਝਾਇਆ— “ਤੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਹ ਧੰਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਕਦੇ ਭੁੱਲ ਕੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਧਰਮ-ਅਸਥਾਨ ‘ਤੇ ਨਾ ਜਾਵੇ ਸਗੋਂ, ਜਾਣਾ ਤਾਂ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਰਿਹਾ, ਜਿੱਥੇ ਸਤਿ-ਸੰਗ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਕਥਾ-ਵਾਰਤਾ ਹੋ ਰਹੀ ਹੋਵੇ, ਉਹਦੇ ਲਾਗਿਉਂ ਵੀ ਨਾ ਲੰਘੇ। ਜੇ ਉਥੇ ਹੋ ਰਹੀ ਕਿਸੇ ਕਥਾ-ਵੀਚਾਰ ਦੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਕੰਨੀ ਪੈ ਗਈ, ਤਾਂ ਸਮਝੋ ਕੰਮ-ਧੰਦਿਉਂ ਗਏ! --- ਸੌ ਵਲ ਫੇਰ ਪਾ ਕੇ ਵੀ ਉਥੋਂ ਕਿਨਾਰਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਏ!!”

ਮਾਂ ਵੱਲੋਂ ਦੱਸਿਆ ਅਸੂਲ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਨਾਲ ਪੱਲੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ,

ਮੁੰਡਾ ਲੱਗ ਪਿਆ ਚੋਰੀਆਂ ਡਾਕੇ ਮਾਰਨ। ਇਸ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ‘ਮੁਹਾਰਤ’ ਹਾਸਲ ਹੋ ਗਈ। ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਵੱਡਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਲੁੱਟਣ ਦੀ ਮਨਸ਼ਾ ਧਾਰ ਕੇ ਉਹ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਰਾਜੇ ਦੇ ਮਹਿਲੀਂ ਜਾ ਵੜਿਆ। ਹਨੇਰੇ ‘ਚ ਉਹਦਾ ਪੈਰ ਕਿਸੇ ਭਾਂਡੇ ਆਦਿ ‘ਚ ਵੱਜਣ ਨਾਲ ਖੜਕ ਹੋ ਗਿਆ। ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਖਬਰਦਾਰ ਹੋ ਗਏ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿ ਮਸ਼ਾਲੀ ਇੱਧਰ ਆਉਂਦੇ, ਇਹ ਫੁਰਤੀ ਨਾਲ ਕੰਧ ਟੱਪ ਗਿਆ। ਸਿਪਾਹੀ ਵਗੈਰਾ ਇੱਕਠੇ ਹੋ ਗਏ। ਬਾਹਰ ਕੁੱਤੇ ਭੌਂਕਣ ਨਾਲ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਹ ਬਾਹਰ ਭੱਜ ਗਿਆ। ਮਸ਼ਾਲਾਂ ਬਾਲ ਕੇ ਸਾਰੀ ਗਾਰਦ ਉੱਪਰ ਨੂੰ ਦੌੜੀ, ਜਿੱਧਰ ਕੁੱਤੇ ਭੌਂਕ ਰਹੇ ਸਨ।

ਉੱਪਰ ਭੀੜੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜਾਨ ਲੁਕਾਉਂਦੇ ਫਿਰਦੇ ਚੋਰ ਨੇ, ਜਦੋਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਸਿਪਾਹੀ ਉਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਪਹੁੰਚਣ ਵਾਲੇ ਹਨ ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਢੱਠੇ ਪਏ ਖੋਲੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਰਨ ਲੈ ਲਈ। ਉਹ ਦੜ ਵੱਟ ਕੇ ਬਹਿ ਗਿਆ ਕਿ ਜੋ ਹੋਏਗਾ ਦੇਖੀ ਜਾਏਗੀ! ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਲੁਕਿਆ ਬੈਠਾ ਸੀ, ਉਥੇ ਲਾਗੇ ਹੀ ਕੋਈ ਧਰਮ-ਅਸਥਾਨ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਤਾਨਪੁਰਾ ਤੇ ਖੜਤਾਲਾਂ ਵੱਜ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਕੋਈ ਸਾਧੂ ਪ੍ਰਵਚਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਭਿਣਕ ਪੈਂਦਿਆਂ ਸਾਰ ਚੋਰ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਮਾਂ ਦੀ ਨਸੀਹਤ ਯਾਦ ਆ ਗਈ। ਹੁਣ ਜੇ ਉਹ ਉਥੋਂ ਉੱਠ ਕੇ ਦੌੜੇ ਤਾਂ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋਣ ਦਾ ਖਤਰਾ। ਜੇ ਬੈਠਾ ਰਹੇ ਤਾਂ ਅਸੂਲ ਭੰਗ! ਉਸਨੂੰ ਹੋਰ ਕੁੱਝ ਨਾ ਸੁੱਝਾ, ਫੌਰਨ ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉਂਗਲੀਆਂ ਤੁੰਨ ਲਈਆਂ। ਮਤਾਂ ਕੋਈ ਕਥਾ-ਵੀਚਾਰ ਕੰਨੀ ਨਾ ਪੈ ਜਾਏ।

ਜਿਵੇਂ ਕਿਤੇ ਇਹ ਬਿਧਨਾ ਬਣਨੀ ਹੀ ਸੀ, ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਸਤੈਦੀ ਨਾਲ ਉਂਗਲੀਆਂ ਦੇਈ ਬੈਠੇ ਦੇ ਪੈਰ ਉੱਪਰ ਕੋਈ ਕੀੜਾ ਮਕੌੜਾ ਲੜ ਗਿਆ। ਦਰਦ ਨਾਲ ਕੁਰਾਹੁੰਦੇ ਨੂੰ ਮਜਬੂਰੀ ਵੱਸ ਆਪ ਪੈਰ ਮਲਣਾ ਪਿਆ। ਜਿਉਂ ਹੀ ਉਸਨੇ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕੰਨ ਤੋਂ ਹੱਥ ਹਟਾਇਆ, ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਕਥਾ ਸੁਣਨ ਕਰਵਾ ਰਹੇ ਸਾਧੂ ਦੇ ਇੰਨੇ ਕੁ ਬੋਲ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਣ ਗਏ:—

“ --- ਤੇ ਭਗਤ ਜਨੋ, ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਸਰੂਪ ਐਸਾ ਰੂਹਾਨੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਫਾਵਾਂ

ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ ਹੁੰਦਾ----।

ਚੋਰ ਨੇ ਫਟਾ ਫਟ ਫੇਰ ਕੰਨ ਬੰਦ ਕਰ ਲਿਆ। ਉਤਲੇ ਵਾਕ ਬਦੇ ਬਦੀ ਉਸਦੇ ਕੰਨੀਂ ਪੈ ਹੀ ਗਏ। ਉਸ ਦੀ ਮਾਤੀ ਕਿਸਮਤ ਨੂੰ ਖੱਲਾਂ-ਖੁੰਜੇ ਢੂੰਡਦੇ ਆ ਰਹੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੇ ਉਹ ਨਜ਼ਰੀਂ ਪੈ ਗਿਆ। ਮੁਸ਼ਕਾਂ ਬੰਨ ਕੇ ਸਿਪਾਹੀ ਉਸ ਚੋਰ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਕੈਦ ਖਾਨੇ ਲੈ ਗਏ। ਇਸ ਦੀ ਪੁੱਛ ਪੜਤਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬੇ-ਕਸੂਰ ਦੱਸਦਿਆਂ ਚੋਰ ਹੋਣ ਤੋਂ ਹੀ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਬੜੀ ਕੁੱਟ-ਫਾਂਟ ਹੋਈ ਪਰ ਇਸ ਨੇ ਇੱਕੋ “ਨੰਨਾ” ਫੜੀ ਰੱਖਿਆ।

ਸਾਰੇ ਹੀਲੇ ਵਰਤਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਮੇਂ ਦੀ ਰਵਾਇਤ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਦਾ ਸੱਚ ਝੂਠ ਪਰਖਣ ਵਾਸਤੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਤਰੀਕਾ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ। ਉਹ ਇਹ ਕਿ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਜਿਸ ਕੈਦ ਖਾਨੇ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁੱਟਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉੱਥੇ ਅਸ਼ਟ ਭੁਜੀ ਦੇਵੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਗਈ। ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਮਸ਼ਾਲਾਂ, ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਰੌਸ਼ਨੀ ਹੀ ਰੌਸ਼ਨੀ। ਧੀਰੇ ਧੀਰੇ ਕਦਮ ਧਰਦੀ ਹੋਈ ਦੇਵੀ ਮਾਂ ਚੋਰ ਮੁੰਡੇ ਵੱਲ ਵਧਦੀ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੰਡਾ ਇੱਕ ਦਮ ਡਰ ਗਿਆ। ਦੇਵੀ ਉਹਦੇ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਬੋਲੀ:-

“ਬੱਚਾ, ਤੈਨੂੰ ਕਸ਼ਟ ਵਿੱਚ ਦੇਖ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਤਰਸ ਆ ਗਿਆ --- ਤੇਰੀ ਮਦਦ ਲਈ ਦੇਵ ਲੋਕ ਤੋਂ ਧਰਤਿ ‘ਤੇ ਆਈ ਹਾਂ, ਬੱਸ ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਦੱਸ ਦੇਹ ਕਿ ਤੂੰ ਚੋਰ ਹੈਂ ਜਾਂ ਨਹੀਂ? ---- ਸੱਚੇ ਸੱਚ ਦੱਸਦੇ, ਤੇਰਾ ਵਾਲ ਵੀ ਵਿੰਗਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿਆਂਗੀ!”

ਦੇਵੀ ਮਾਂ ਦੇ ਆਕਾਰ ਵੱਲ ਅੱਖਾਂ ਅੱਡ ਕੇ ਝਾਕ ਰਹੇ ਚੋਰ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਬਲਦੀਆਂ ਮਸ਼ਾਲਾਂ ਕਾਰਨ ਦੇਵੀ ਦਾ ਪ੍ਰਛਾਵਾਂ ਪਿਛਲੀ ਕੰਧ ਉੱਪਰ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸੇ ਵਕਤ ਉਸਨੂੰ ਖੋਲੇ ਵਿੱਚ ਲੁਕਿਆ ਬੈਠਣ ਵੇਲੇ ਸੁਣਿਆ ਪ੍ਰਵਚਨ ਚੇਤੇ ਆ ਗਿਆ ਕਿ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਛਾਵੇਂ ਨਹੀਂ ਬਣਦੇ ਹੁੰਦੇ। ਉਹ ਤਾੜ ਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਾਟਕ ਰੱਚ ਕੇ ਉਸਦਾ ਇਮਤਿਹਾਨ ਲਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਸਲ ਅਸ਼ਟਭੁਜੀ ਨਹੀਂ। ਚੋਰ ਨੇ ਵੀ ਨਾਟਕ ਖੇਡਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ - “ਹੇ ਦੇਵੀ ਮਾਂ, ਮੇਰੇ ਅਹੋ ਭਾਗ ਕਿ ਆਪ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਇਸ ਨਾਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਹਨ। ਆਪ ਤਾਂ ਸਰਬ-ਕਲਾ ਸਮਰੱਥ ਹੋ, ਤੁਹਾਥੋਂ ਕਾਹਦਾ ਲੁਕਾਅ? ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਤਿਸੰਗ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਰਾਜੇ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਕੋਲੋਂ ਡਰ ਕੇ ਮੈਂ ਖੋਲੇ ਵਿੱਚ ਛੁੱਪ

ਕੇ ਬਹਿ ਗਿਆ ਸਾਂ। ਪਰ ਜਿਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਸਾਂ, ਉਹੀ ਹੋਈ। ਮੈਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚੋਰ ਸਮਝ ਕੇ ਬੰਦੀ ਖਾਨੇ ਲਿਆ ਸੁੱਟਿਆ! --- ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਦੀ ਡੋਰ ਆਪ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੈ” ਇੰਨਾ ਕਹਿ ਕੇ ਉਹ ਝੂਠੀ ਮੂਠੀ ਡਸੁਕਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਅਸ਼ਟਭੁਜੀ ਦੇ ਸਵਾਂਗ ਦੀ ਖੁਫੀਆ ਰਿਪੋਰਟ ਰਾਜੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਅਤੇ ਚੋਰ ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ, ਬਾ-ਇੱਜ਼ਤ ਬਰੀ ਹੋ ਗਏ।

ਕਬੀਰ ਏਕ ਘੜੀ ਆਪੀ ਘੜੀ, ਆਪੀ ਹੂੰ ਸੇ ਆਧ॥
ਭਗਤਨ ਸੇਤੀ ਗੋਸ਼ਟੇ, ਜੇ ਕੀਨੇ ਸੇ ਲਾਭ॥

ਇਹ ਸਾਖੀ ਤਾਂ ਅੱਗੇ ਹੋਰ ਕਾਫੀ ਲੰਬੀ ਅਤੇ ਦਿਲਚਸਪੀ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਪਰ ਗੱਲ ਇੱਥੇ ਹੀ ਮੁੱਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿ-ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਸੁਣੇ ਗਏ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣ ਨਾਲ ਲਾਭ ਹੀ ਲਾਭ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਰਾਤਨ ਸਾਖੀ ਨੂੰ ਸੱਚੀ ਜਾਂ ਝੂਠੀ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਜਾਂ ਇਹਦੀਆਂ “ਤਕਨੀਕੀ ਖਾਮੀਆਂ” ਗਿਣਨ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਸੋਚਣਯੋਗ ਨੁਕਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਮਾਰਥ ਦੀ ਇੱਕ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨੇ ਕੀ ਦਾ ਕੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਇੱਕ ਝੂਠਾ ਚੋਰ ਵੀ ਸੱਚਾ ਬਣਕੇ ਬੰਦੀ ਖਾਨੇ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾ ਗਿਆ। ਦੇਖਿਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਇਹ ਸਾਖੀ ਇਸ ਸਵਾਲ ਨੂੰ ਵੀ ਹੱਲ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਨਸਾਨ ਲਈ ਸੁਣਨਯੋਗ ਕਿਹੜੀ ਸਮੱਗਰੀ ਹੈ।

ਜੇ ਭਲਾ ਖੋਲੇ ਵਿੱਚ ਲੁੱਕੇ ਬੈਠੇ ਚੋਰ ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਲਾਗੇ ਕਿਤੇ ਅੱਜ ਵਰਗੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦਾ ਅਖਾੜਾ ਲੱਗਾ ਹੁੰਦਾ, ਫੇਰ ਉਹਦੀਆਂ ਜੰਜੀਰਾਂ ਕੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ? ਇੱਕ ਪੱਖ ਹੋਰ, ਜੇ ਕਿਤੇ ਉਹ ਪ੍ਰਵਚਨ ਕਰ ਰਹੇ ਮਹਾਤਮਾ ਮੂੰਹੋਂ ਸੁਣੀ ਗਈ ਵੀਚਾਰ ਨੂੰ ਅਣਸੁਣਿਆਂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਅਤੇ ਅੱਜ ਦੇ ਘੁਣਤਰੀ ਮਨੁੱਖ ਵਾਂਗ ਉਸ ਦਾ ਮਖੌਲ ਉਡਾਉਂਦਾ ਤਾਂ ਫਿਰ ਬੈਠਾ ਰਹਿੰਦਾ ਕੈਦ ਵਿੱਚ। ਸਾਡੇ ਸਮਿਆਂ ਦੀ ਇਹ ਵੀ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਸੁਣਿਆਂ ਉਹ ਕੁੱਝ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਅੱਠੇ ਪਹਿਰ ਮਨੋ-ਬਿਰਤੀਆਂ ‘ਚ ਤਰਬੱਲੀ ਮਚੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋਣਾ। ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੁਣੀਏਂ ਅਸੀਂ ਝੂਠ ਤੂਫਾਨ ਅਤੇ ਬਣਨਾ ਚਾਹੀਏ ਸਚਿਆਰ। ਇਹ ਤਾਂ ਬਾਬੇ ਫਰੀਦ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੋਈ:-
ਫਰੀਦਾ ਲੋੜੇ ਦਾਖ ਬਿਜੋਰੀਆਂ ਕਿੱਕਰ ਬੀਜੇ ਜੱਟ।
ਹੰਢੈ ਉੰਨ ਕਤਾਇੰਦਾ, ਪੈਧਾ ਲੋੜੇ ਪੱਟ॥

001-408-903-9952

ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਪੋਤਰੀ ਬੀਬੀ ਉਸ਼ਾ ਰਾਣੀ ਲਖਨਪਾਲ (ਸ਼ੇਰ) ਦੀ ਆਪਣੀ ਕਲਮ ਤੋਂ ਹੱਡ ਬੀਤੀ

ਬੀਬੀ ਉਸ਼ਾ ਰਾਣੀ ਲਖਨਪਾਲ (ਸ਼ੇਰ) ਕਨੇਡਾ

ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਉਲੱਥਾ- ਇੰਜ. ਸੁਰਜਨ ਸਿੰਘ ਜੱਸਲ

ਪ੍ਰਾਪਤ ਦਸਤਾਵੇਜ਼, ਮੇਰੀ ਆਪਣੀ ਯਾਦਗਾਰ ਅਤੇ ਜੋ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਬਣ ਚੁਕਿਆ ਹੈ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਉੱਤੇ ਕੁਝ ਸ਼ੈਲੀ ਮੇਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਇਹਨਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਮੈਂ ਅਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਅਸਲੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਦਾ ਖਾਤਾ ਹੇਠਾਂ ਲਿਖ ਰਹੀ ਹਾਂ। ਹੋਰ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਸੂਚਨਾ ਦੀ ਕਮੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕੁਝ ਕਤੀਆਂ ਇੱਥੇ ਅਨਜੁੜੀਆਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੁਝ ਵੇਰਵਾ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਸਾਧਨਾਂ ਵਿੱਚ

ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਦਾ ਜਨਵਰੀ ਅੰਕ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਗਿਆਨੀ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੋਤਰੀ ਜੋ ਕਿ ਇਸ ਸਮੇਂ ਕਨੇਡਾ ਵਿਖੇ ਪਰਿਵਾਰ ਸਮੇਤ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਨ ਵੱਲੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਪਾਸ ਸੰਭਾਲੇ ਡਾਕੂਮੈਂਟਸ ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਈ-ਮੇਲ ਰਾਹੀਂ ਭਰਪੂਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਉਲੱਥਾ ਕਰਕੇ ਪਾਠਕਾਂ ਤੱਕ ਪੁਜਦਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਅਦਾਰਾ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਵੱਲੋਂ ਬੀਬੀ ਉਸ਼ਾ ਰਾਣੀ ਸ਼ੇਰ ਲਖਨਪਾਲ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਤੀ ਪ੍ਰੋ. ਐਸ.ਕੇ.ਲਖਨਪਾਲ ਜੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਬਹੁਤ ਧੰਨਵਾਦਿ ਹੈ ਕਿ ਸਿਹਤ ਬਹੁਤੀ ਠੀਕ ਨਾ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਪੂਰਨ ਸਹਿਯੋਗ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ।

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਹੱਟਹਾਰ ਸਪੁਤਰ ਡਾ. ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਜਦੋਂ 16 ਜੂਨ 1940 ਨੂੰ ਇਸ ਫਾਨੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਅਲਵਿਦਾ ਕਹਿ ਗਏ ਸਨ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ ਸਿਰਫ 5 ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਤਨੀ ਸ੍ਰੀ ਮਤੀ ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋਈ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬੇਟੀ ਦੀ ਉਮਰ 15 ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ। ਭਾਵ 15 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਦਾ ਸਾਇਆ ਸਿਰ ਤੋਂ ਉਠ ਗਿਆ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਤੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਵਾਂਗ, ਬਹੁਤ ਸੰਘਰਸ਼ਮਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰੇ ਹਨ। ਦਾਦਾ ਜੀ ਬਾਰੇ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਬਹੁਤੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਰੱਖਦੇ ਪਰ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਬਾਰੇ ਜੋ ਪੀੜਾ ਉਹ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਦਬੋਈ ਬੈਠੇ ਸਨ ਉਸ ਨੂੰ ਨਸ਼ਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਸਿਕ ਤਸੱਲੀ ਮਿਲੇਗੀ। ਉਹਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨ ਵੱਜੋਂ ਇਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਾਣਯੋਗ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਸਨ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਡਾ. ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਸ਼ੇਰ ਜੀ ਆਪਣੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਾਣ ਸਤਿਕਾਰ ਵਾਲੇ ਅਫਸਰ ਵੱਜੋਂ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਸਨ। ਵੱਖ ਵੱਖ ਉਚ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਉਹਨਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਲਿਖੇ ਗਏ ਵੱਡਮੁੱਲੇ ਸ਼ਬਦਾ ਰਾਹੀਂ ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਮਹਾਨ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਫਖ਼ਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਸੋ ਇਸ ਪਰਿਵਾਰ ਅੰਕ ਕਤੀ ਵਿੱਚ 2ਭਾਗ ਬਣਾਏ ਗਏ ਜੋ ਸੰਪੂਰਨ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਗੇ। ਉਮੀਦ ਹੈ ਪਾਠਕ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨਗੇ।

ਮੁੱਖ ਸੰਪਾਦਕ

ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ 28 ਅਗਸਤ 1908 ਨੂੰ ਇੰਡੀਅਨ ਮੈਡੀਕਲ ਸਰਵਿਸਜ਼ ਸ਼ਿਮਲਾ ਦੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਤੋਂ Commission ਸੰਭਾਲਣ ਦੀ ਸਿਫਾਰਿਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਯੂ.ਕੇ ਦੇ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਉੱਚੇ ਵਿਚਾਰ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਜਿਹੜੇ ਵਿਸ਼ੇ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਹਰ ਇੱਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਤੇ ਸਿਫਾਰਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜਿਵੇਂ:- “ਡਾ. ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣਾ ਵਕਤ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਰਤਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸੰਪੂਰਣ ਤੌਰ ਤੋਂ ਨਿਪੁਣ ਹੋਏ ਡਾਕਟਰ ਅਤੇ Sanitary Expert ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵਾਪਿਸ ਭਾਰਤ ਪਰਤੇ। ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਲਈ ਹਰ ਸਫਲਤਾ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮੈਂ ਯਕੀਨ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮੈਡੀਕਲ ਸਕੂਲ ਦੇ ਲਈ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਣਗੇ-” Dr. Clude B. Kerr Medical Superintendent and Lecturer, University, Edinburgh- 23rd December 1909”

“ਡਾ. ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬਾਰੇ ਮਨਭਾਉਂਦੇ ਉੱਚੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖੁਸ਼ੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। -- ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਉਤਸ਼ਾਹ ਪੂਰਵਕ ਅਤੇ ਡੂੰਘੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕੀਤਾ। ਹਰ ਇੱਕ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਣ ਕੁਆਲੀਫਾਈਡ ਪ੍ਰੈਕਟੀਸ਼ਨਰ ਵੇਖਦੇ ਹੋਏ ਮੇਰਾ ਉਹਨਾਂ ਵਲ ਹੋਰ ਯਕੀਨ ਵੱਧਦਾ ਹੈ”- Dr. G.A.Gibson, Physician Royal Infirmary, Edinburgh- 4th May 1910” “ਮੈਨੂੰ ਡਾ. ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਉੱਚੇ ਵਿਚਾਰ ਦਸਦੇ ਹੋਏ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਨੰਦ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਉਹ ਗ੍ਰੇਜੂਏਟ ਹੋਏ, ਉਹਨਾਂ ਦਵਾਈਆਂ ਦੀਆਂ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵਿਦਿਅਕ ਨਿਪੁਣ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਪੱਕਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇੱਕ ਯੋਗ ਅਤੇ ਸਰਵਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਪ੍ਰੈਕਟੀਸ਼ਨਰ ਸਿੱਧ ਕਰੇਗਾ। Dr. F.W.N Haultain, Lecturer University Edinburgh- 5th May 1910” ਉਹ ਸੰਨ 1911 ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਪਰਤੇ। ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਵਸੇਵੇ ਦੀ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਨਾਭਾ ਦੇ ਨਿਜੀ ਡਾਕਟਰ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਨਾਭਾ ਦੇ ਹੈਲਥ ਅਫਸਰ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਿਭਾਉਣਾ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਨਾਭਾ ਦੇ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਸਾਲ

ਠਹਿਰੇ।

“I have known Dr. Baldev Singh for many years-- He has acted as my Personal Physician and discharged his duties satisfactorily--” H.H Maharaja of Nabha, 1st October 1912.” “I formed a very high opinion about his ability and aptitude-- as an officer he is practical, energetic and thorough-- as a doctor he is popular, able and sympathetic -- and as a gentleman, he is polite, well behaved, with a sweet and social disposition” Sir P.C. Chatterjee Prime Minister Nabha, 5 October, 1915.”

ਸੰਨ 1914 ਵਿੱਚ ਡਾ. ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ 2 ਸਾਲ ਦੇ ਕਾਰਜਕਾਲ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਟੈਕਸਟਬੁਕ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। “I am directed to inform you that his honour the Lieutenant Governor has been pleased to appoint you a member of the Punjab Textbook Committee”--J.C Godley, under Secretary to Governor Punjab, Home (Education) Department, 26 January 1914. ਡਾ. ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਜੋ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ ਉਸ ਕੰਮ ਦੇ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਖੜੀ ਚੁਨੌਤੀਆਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤਿਆਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਨਾਭਾ ਦੇ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਨ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਨਾ ਮਿਲੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਹੋਰ ਚਣੌਤੀ ਭਰੀ ਨੌਕਰੀ ਲੱਭਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਆਰਜੀ ਤੌਰ ਤੇ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ, ਸ਼ਾਹਪੁਰ ਅਤੇ ਹਿਸਾਰ ਵਿੱਚ ਜਿਲ੍ਹਾ ਮੈਡੀਕਲ ਅਫਸਰ (ਹੈਲਥ) ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰ ਲਈ। ਫੇਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਟਨਾ ਦੇ ਵਿੱਚ ਰੈਗੂਲਰ ਨੌਕਰੀ ਮਿਲ ਗਈ। ਉਹ 1 ਅਗਸਤ 1918 ਨੂੰ ਪਟਨਾ ਸ਼ਹਿਰ ਨਗਰ ਪਾਲਿਕਾ ਵਿੱਚ ਹੈਲਥ ਅਫਸਰ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਤੇ ਇਹ ਉਮੀਦ ਰੱਖਦੇ ਲੱਗ ਗਏ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਯੂ.ਕੇ ਤੋਂ ਹਾਸਿਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲੇਗਾ। “ਮੈਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਵੇਖਣ ਦੇ ਬਹੁਤ ਮੌਕੇ ਮਿਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਘਰੇਲੂ ਸਾਫ ਸਫਾਈ ਦੇ

ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਉੱਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ--- ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲੈਂਦੇ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਸਨ- ਉਹ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਿਲਣਸਾਰ ਇਨਸਾਨ ਹਨ ਅਤੇ ਨਗਰਪਾਲਿਕਾ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅਤੇ ਨਗਰ ਦੇ ਲੋਕ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ।” S.N Tiwary- Secretary Patna Municipality, 6th march 1919. ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕਹਿ ਲਈਏ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਭਾ ਵਿੱਚ ਮਨ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਬਰਮਾ ਦੇ ਬੈਸੀਅਨ (Bessein) ਥਾਂ ਤੇ ਹੈਲਥ ਅਫਸਰ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਲਈ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਪੱਤਰ ਦਿੱਤਾ। ਪਟਨਾ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਉੱਚ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੇ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮਾਣ ਪੱਤਰ ਲਿਖਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਪੱਤਰ ਨੂੰ Lt. Col C.E Williams Sanitary Commissioner Burma ਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ--- ਉਹ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵੱਧੀਆ ਸੈਨੀਟੇਰੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦੇ ਫਰਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦਾ ਪਹਿਚਾਣਦਾ ਹੈ--- ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਸ਼ੰਕਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜੇ ਕਰ ਇੱਕ ਮੌਕਾ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਉੱਚ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦੀ ਪੂਰੀ ਤਸੱਲੀ ਕਰਾ ਦੇਣਗੇ। B.J Singh C.I.E Lt. Col, I.M.E, 22nd April 1919. ਜਦੋਂ ਪਟਨਾ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਚਲਿਆ ਕਿ ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਪਟਨਾ ਛੱਡਣ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਉਦਾਸ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਨਗਰਪਾਲਿਕਾ ਦੇ ਉੱਚ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਭੀ ਅਫਸੋਸ ਸੀ ਕਿ ਨਗਰਪਾਲਿਕਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਬਲਿਕ ਹੈਲਥ ਦੇ ਅਦਾਰੇ ਦੇ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਾਰਜ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਤੋਂ ਹੋਰ ਲਾਹਾ ਲੈਣ ਤੋਂ ਵਾਂਝੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ।

“-- He is energetic and capable officer with an excellent knowledge of the general principles governing the science of Public Health---” L.R. Dain, Chairman, Patna city Municipal Office 1st May 1919.

ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਸਾਰੇ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਜਾਹਿਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਸਤੀਫੇ ਤੋਂ ਅਫਸੋਸ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ Chairman, City Municipal Office 3rd May 1919. “ਉਹ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਣ ਅਤੇ ਪਹਿਲੇ ਦਰਜੇ ਦੇ ਹੈਲਥ ਅਫਸਰ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਯੋਗਤਾ

ਰੱਖਦੇ ਹਨ-- ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਨੈਤਿਕ ਚਾਲ-ਚੱਲਣ ਬਹੁਤ ਉੱਚ ਦਰਜੇ ਦਾ ਹੈ-- ਉਹ ਇੱਕ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਆਦਤਾਂ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਬੜੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਇਨਸਾਨ ਹੈ।” -- S.M Ismail, Officiating Chairman Patna Municipality. 23 ਮਾਰਚ 1919 ਦੇ “ਦ ਐਕਸਪ੍ਰੈਸ” ਅਖਬਾਰ ਬਾਂਕੀਪੁਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਰਿਪੋਰਟ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਈ ਕਿ “Dr. Baldev Singh Share, our popular Health Officer is quite alert-- The health of our town is much better due to the vigilance exercised by Dr. Share--with his public Lectures on sanitation and his edifying articles on the prevention and cure of epidemics. he has no doubt done some real service to the residents of the town. “ He resigned his job at Patna on 1st May 1915. ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਉਦਾਸ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਡਾਕਟਰ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਵਾਂਗੂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਡਾਕਟਰ ਵੇਖਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹੇਠਾਂ ਲਿਖੀ ਉਹ ਰਿਪੋਰਟ ਹੈ ਜਿਹੜੀ 3 ਮਈ 1919 ਨੂੰ “Behar Herald” ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਈ ਸੀ:- ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ ਬਹੁਤ ਦੁਖ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਡਾ. ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ “ਸ਼ੇਰ” ਸਾਡੇ ਯੋਗ ਅਤੇ ਪਸੰਦੀਦਾ ਹੈਲਥ ਅਫਸਰ ਨੇ ਹੁਣੇ ਹੁਣੇ ਅਸਤੀਫਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ--- ਇਹ ਪਟਨਾ ਸ਼ਹਿਰ ਨਗਰਪਾਲਿਕਾ ਦੇ ਅਨੋਖੇ ਭੈੜੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਤਰਫੋਂ ਕਦੇ ਕਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇੰਨੀ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਭਾਵਨਾ ਵਾਲੇ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਅਫਸਰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਲਾਈ ਲਈ ਗੁਣ, ਇੱਛਾ ਅਤੇ ਜੋਸ਼ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਕਦੇ ਕਦਾਈਂ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਫਸਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਪਰ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਡਾਕਟਰ ਸ਼ੇਰ ਦੇ ਕੋਲ ਉਹਨਾਂ ਅਣਗਿਣਤ ਕਦਰਦਾਨਾਂ ਦਾ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਤੋਂ ਲਾਹਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਡਾਕਟਰ ਸਾਹਿਬ ਖੁਸ਼ ਸਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਰਮਾ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰੀ ਮਿਲ ਗਈ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮਈ 1919 ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਨੌਕਰੀ ਉਥੇ ਨਿਭਾਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਜਿਥੇ ਵੀ ਉਹ ਗਏ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉੱਥੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ

ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਲੋਕ ਸਮਾਜ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ, ਆਪਣੇ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦਾ ਦਿੱਲ ਜਿੱਤ ਲਿਆ। ਪਰ ਬੇਚੈਨ ਆਤਮਾ ਜਿਹੜੀ ਉਹ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਬੈਸ਼ੀਨ ਤੋਂ ਚੱਲਣ ਲਈ ਸੋਚਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਪੱਤਰ ਸਿੱਧ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਕਦੀ ਵੀ ਆਪਣੀ ਨੌਕਰੀ ਦੀ ਅਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਦਾਖਲ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਨਿਜੀ ਮੈਡੀਕਲ ਪ੍ਰੈਕਟਿਸ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਐਪ੍ਰਲ 1920 ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਅਸਤੀਫਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਇੱਥੇ ਮੈਂ ਕੁਝ ਪ੍ਰਮਾਣ ਪੱਤਰ ਦੇ ਸਕਦੀ ਹਾਂ ਜਿਹੜੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੇਸ਼ਿਨ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਸੀਨੀਅਰਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਹਨ:-

"Dr. B. S. Share has been Health Officer of the Bassein Municipality.....I am indebted to him for the assistance he has given me in municipal administration.....He is highly qualified." G. Williamson, Deputy Commissioner, Bassein. December 18, 1919. "The president said he felt he was voicing the opinion of the Committee in regretting the departure of the Health Officer, Dr. Share, and wished to thank him for all he had done for Bassein." Proceedings of Bassein Municipality. 24th April, 1920. "He has given us every satisfaction and above all has carried himself a perfect gentleman in every line of work, sympathising with the towns-people wherever possible.....making no discrimination to rich and poor in matters of justice.." Dr. San Crombie, Vice-president, Bassein Municipality, 29th July, 1920.

"Dr. Baldev Singh Share proved himself a most able and energetic Health Officer.....we are very very sorry to lose his services." Ma-

jor A. S. B. Roberts, President, Bassein Municipality. 5th July 1920. ਇਸ ਵੇਲੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆਪਣੇ ਮੈਡੀਕਲ ਕਾਰਜ ਦੇ ਮੌਕੇ ਲੱਭਣੇ ਚਾਹੇ। ਜਨਮ ਤੋਂ ਹੀ ਇੱਕ ਬ੍ਰੀਟਿਸ਼ ਪ੍ਰਜਾ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਉਹਨਾਂ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਹੋਰ ਥਾਂ ਤੇ ਆਪਣੀ ਆਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਲਈ ਸੰਨ 1920 ਵਿੱਚ ਬੈਸ਼ੀਨ (ਬਰਮਾ) ਛੱਡ ਉਹ ਨਿਊਜੀਲੈਂਡ ਆ ਪਹੁੰਚੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ 6 ਜੂਨ 1921 ਨੂੰ ਇੱਥੇ ਆਪਣੀ ਮੈਡੀਕਲ ਬੋਰਡ ਦੀ ਰੈਜਿਸਟ੍ਰੇਸ਼ਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। "I have the honour to inform you that by direction of the Medical Board your name has been placed on the Medical Register on New Zealand. You are, therefore, entitled to all the privileges extended under the Medical Practitioners Act." W. W. Coor, Registrar-General, New Zealand, Wellington, NZ. 6th June, 1921. ਸੰਨ 1921 ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਠਾਕੁਰ ਉਗਰ ਸੇਨ ਚੌਹਾਨ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਸਤਵੰਤ ਚੌਹਾਨ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕੀਤਾ। ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਦਾ ਨਾਂ ਬਦਲ ਕੇ ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ ਸ਼ੇਰ ਰੱਖ ਲਿਆ। ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਦਾ ਹੋਰ ਅੱਗੇ ਨਾਂ ਬਦਲ ਕੇ ਸੈਨਬੀਆ ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ ਸ਼ੇਰ ਰੱਖਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪਾਸਪੋਰਟ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ। 5 ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਫੇਰ 18 ਮਈ 1931 ਨੂੰ ਪਾਸਪੋਰਟ ਨੂੰ ਰਿਨਿਯੂ ਕਰਾਇਆ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਨਿਪੋਲੀਅਨ ਨਿਊਜੀਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਹੀ ਰਹਿ ਰਹਿਆ ਸੀ। ਨਿਪੋਲੀਅਨ ਨੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਯਾਤਰਾ ਕੀਤੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸਪੋਰਟ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਸੀ। ਜਦ ਉਹ 16 ਸਾਲ ਦਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ 17 ਅਪ੍ਰੈਲ 1928 ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਂ ਦਾ ਪਾਸਪੋਰਟ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਈ ਯੂਰੋਪ ਭੇਜਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਸਕੂਲ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੌਰਾਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਗੰਭੀਰ ਬੀਮਾਰੀ ਨੇ ਘੇਰ ਲਿਆ। ਇਹ ਇੱਕ ਸੰਕ੍ਰਮਣ ਰੋਗ ਸੀ ਜਿਸਦਾ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਵੀ ਇਲਾਜ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕਲ ਸਿਹਤ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਦਿਨ ਵਿੱਚ 2 ਵਾਰ ਮੇਰੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਤੇ ਦਾਦੀ ਜੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਚਾਇਆ

ਨਾ ਜਾ ਸਕਿਆ ਅਤੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਨਿਪੋਲੀਅਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ 18ਵੇਂ ਜਨਮ ਦਿਨ ਅਰਥਾਤ 1930 ਨੂੰ ਇਹ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਸਰੀਰ ਛੱਡਣਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਸ਼ਾਇਦ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਮੈਡੀਕਲ ਕੰਮ ਦੇ ਸੁਭਾਵ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹ ਜਨਵਰੀ 1932 ਤੱਕ ਉਥੇ ਠਹਿਰੇ। ਉਹ ਭਾਰਤ-ਸਾਈਲੋਨ ਰਾਹੀਂ ਪਹੁੰਚੇ। ਉਹ 15 ਜਨਵਰੀ 1932 ਨੂੰ ਸਿਲੋਨ (ਕੋਲੰਬੋ) ਪਹੁੰਚੇ ਅਤੇ 26 ਜਨਵਰੀ 1932 ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ (ਭਾਰਤ) ਲਈ ਸਿਲੋਨ ਤੋਂ ਚੱਲ ਪਏ। ਨਿਊਜੀਲੈਂਡ ਤੋਂ ਵਿਧਾਇਗੀ ਦੇ ਮੌਕੇ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਪੱਤਰ ਮਿਲੇ:-

"TO WHOM IT MAY CONCERN

I have pleasure in certifying that I have known Dr. Baldev Singh Share during the whole time he has lived in Auckland.

He had held an honoured place in the city as a Medical Practitioner and a worthy citizen. I have felt it a privilege to know him and have every confidence in commending him as an educated gentleman of unimpeachable character. Wherever he goes I should be glad to hear of his success and well-being." Sir George Fowlds, President Auckland University College. ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਨਿਊਜੀਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਅੰਤਿਮ ਸਾਲ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਅਤੇ ਲਾਹੌਰ ਪਰਤਣ ਤੇ ਆਪਣੀ 18 ਸਾਲ ਦੀ ਸਖਤ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ "ਭਾਰਤੀ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ" ਦੇ ਸਫਲਪੂਰਵਕ ਨਤੀਜੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ। ਇਹ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਧੀਆ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਕਿਤਾਬ ਸੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਅਲਾਹਾਬਾਦ ਵਿੱਚ ਆਲ ਇੰਡਿਆ ਮਯੂਜਿਕ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿੱਚ ਸੰਨ 1935 ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਕੁਝ ਮਿਸ਼ਾਲਾ ਪਤੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਖੇਤਰ ਦੇ ਮਾਹਿਰਾਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣਾ ਪਿਆਰ, ਆਦਰ ਅਤੇ ਆਸ਼ਾਵਾਂ ਜਾਹਿਰ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਕੇ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਈ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਪੰਡਿਤ ਪੰਨਾਲਾਲ ਮਦਾਨ (ਸੰਗੀਤ ਰਤਨ) ਦਾ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਨ ਜੋੜਨਾ ਚਾਹਵਾਂਗੀ ਜੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ:-- "As far as I know, such a book was never written in this kalyug

and never will be written. Even if such a book is written it will be a copy of this book." ਮੇਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਕਰਦੇ ਦਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨਿਊਜੀਲੈਂਡ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਧਨ ਕਮਾ ਕੇ ਲਿਆਏ ਸੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਜਦ ਤੱਕ ਮੈਡੀਕਲ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਵੇ ਤਦ ਤਕ ਇੱਥੇ ਅਰਾਮਦਾਇਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਗੁਜ਼ਾਰੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਸਰ ਸਿਕੰਦਰ ਹਯਾਤ ਖਾਨ ਯੂਨੀਅਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਮੁਸਲਿਮ, ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਦੇ ਲੀਡਰ ਸਨ। ਕਿਸੇ ਇੱਕਠ ਵਿੱਚ ਸਰ ਸਿਕੰਦਰ ਹਯਾਤ ਖਾਨ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਚਲਿਆ ਕਿ ਡਾ. ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਸ਼ੇਰ ਇੱਕ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਕੁਆਲੀਫਾਈਡ ਡਾਕਟਰ ਹਨ। ਖਾਨ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਰਾਹੀਂ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਡਾਕਟਰ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਮਿਲੀ। ਨੌਕਰੀ ਮਿਲਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਮੇਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ 31 ਅਕਤੂਬਰ 1935 ਨੂੰ ਮੇਰਾ ਜਨਮ ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨਾਲ 3 ਅਸਫਲ ਬੇਬੀ ਜਨਮ ਘਟਨਾਵਾਂ ਹੋ ਚੁਕੀਆਂ ਸਨ। ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਲਾਡ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਰਾਹ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ। ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਵਧਾਈਆਂ ਦਾ ਦਿਨ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਵਿੱਚ ਮੈਡੀਕਲ ਅਫਸਰ (ਹੈਲਥ) ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਮਿਲੀ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਮੇਰੇ ਡਾਕਟਰ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਮਰੀਜ਼ ਬੇਹੱਦ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਆਦਰ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਇਲਾਜ ਕਰਦੇ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਮਰੀਜ਼ ਅਤਿ ਗਰੀਬ ਤੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਗਰੀਬ ਤੇ ਮਰੀਜ਼ ਦੇ ਘਰ ਜਾਣਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਇੱਕ ਚਾਹ ਦਾ ਕੱਪ ਪੀਣ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸੰਕੋਚ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਸਮਝਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਨਿਵੇਕਲਾ ਗੁਣ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਤੋਂ ਵਿਰਾਸਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮਿਲਿਆ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਮੈਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਹ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਸਨ ਕਿ ਘਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਨੌਕਰਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ "ਜੀ" ਲਗਾ ਕੇ ਪੁਕਾਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਇੱਕ ਪੈਡਸਟਲ ਟਾਈਪ ਹਰਮੋਨੀਅਮ ਲਿਆ। ਸਵੇਰੇ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਆਪਣੀਆਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ

ਧੁਨਾਂ ਨੂੰ ਹਰਮੋਨੀਅਮ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਸਟਡੀ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਗਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਮੇਰੇ ਨਾਨਾ ਜੀ ਠਾਕਰ ਊਗਰਸੈਨ ਚੌਹਾਨ ਜੀ ਦੇ 9 ਸਪੁੱਤਰੀਆਂ ਅਤੇ 2 ਸਪੁੱਤਰ ਸਨ। ਮੇਰੇ ਨਾਨਾ ਜੀ ਦੇ 2 ਨੌਜਵਾਨ ਸਪੁੱਤਰਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ 2 ਸਪੁੱਤਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਦੀ ਦੇ ਬਾਅਦ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਜਿਆਦਾਤਰ ਮੇਰੇ ਨਾਨਾ ਜੀ ਪਰਿਵਾਰ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸਾਲਾਨਾ ਛੁੱਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਭਿਵਾਨੀ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਆਪਣੀ ਸਪੁੱਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਵਿੱਚ ਦੇਵ ਸਮਾਜ ਸਕੂਲ (ਲੜਕੀਆਂ) ਵਿੱਚ ਹੋਸਟਲ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਈ ਛੱਡਿਆਂ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮੇਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀ 9 ਭੈਣਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਨਾਨਾ ਜੀ ਭਿਵਾਨੀ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਉਹ ਬਰਮਾ ਵਿੱਚ ਸੁਪਰਿੰਟੈਂਡੈਂਟ ਆਫ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਰਾਮਾ ਬਾਈ ਨਾਲ ਹੋਈ। ਦੇਵ ਸਮਾਜ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਕਿਸ਼ਨਬਾਲੀ ਨਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਸੀ। ਉਹ ਕੁੜੀਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਸੀ। ਬੱਤੀਆਂ ਲੜਕੀਆਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਦੋਪਦੀ ਨਾਂ ਦੀ ਲੜਕੀ ਨੇ ਇਸ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਅਧਿਆਪਕ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਲੜਕੀਆਂ ਦੇ ਗਾਰਡੀਅਨਜ਼ ਨੂੰ ਸੰਪਰਕ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਪਰਮਾਨੰਦ ਬਾਲੀ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਅੱਖਾਂ ਦਾ ਮਾਹਿਰ ਸੀ, ਦੇ ਨਾਲ ਦੋਪਦੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਜਦ ਅਸੀਂ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸੀ ਤਾਂ ਪਰਮਾਨੰਦ ਬਾਲੀ ਅੰਕਲ ਅਤੇ ਦੋਪਦੀ ਆਂਟੀ ਸਾਨੂੰ ਅਕਸਰ ਮਿਲਣ ਆਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਰਾਮਦਾਇਕ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਦੋਪਦੀ ਆਂਟੀ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਕਰੀਬ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਆਪਸੀ ਸਮਝ ਸੀ। ਸੰਨ 1940 ਵਿੱਚ ਸੋਲਨ ਫੇਰੀ ਦੌਰਾਨ ਪਿਤਾ ਜੀ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਮਿੱਥੇ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਸਨ। ਹਰ ਵੇਲੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਜਗਾ ਕੇ ਬਾਥਰੂਮ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜੂਨ 16, 1940 ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਆਖਰੀ ਸਾਹ ਲਿਆ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਛੋਟੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਪਿਤਾ ਜੀ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਜਾਗੇ। ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਮੇਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਵਿੱਚ ਲੈ ਕੇ ਰੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਮੇਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ

ਤੁਹਾਡੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਹੁਣ ਦੁਬਾਰਾ ਨਹੀਂ ਜਾਗਣਗੇ। ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੇਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਇਕੱਲੀ ਰਹਿ ਗਈ। ਕਿੰਤੂ ਜਲਦੀ ਹੀ ਸਾਡੇ ਸਬੰਧੀ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਦਿਲਾਸਾ ਦੇਣ ਲਈ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਸਨ। ਮੈਂ ਹਰ ਇੱਕ ਸਬੰਧੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਦਿਆਕੂਨ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅੰਤਿਮ ਸੰਸਕਾਰ ਦੀ ਰਸਮ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਸਕੇ ਸਬੰਧੀ ਚਲੇ ਗਏ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਆਏ। ਮੇਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਅਤੇ ਮੈਂ ਜੁਦਾਈ ਦੇ ਦੁਖਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿਣ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕੱਲੇ ਰਹਿ ਗਏ। ਮੇਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਸਾਰਾ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਉਦਾਸ ਰਹਿਣ ਲੱਗੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਲੈ ਕੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਰੋਂਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਮੇਰੇ ਭਵਿੱਖ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਚਿੰਤਤ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ 'ਚ ਜਿੰਦਗੀ ਆਮ ਸਮੇਂ ਵਾਂਗੂੰ ਬਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਗਈ। ਮੇਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਕੋਈ ਨੌਕਰੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਸਾਡੇ ਲਈ ਕਾਫੀ ਧਨ ਛੱਡ ਗਏ ਸਨ ਤਾਂ ਕਿ ਸਾਡਾ ਲਾਈਫ ਸਟਾਈਲ ਬਰਾਬਰ ਬਣਿਆ ਰਹੇ। ਹੁਣ ਵੀ ਸਾਡੇ ਘਰ ਇੱਕ ਚੌਕੀਦਾਰ ਅਤੇ ਘਰੇਲੂ ਨੌਕਰ ਸੀ। ਸਮੇਂ ਦਾ ਚੱਕਰ ਘੁੰਮਦਾ ਰਿਹਾ। ਪਰ ਸਮਾਂ ਸਾਡੇ ਲਈ ਜਖਮ ਭਰਨ ਵਾਲਾ ਸਿੱਧ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਮੈਨੂੰ ਕੁਛੜ ਲੈ ਕੇ ਮੇਰਾ ਮੱਥਾ ਚੁੰਮਣਾ ਤੇ ਰੱਜ ਕੇ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲ ਸਕਦੀ। ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੁਆਰਾ “ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਤੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਖਿਡੌਣੇ ਲਿਆਉਣਾ” ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਸੀ। ਕਈ ਕਈ ਘੰਟੇ ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਖੇਡਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਖਿਡੌਣੇ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਦਵਾਉਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਆਏ ਅਥਰੂ ਮੈਂ ਰੋਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਾਉਂਦੀ। ਮੇਰੀ ਮਾਸੀਆਂ ਸਾਡਾ ਹੋਸਲਾ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸਾਡੇ ਘਰ ਆਮ ਆਉਂਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਮੇਰੀ ਮਾਸੀ ਦੋਪਦੀ ਜਿਹੜੀ ਲਾਇਲਪੁਰ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ ਨੇ ਮੇਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਛੱਡ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲਾਇਲਪੁਰ ਰਹਿਣ ਲਈ ਕਿਹਾ, ਮੇਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਮਨ ਬਣਾ ਕੇ ਸਹਿਮਤੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਸਾਰਾ ਸਮਾਨ ਬੰਨ੍ਹ ਲਿਆ ਅਤੇ ਲਾਇਲਪੁਰ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ ਪਰ ਆਖਿਰੀ ਪਲ ਤੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਨਾ ਛੱਡਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਥਾਂ ਨਾਲ ਜਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਅਨੋਖੀਆਂ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਮੇਰੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਮੈਨੂੰ ਸਕੂਲ ਭੇਜਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਇਸ ਲਈ ਮੈਨੂੰ

ਘਰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਇਕ ਅਧਿਆਪਕ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਹੜਾ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ੇ ਮੈਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਰੀ ਰੱਖੀ। ਵਕਤ ਟੁਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਸਾਡੇ ਘਰ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨੌਜਵਾਨ ਪਰਿਵਾਰ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਨੌਜਵਾਨ ਆਦਮੀ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਵਿਦਿਆ ਸਾਗਰ ਸੀ ਉਹ ਪੇਸ਼ੇ ਤੋਂ ਵਕੀਲ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਜਦੋਂ ਸੈਲਨ ਤੋਂ ਵਾਪਿਸ ਪਰਤੇ ਤਾਂ ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਆਇਆ। ਗੱਲਬਾਤ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਨਾਨਾ ਜੀ ਨੇ ਵਕੀਲ ਦੇ ਸਹੁਰਾ ਜੀ ਨੂੰ ਨੌਕਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਗੱਲ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਸਾਡੇ ਬਹੁਤ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੇਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀ 1948 ਵਿੱਚ ਸਟ੍ਰੋਕ ਕਰਕੇ ਮੁਸੀਬਤ ਵਿੱਚ ਆ ਗਈ। ਵਕੀਲ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਅਤੇ ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਇਲਾਜ ਕੀਤਾ। ਸਟ੍ਰੋਕ ਦੇ ਕਾਰਨ ਮੇਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦਾ ਸੱਜਾ ਪਾਸਾ ਪੈਰਾਲਾਇਜ਼ਡ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਬੋਲਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਖੋ ਬੈਠੀ ਸੀ। 3 ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੱਜਾ ਪਾਸਾ ਹਰਕਤ ਵਿੱਚ ਆਇਆ। ਮੇਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਬੋਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕਿ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਨੇ। ਮੇਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਬਹੁਤ ਉਦਾਸ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਗਏ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਬੋਲ ਸਕਦੇ ਸੀ। ਇਲਾਜ ਦੌਰਾਨ ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਕੁਝ ਟੈਸਟ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਇਹ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਕਿ ਮੇਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਹਾਈ ਰਕਤਚਾਪ ਤੇ ਡਾਈਬਟੀਜ਼ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦਾ ਸਟ੍ਰੋਕ ਦੇ ਇਲਾਜ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਇਲਾਜ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਕ ਔਰਤ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਹੜੀ ਸਾਡੇ ਘਰ ਆ ਕੇ ਮੇਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦਾ ਫਿਜ਼ਿਓਥੈਰੇਪੀ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਮੇਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀ 3 ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸੋਟੀ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈ ਕੇ ਚੱਲਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਈ ਪਰ ਹੁਣ ਵੀ ਮੇਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੱਜੀ ਲੱਤ ਖਿੱਚ ਕੇ ਚੱਲਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਬੋਲਣਾ ਵੀ ਵਾਪਿਸ ਆ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸੱਜੀ ਬਾਂਹ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵੀ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਸੀ। ਜਦ ਮੇਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਸਟ੍ਰੋਕ ਤੋਂ ਠੀਕ ਹੋਈ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਵਕੀਲ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਤਨੀ ਅਤੇ ਦੋ ਨੰਨੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਆਣ ਕੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਠਹਿਰਣ ਲਈ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ। ਵਕੀਲ ਜੀ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਆ ਕੇ ਰਹਿਣ ਲੱਗੇ। ਮੇਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਇਸ

ਪਰਿਵਾਰ ਲਈ ਥਾਂ ਬਣਾਨ ਲਈ ਕੁਝ ਫਰਨੀਚਰ ਵੇਚ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1950 ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਮਦਦ ਦੇ ਨਾਲ ਵਰਨੈਕੁਲਰ ਦੀ ਅੰਤਲੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ। ਮੈਂ ਇੱਕ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਕੈਂਡੀਡੇਟ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਵਿੱਚ ਦਾਖਿਲ ਹੋਈ। ਮੈਂ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਨਤੀਜੇ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਕਿੰਤੂ ਮੇਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਇੰਨੀ ਭਾਗਸ਼ਾਲੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵੇਖ ਸਕਦੀ। 24 ਅਪ੍ਰੈਲ 1950 ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਸਵੇਰੇ ਜਾਗੇ। ਮੇਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਨੌਕਰ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ਤਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਆਖਿਆ। ਨਾਸ਼ਤਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਨੌਕਰ ਨੇ ਨਾਸ਼ਤਾ ਡਾਈਨਿੰਗ ਟੇਬਲ ਤੇ ਰੱਖਿਆ। ਨੌਕਰ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਮੇਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਡਾਈਨਿੰਗ ਚੇਅਰ ਤੇ ਹੀ ਡਿੱਗ ਪਈ ਹੈ। ਜਦ ਨੌਕਰ ਨੇ ਰੌਲਾ ਪਾਇਆ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਤੋਂ ਭਜੀ ਭਜੀ ਬਾਹਰ ਆਈ। ਮੇਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਹਾਰਟ ਅਟੈਕ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਠੀਕ ਨਾ ਹੋ ਪਾਈ ਕਿਉਂਕਿ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਮੈਡੀਕਲ ਮਦਦ ਨਾ ਮਿਲ ਸਕੀ। ਇਹ ਉਦੋਂ ਹੋਇਆ ਜਦੋਂ ਵਕੀਲ ਜੀ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਮੈਂ ਇਕਲੀ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਰੋਂਦੀ ਨੂੰ ਚੁੱਪ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਫੇਰ ਮਾਸੀਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਪਹੁੰਚੇ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੀਆਂ ਅੰਤਿਮ ਸੰਸਾਰਿਕ ਰਸਮਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਮੇਰੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਮਾਸੀਆਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕਰੀਬ 2 ਹਫ਼ਤੇ ਰਹੀਆਂ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਰੱਖਣ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ। ਦ੍ਰੋਪਦੀ ਆਂਟੀ ਅਤੇ ਬਾਲੀ ਅੰਕਲ ਨੂੰ ਛੱਡ ਸਾਰੀਆਂ ਆਂਟੀਆਂ ਚਲੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਵਿੱਚ ਲੈ ਲਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਵੁਕ ਪਿਆਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਜਾਰ-ਜਾਰ ਰੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਮੇਰੀ ਆਂਟੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦਿਲਾਸਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫਿਕਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਤੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਅੰਬਾਲੇ ਲੈ ਜਾਵਾਂਗੇ। ਬਟਵਾਰੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦ੍ਰੋਪਦੀ ਆਂਟੀ ਅਤੇ ਬਾਲੀ ਅੰਕਲ ਲਾਇਲਪੁਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਬਟਵਾਰੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਭਾਰਤ ਆ ਗਏ ਸਨ ਤੇ ਅੰਬਾਲਾ ਕੈਂਟ ਆਬਾਦ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਮੇਰੇ ਅੰਕਲ ਜੋ ਕਿ ਅੱਖਾ ਦੇ ਮਾਹਿਰ ਡਾਕਟਰ ਸਨ, ਨੇ ਆਪਣਾ ਦਵਾਖਾਨਾ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੇ ਅਗਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਖੋਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਰੀ ਥਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਇਲਪੁਰ ਦੀ ਆਪਣੀ

ਜਾਇਦਾਦ ਦੇ ਮੁਆਵਜ਼ੇ ਦੇ ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ ਮਿਲੀ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਕੁਝ ਸਮਾਨ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਸਮਾਨ ਨੂੰ ਅੰਬਾਲਾ ਭੇਜਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਲਿਆ। ਮੇਰੇ ਅੰਕਲ ਦੇ ਖੁਦ ਦੇ 2 ਬੱਚੇ ਸਨ, ਲੜਕੇ ਦਾ ਨਾਂ ਰੋਬੀਨ ਅਤੇ ਲੜਕੀ ਦਾ ਨਾਂ ਕਾਂਤਾ ਸੀ। ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਲਗਭੱਗ ਮੇਰੀ ਉਮਰ ਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਹੌਸਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਅੰਕਲ ਨਾਲ 10 ਮਈ 1950 ਨੂੰ ਅੰਬਾਲੇ ਆਈ। ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਤੇ ਅੰਕਲ ਬਹੁਤ ਚੰਗੇ ਮਿੱਤਰ ਸਨ। ਦੋਵੇਂ ਹਰ ਗਰਮੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠੇ ਪਹਾੜੀ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਮੇਰੇ ਅੰਕਲ ਆਪਣੀ ਬੇਟੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਸਲੂਕ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਹਰ ਇੱਕ ਮੈਨੂੰ ਡਾ. ਬਾਲੀ ਦੀ ਧੀ ਨਾਲ ਜਾਣਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਸ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ, ਪਹਿਲਾਂ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਦੋਂ ਵੀ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦੀ ਮੌਤ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦੀ ਸੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਗਮ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਰਾਣੀ ਬਾਲੀ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਉਹ ਨਾਂ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਦਫਤਰੀ ਰਿਕਾਰਡ ਲਈ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਮੇਰੇ ਵਰਨੈਕੁਲਰ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਪਰਿਣਾਮ ਘੋਸ਼ਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਪਰ ਮੇਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਮੇਰੀ ਸਫਲਤਾ ਨੂੰ ਮਾਨਣ ਲਈ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੰਨ 1950 ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਲੜਕੀਆਂ ਦੇ ਹਰਗੁਲਾਲ ਸਕੂਲ ਵਿਖੇ ਦਾਖਲਾ ਲਿਆ। ਮੈਂ ਸੰਨ 1952 ਵਿੱਚ ਗ੍ਰੇਡ 10 ਪਾਸ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਅੰਬਾਲਾ ਕੈਂਟ 'ਚ ਜੀ.ਐਮ.ਐਨ ਕਾਲਜ 'ਚ ਦਾਖਲਾ ਲੈ ਲਿਆ। ਮੈਂ ਸੰਨ 1954 ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਇੰਟਰਮੀਡੀਏਟ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਪਾਸ ਕੀਤੀ। ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਬੀ.ਏ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਤੀਜੇ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਦੁਬਾਰਾ ਦਾਖਲਾ ਲੈ ਲਿਆ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਹੀ ਮੇਰੇ ਅੰਕਲ ਦੇ ਦੋਸਤ ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਪੀ.ਐਲ ਆਨੰਦ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਐਸ ਡੀ ਕਾਲਜ ਦਾ ਅਹੁਦਾ ਸੰਭਾਲਿਆ। ਇਕ ਦਿਨ ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਸਾਡੇ ਘਰ ਆਏ। ਜਦ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਜੀ.ਐਮ.ਐਨ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹ ਰਹੀ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਜ਼ੋਰ ਪਾਇਆ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਐਸ.ਡੀ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਬਦਲੀ ਕਰਾ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਸੰਨ 1953 ਵਿੱਚ ਇਸ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਬਦਲੀ ਕਰਾਉਣੀ ਪਈ। ਮੈਂ ਐਸ.ਡੀ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਨਵੀਆਂ ਸਹੇਲੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕਮਲੇਸ਼ ਲਖਨਪਾਲ

ਸੀ, ਜਿਹੜੀ ਮੇਰੀ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਬਹੁਤ ਪੱਕੀਆਂ ਸਹੇਲੀਆਂ ਬਣ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਆਮ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਘਰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਡਾ. ਬਾਲੀ ਦੀ ਧੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜਾਣਦੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਅਸਲੀ ਪਹਿਚਾਣ ਦੱਸੀ ਅਤੇ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਵੇਂ ਯਤੀਮ ਬਣੀ। ਮੈਂ ਸੰਨ 1956 ਵਿੱਚ ਬੀ.ਏ ਡਿਗਰੀ ਵਿੱਚ ਗ੍ਰੇਜੂਏਸ਼ਨ ਕੀਤੀ। ਮੈਂ ਪੋਲੀਟੀਕਲ ਸਾਇੰਸ ਵਿੱਚ ਮਾਸਟਰ ਡਿਗਰੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਇਹ ਕੋਰਸ ਐਸ.ਡੀ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਂ ਪੰਜਵੇਂ ਸਾਲ ਦੀ ਵਿਦਿਆਰਥਣ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਫੇਰ ਜੀ.ਐਮ.ਐਨ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਗਈ। ਸੰਨ 1958 ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਪੋਲੀਟੀਕਲ ਸਾਇੰਸ ਵਿੱਚ ਮਾਸਟਰ ਡਿਗਰੀ ਦੇ ਨਾਲ ਗ੍ਰੇਜੂਏਸ਼ਨ ਕੀਤੀ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਕਾਲਜ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਮਨਪਸੰਦ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਮੇਰੇ ਅੰਕਲ ਮੈਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਉਹ ਸੰਗੀਤ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਿਉਂ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਮਾਸਟਰ ਡਿਗਰੀ ਪਾਸ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਜ਼ੋਰ ਪਾਇਆ ਕਿ ਮੈਂ ਸੰਗੀਤ ਸਿਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਸੰਨ 1958-59 ਵਿੱਚ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਕਲਾਸਾਂ ਲਈ ਜਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1959 ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਵੇਕਲ ਮਿਯੂਜ਼ਿਕ ਵਿੱਚ ਇੰਟਰਮੀਡੀਏਟ ਡਿਗਰੀ ਪਾਸ ਕੀਤੀ। ਫੇਰ ਮੈਂ 1960 ਵਿੱਚ ਇੰਸਟਰੂਮੈਂਟਲ ਦੇ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਬੀ.ਏ ਪਾਸ ਕੀਤੀ। ਮੈਂ ਬੀ.ਟੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਸੇਹਨਲਾਲ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਕਾਲਜ ਅੰਬਾਲਾ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਗਈ। ਮੇਰੇ ਅੰਕਲ ਅਤੇ ਆਂਟੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਂਗ ਪਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਮੇਰੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਇਛਾਵਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਉਹ ਹੁਣ ਤੱਕ ਮੇਰੇ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਦੇ ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਚੱਲੇ ਜਾਣ ਦੀ ਕਮੀ ਦੇ ਖਾਲੀਪਨ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਭਰ ਪਾਏ। ਮੇਰੇ ਅੰਕਲ ਨੂੰ ਸਾਹ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਸੀ। ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਚੈਕ ਅੱਪ ਲਈ ਮਿਲਟਰੀ ਹਾਸਪਤਾਲ ਜਾਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। 25 ਅਕਤੂਬਰ 1964 ਦੀ ਸਵੇਰ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹ ਲੈਣ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਤਕਲੀਫ਼ ਹੋਈ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਜਿਹੜਾ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਆ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਮੇਰੇ ਅੰਕਲ ਨੂੰ ਟੀਕਾ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਅੰਕਲ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਖੰਨਾ ਸਾਹਿਬ, ਸਮਾਂ ਬਰਬਾਦ ਨਾ ਕਰੋ, ਜਲਦੀ ਕੁਝ ਕਰੋ

ਕਿਉਂਕਿ ਬਹੁਤਾ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ।” ਡਾ. ਖੰਨਾ ਨੇ ਟੀਕਾ ਲਗਾਇਆ, ਪਰ ਮੇਰੇ ਅੰਕਲ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਿਆ। ਉਹ ਕੁਝ ਮਿੰਟਾਂ ਬਾਅਦ ਪੂਰੇ ਹੋ ਗਏ। ਮੈਂ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਗਮ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਗਈ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਮੌਤ ਦੇ ਨੇੜੇ-ਤੇੜੇ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਕਰਾ ਦਿੱਤੀ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਇਸ ਸਦਮੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ। ਸਮਾਂ ਚੱਲਦਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1957 ਵਿੱਚ ਮੇਰੀ ਸਹੇਲੀ ਕਮਲੇਸ਼ ਲਖਨਪਾਲ ਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਚਲੀ ਗਈ। ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਅਸੀਂ ਬਿਲਕੁਲ ਪੱਕੀ ਸਹੇਲੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਸੰਨ 1966 ਵਿੱਚ ਕਮਲੇਸ਼ ਦਾ ਭਰਾ ਜਿਹੜਾ ਕਨੇਡਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਅੰਬਾਲਾ ਮਿਲਣ ਲਈ ਆਏ। ਮਈ 1966 ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਮੇਰੀ ਸਹੇਲੀ ਕਮਲੇਸ਼ ਵੀ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਅੰਬਾਲਾ ਮਿਲਣ ਲਈ ਆਈ। ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਆਈ ਤੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਭਰਾ ਜਲਦੀ ਹੀ ਵਾਪਿਸ ਕਨੇਡਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲੈਣ। ਕਮਲੇਸ਼ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਇਹ ਸੱਚਾਈ ਵੀ ਦੱਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਸੋਲਾਂ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਯਤੀਮ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਭਰਾ ਨੇ ਕਮਲੇਸ਼ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਨ। ਕਮਲੇਸ਼ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਵਿਆਹ ਦਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖਦੀ। ਕਮਲੇਸ਼ ਨੇ ਜ਼ੋਰ ਪਾਇਆ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਵਾਇਆ ਕਿ ਮੈਂ ਜੇਕਰ ਉਸਦੇ ਭਰਾ ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰਾ ਲੈਂਦੀ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਮੇਰੇ ਲਈ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਕਮਲੇਸ਼ ਨੇ ਮੇਰੀ ਆਂਟੀ ਨਾਲ ਵੀ ਗੱਲਬਾਤ ਕੀਤੀ ਜਿਹੜੀ ਇਸ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਗਈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਕੁਝ ਪਹਿਲੀ ਹਿਚਕਿਚਾਹਟ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਵਿਆਹ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਈ। 22 ਮਈ 1966 ਨੂੰ ਮੈਂ ਸ਼੍ਰੀ ਐਸ.ਕੇ. ਲਖਨਪਾਲ ਨਾਲ ਵਿਆਹੀ ਗਈ। ਇੱਕ ਹਫ਼ਤੇ ਬਾਅਦ ਮੇਰੇ ਪਤੀ ਕਨੇਡਾ ਚਲੇ ਗਏ। ਕਨੇਡਾ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸਪੋਨਸਰ ਕੀਤਾ। ਮੈਂ ਏਅਰ ਫੋਰਸ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਅਸਤੀਫਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਵੀਜਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ 4 ਦਸੰਬਰ 1966 ਨੂੰ ਮੈਂ

ਸਸਕਾਤੂਨ (ਕਨੇਡਾ) ਪਹੁੰਚ ਗਈ। ਇਹ ਸਰਦੀਆਂ ਦੇ ਮੌਸਮ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਮੈਂ ਇੰਨੀ ਬਰਫ ਵੇਖਣ ਦੀ ਆਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਹੁਣ ਹੋਰ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉਥੇ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਮੇਰੇ ਪਤੀ ਦੀ ਗਰਮਜ਼ੋਸ਼ੀ, ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਸਨੇਹ ਨੇ ਉਥੋਂ ਦੇ ਮੌਸਮ ਦਾ ਆਨੰਦ ਲੈਣ ਲਈ ਮੇਰੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਕਾਫੀ ਮੌਤਾਂ ਨਾ ਦੇਖੀਆਂ ਹੋਣ, ਮੈਨੂੰ ਅੱਜ ਇੱਕ ਹੋਰ ਵੇਖਣੀ ਸੀ। ਇਹ ਜਨਵਰੀ 1967 ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਆਂਟੀ ਦੇ ਬਾਰੇ ਦੁਖ ਭਰੀ ਖਬਰ ਮਿਲੀ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਰੋਬੀਨ ਬਾਲੀ ਜਿਹੜਾ ਇੰਡੀਅਨ ਏਅਰ ਫੋਰਸ ਵਿੱਚ ਫਲਾਇੰਗ ਅਫਸਰ ਸੀ, ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਯਾਤਰਾ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਠੰਡੀ ਸਵੇਰ ਸੀ। ਉਹ ਕੁਰਸੀ ਤੇ ਬੈਠੀ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜਲਦੇ ਕੋਲਿਆਂ ਦੀ ਅੰਗੀਠੀ ਰੱਖ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗਰਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਅਚਾਨਕ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾੜੀ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗ ਗਈ ਅਤੇ ਉਹ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੱਲ ਗਈ। ਇਕਦਮ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਟਰੀ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿੱਚ ਲੈ ਜਾਇਆ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦਰਦ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੋਰਫਿਨ ਦਾ ਟੀਕਾ ਲਗਾ ਦਿੱਤਾ। ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਲਈ ਕੁਝ ਹੋਰ ਦਵਾਈਆਂ ਵੀ ਲੈ ਰਹੇ ਹਨ। ਮੋਰਫਿਨ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਤੇ ਏਸਾ ਅਸਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਚਾਇਆ ਨਾ ਜਾ ਸਕਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮੌਤ 8 ਜਨਵਰੀ 1967 ਨੂੰ ਹੋਈ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਮੈਂ ਦੁੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬ ਗਈ। ਮੇਰੇ ਪਤੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਹੌਸਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਹ ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਈ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਵਿਆਹ ਨਾ ਕਰਾਉਂਦੀ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਵੀ ਭਾਰਤ ਹੁੰਦੇ ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਯਤੀਮ ਹੁੰਦੇ ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਭਵਿੱਖ ਡਾਵਾਂਡੋਲ ਹੁੰਦਾ।

ਇਸ ਘਟਨਾ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸ਼ਾ ਰਾਣੀ ਸ਼ੇਰ/ ਬਾਲੀ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਜਿੰਦਗੀ ਖਤਮ ਹੋਈ ਅਤੇ ਉਸ਼ਾ ਰਾਣੀ ਲਖਨਪਾਲ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਨਵੀਂ ਜਿੰਦਗੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ।

9815549523

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਚੋਣਾਂ - ਹੁਣ ਜਾਗਣ ਦਾ ਵੇਲਾ ਏ !

-ਇਕਵਾਕ ਸਿੰਘ ਪੱਟੀ

ਹਰ ਸਿੱਖ ਤੜਫਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਛਾਪੀਆਂ, ਪ੍ਰਚਾਰੀਆਂ ਗਈਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ (ਹਿੰਦੀ), ਗੁਰ-ਬਿਲਾਸ ਪਾ. 6ਵੀਂ ਵਿੱਚ ਛਪੇ ਅੰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ । ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਲੰਧਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਸਾਡੀ ਇਹ ਬੇਅੰਤ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੇ ਕੇ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦੀ ਗਈ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ, ਡੇਰਿਆਂ, ਟਕਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦਸ਼ਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਵੇਖ ਕੇ ਵੀ, ਉਸ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਉਸ ਵਿਰੁੱਧ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਬੇਅਦਬੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਯਾਰੀ ਪੁਗਾਉਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਪੰਥ ਦਰਦੀਆਂ 'ਤੇ ਘਿਨਾਉਣੇ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਗਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੰਥ ਵਿੱਚੋਂ ਛੇਕਣ ਦਾ ਕੁਕਰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ । ਹਰ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਇੱਕ ਕਿਰਤੀ ਨਿਮਾਣੇ ਸਿੱਖ ਦਾ ਦਿਲ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸਰਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਪੁਆਏ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਜਾਂ ਚੜ੍ਹਾਵੇ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਗਰੀਬ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਇੱਕ ਰਾਤ ਕੱਟਣ ਲਈ ਕਮਰਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ । ਦੁੱਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਇਹ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕਮੇਟੀਆਂ ਆਪਣੇ ਆਕਾਵਾਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਰੈਲੀਆਂ, ਜਲਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰੀ ਸਮੱਗਰੀ, ਗੱਡੀਆਂ ਦਾ ਤੇਲ, ਲੰਗਰ ਇਤਿਆਦਿਕ ਗੁਰੂ ਦੀ ਗੋਲਕ ਵਿੱਚੋਂ ਵਰਤਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਪੈਸਾ ਗਰੀਬ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਪਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ । ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਲੇਵਾ ਸਿੱਖ ਸਿਸਕੀਆਂ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਜਦ ਸਾਡੀ ਇਹ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੇ ਨਾਨਕਸ਼ਾਹੀ ਕੈਲੰਡਰ ਦਾ ਗਲਾ ਘੁੱਟ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ ਇੱਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦੀ ਕੈਲੰਡਰ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦੇ ਦਿੰਦੀ ਹੈ । ਦੁੱਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦ ਕਿਸੇ ਪੰਥਕ ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਮਾਨ ਸਨਮਾਨ ਸਬੰਧੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਵੀਚਾਰਾਂ ਜਾਂ ਗੰਭੀਰ ਫੈਸਲੇ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਦਸ਼ਮ ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਹੋਰ ਜਥੇਦਾਰ ਬਿਠਾ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਬਹਾਲ ਕਰਨ ਲਈ ਜੂਝ ਰਹੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਿੱਖ, ਬੁਧੀਜੀਵੀ, ਲੇਖਕ, ਵਿਦਵਾਨ, ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ

ਕੀਰਤਨੀਏ ਨਾਲ ਧੱਕਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸਦੀ ਬੇ-ਇੱਜ਼ਤੀ ਕਰਕੇ ਪੰਥ ਵਿੱਚ ਉਸਨੂੰ ਪੰਥ ਵਿਰੋਧੀ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਝਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਅੱਜ ਰੱਜ ਕੇ ਧਰਮ ਦੀ ਆੜ ਹੇਠ ਧਰਮ ਦੀ ਹੀ ਬੇਹੁਰਮਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ । ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨੂੰ ਕੁੱਝ ਕੁ ਗੁਲਾਮ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਗੁਲਾਮ ਹੀ ਬਣਾ ਛੱਡਿਆ । ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਜਿਸ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਕਰਵਾਈ ਸੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੂੰ ਮੀਰੀ ਅਤੇ ਪੀਰੀ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਦਿੱਤਾ ਸੀ । ਜਿੱਥੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਧਰਮ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੂੰ ਇਕੱਠਿਆਂ ਕਰਕੇ ਵੀ ਧਰਮ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਰੱਖ ਕੇ ਇਹ ਵੀ ਨਾਲ ਸਮਝਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਸਿੱਖ ਲਈ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਧਰਮ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਪਹਿਲਾਂ ਹੈ । ਇਹ ਇਮਾਰਤ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਬਿਲਕੁੱਲ ਸਾਹਮਣੇ ਬਣਾਈ ਗਈ ਹੈ । ਦੋਹਾਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੇ ਫਲਸਫੇ ਨੂੰ ਵੀ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਵਾਚੀਏ ਤਾਂ ਇੱਕ ਗੱਲ ਬੜੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਵੀ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਸ੍ਰੀ ਹਰਮੰਦਿਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬੈਠ ਕੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਪਾਠ ਸਿੱਖ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ ਜਾਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਸਿਫਤ ਸਾਲਾਹ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ ਉਸਨੂੰ ਬਾਹਰ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗਾ । ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਜਦ ਉਹੀ ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਹੋਰ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ 'ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਲਈ ਕੋਈ ਨੀਤੀ ਜਾਂ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਕਾਰਜ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋ ਰਹੇ ਹੋਣਗੇ । ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਸਿੱਖ, ਧਰਮ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਵਿੱਚ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵੱਲ ਕੋਈ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਭਾਵ ਅੱਜ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਜਨੀਤੀ ਭਾਰੂ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਧਰਮ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਨਹੀਂ ਛੱਡਣਾ । ਪਰ ਅੱਜ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪੰਥ ਭਲਾਈ ਖਾਤਰ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਘੱਟ ਅਤੇ ਨਿੱਜਨਾਮੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜਾਰੀ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ । ਅੱਜ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਕੌਮੀ ਕਾਰਜ ਜਾਂ ਪੰਥਕ ਸਰਗਰਮੀਆਂ

ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲਏ ਜਾਂ ਕੌਮ ਦੀ ਖਾਤਰ ਕੋਈ ਕੁਰਬਾਨੀ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਡਿਗਰੀ ਦੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਬਿਨਾਂ ਸੰਗਤ ਦੀ ਸਹਿਮਤੀ ਦੇ ਬੱਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹਾਕਮ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਛ ਕੇ ਹੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਫਿਰ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਆਪਣੀ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਹੀ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਜਥੇਦਾਰ ਥਾਪ ਕੇ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਸਿੱਖੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਮਲੀਆਮੇਟ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਪੰਥ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨਾਲ ਪਾਈ ਹੋਈ ਯਾਰੀ ਵੀ ਨਿਭਾਉਣੀ ਹੈ। ਆਉ ਥੋੜੀ ਜਿਹੀ ਨਜ਼ਰ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਕੁੱਝ ਪੁਰਾਣੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਤੇ ਮਾਰ ਲਈਏ ਤਾਂ ਕਿ ਪਤਾ ਲੱਗ ਸਕੇ ਕਿ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਪਾਲਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ? ਬਾਕੀ ਜਾਰੀ ਹੋਈ ਪੰਥ ਪ੍ਰਵਾਣਿਤ ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਿਯਾਦਾ ਦੀ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੋ ਰਹੀ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਸੱਭ ਜਾਣਦੇ ਹੀ ਹਨ। 13 ਜੂਨ 1939 ਨੂੰ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਨਾਗੋਕੇ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਸਮੇਂ ਇੱਕ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਸੰਗਤ-ਪੰਗਤ ਬਾਰੇ ਜਾਰੀ ਹੋਇਆ ਕਿ "ਸੰਗਤ-ਪੰਗਤ ਵਿੱਚ ਸੱਭ ਨਾਲ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਵਿਹਾਰ ਕਰਨਾ ਹੈ।" ਨਵੰਬਰ 1948 ਦੀ ਦੀਵਾਲੀ ਤੇ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ "ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨ" ਦੀ ਗੱਲ ਆਖੀ ਗਈ ਸੀ। ਕੀ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਉੱਚ ਅਹੁਦੇ ਅਤੇ ਆਮ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਤੇ ਇਹ ਸ਼ਰਤ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ? 24 ਅਪ੍ਰੈਲ 1985 ਜਥੇਦਾਰ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਸਮੇਂ ਜਾਤ ਪਾਤ ਸਬੰਧੀ ਜਾਰੀ ਹੋਏ ਇੱਕ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ, "ਕੋਈ ਸਿੰਘ ਜਾਂ ਸਿੰਘਣੀ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜਾਤ-ਗੋਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾ ਕਰੇ, ਇਹ ਮਨਮੱਤ ਹੈ।" ਕੀ ਇਹ ਸ਼ਰਤ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮਾਂ ਪੁਰ ਭੀ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ? 16 ਸਤੰਬਰ 1986 ਨੂੰ ਪੰਥਕ ਏਕਤਾ ਬਾਰੇ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਜਾਰੀ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਕੀ 3 ਨਵੰਬਰ 2009 ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਕਤਲੇਆਮ ਦੇ ਰੋਸ ਵਜੋਂ ਸਮੂਹ ਸਿੱਖ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੀ ਪੰਜਾਬ ਬੰਦ ਦੀ ਕਾਲ ਵੇਲੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦਫ਼ਤਰ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਪੰਥਕ ਏਕਤਾ ਦੇ ਸਬੰਧਿਤ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਦੀ ਧੱਜੀਆਂ ਨਹੀਂ ਉਡਾ ਕੇ ਗਈ। ਕੋਈ ਕਾਰਵਾਈ ਹੋਵੇਗੀ? 6 ਫਰਵਰੀ 1995 ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕਾਂ, ਲੇਖਕਾਂ ਬਾਰੇ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਜਾਰੀ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ "ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਗੁਟਕੇ ਜਾਂ ਪੋਥੀ ਨੂੰ ਛਾਪਣ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ, ਕਿਸੇ ਸਾਧੂ, ਮਹਾਤਮਾ, ਲੇਖਕ ਆਦਿ ਦੀ ਫੋਟੋ ਨਾ ਛਾਪੀ ਜਾਵੇ। ਇਸਦੇ

ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਟਕੇ ਜਾਂ ਪੋਥੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿੱਚ ਤਤਕਰੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਕੋਈ ਐਸੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਾ ਲਿਖੀ ਜਾਵੇ ਜੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਜਾਂ ਗੁਰ-ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੋਂ ਲਾਂਭੇ ਲਿਜਾਣ ਵਾਲੀ ਹੋਵੇ।" ਪਰ ਇਹ ਸੱਭ ਕੁੱਝ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਹੀ ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਪਾ: 6ਵੀਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਛਾਪ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਿਰੁੱਧ ਕੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰੇਗੇ? ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 9 ਫਰਵਰੀ 1996 ਨੂੰ ਹਰਮੰਦਿਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਬੀਬੀਆਂ ਨੂੰ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਸਬੰਧੀ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਜਾਰੀ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪ ਹੀ ਕਹੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਬੀਬੀਆਂ ਅਖੰਡਪਾਠ ਦੀ ਰੋਲ ਨਹੀਂ ਲਗਾ ਸਕਦੀਆਂ, ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਕੀਰਤਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ। 27 ਅਗੱਸਤ 1998 ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਕੱਚੀ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਤਨਖਾਹ ਲਗਾਈ ਗਈ ਸੀ ਪਰ ਅੱਜ ਕੱਚੀ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਸਾਧ ਟੋਲਿਆਂ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡੀ ਸਾਂਝ ਭਿਆਲੀ ਹੈ, ਕੋਈ ਕਾਰਵਾਈ ਹੋਵੇਗੀ? ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਸਮੁੱਚੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਇਹੋ ਹੀ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹਵਾਂਗਾ ਕਿ ਸੁਚੇਤ ਹੋਈਏ ਆਪਣੇ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਵਿੱਦਿਆ ਵਾਨ ਬਣਾਈਏ ਜੋ ਤਰਕ, ਦਲੀਲ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਵੇ ਅਤੇ ਯੋਗ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਦੇ ਕਾਬਲ ਬਣ ਸਕੇ। ਇਹ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ, ਸੰਸਥਾ, ਜਥੇਬੰਦੀ ਵੱਲੋਂ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ। ਇਸ ਕਾਰਜ ਲਈ ਸਾਰੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਸੁਚੇਤ ਹੋਣਾ ਪਵੇਗਾ ਅਤੇ ਕੌਮੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਸੋਚਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਰੱਲ ਮਿਲ ਕੇ ਹੀ ਪੰਥ ਬਚਾਉਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਵੀ ਮਤਲਬ ਪ੍ਰਸਤਾਂ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਵਾਉਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਹੀ ਸਮੇਂ ਦੀ ਫੌਰੀ ਮੰਗ ਹੈ ਜਾਂ ਫਿਰ ਸਾਰੇ ਸਿਸਟਮ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਦੀ ਮੁੱਖ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੌਕਾ ਸ਼੍ਰੋ. ਕਮੇਟੀ ਚੋਣਾਂ ਦਾ ਆ ਬਣਿਆ ਹੈ ਪਰ ਅਤਿ ਅਫਸੋਸ ਕਿ ਅੱਜੇ ਵੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੁਸਤ ਚਾਲ ਤੇ ਵੋਟਾਂ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਜੋ ਸੁਸਤੀ ਕੌਮ ਵੱਲੋਂ ਦਿਖਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਇਸ ਨਾਲ ਨਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਬਦਲ ਹੋਣਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੁੱਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਜਾਗਣ ਦਾ ਵੇਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਹਾਂ। ਜੇ ਕਿ ਵੋਟ ਫਾਰਮਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਤੋਂ ਸਾਬਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿੰਨੇ ਘੱਟ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਅੱਜੇ ਤੱਕ ਵੋਟ ਬਣਵਾਈ ਹੈ। ਆਉ! ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਕੌਮ ਲਈ ਕੁੱਝ ਕਰੀਏ। ਸੋਚ ਸਮਝ ਕੇ ਵੋਟ ਪਾਈਏ ਤਾਂ ਕਿ ਸੱਚੇ ਸੁੱਚੇ ਕਿਰਦਾਰ ਵਾਲੇ ਮੈਂਬਰ ਚੁਣੇ ਜਾਣ।

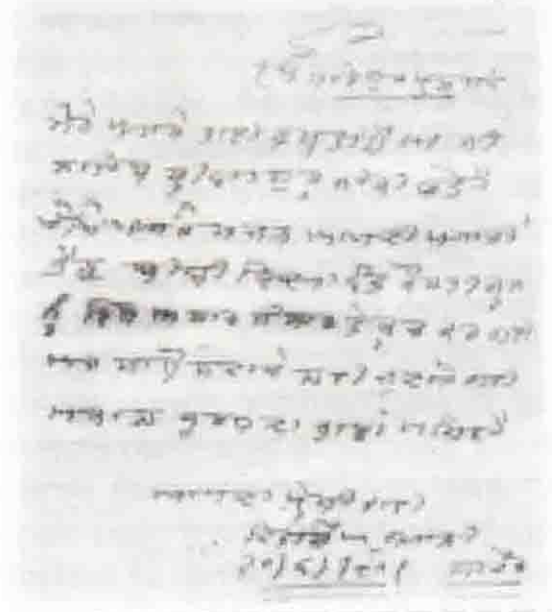

ਬਾਬਾ ਦੀਵਾਨ ਸਿੰਘ (ਸੰਤ ਪੁਰਖ)

ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਮਹਿਤਪੁਰੀ

ਸੰਤ ਪੁਰਖ ਬਾਬਾ ਦੀਵਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੰਥ ਰਤਨ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਦੀਵਾਨ ਸਿੰਘ ਬਹੁਤ ਧਾਰਮਿਕ ਖਿਆਲਾਂ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਸਨ। ਰਵਿਦਾਸੀਆ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਜਨਮੇ ਬਾਬਾ ਦੀਵਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੱਪੜਾ ਬੁਣਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚੋਂ ਗਜ਼ਾ ਕਰਕੇ ਲੋੜ ਮੁਤਾਬਿਕ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਆਟਾ ਵਗੈਰਾ ਲਿਆਉਂਦੇ ਤੇ ਆਪਣਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਤਨੀ ਦਾ ਨਾਂ ਬੀਬੀ ਰਾਮ ਕੌਰ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਸੰਤਾਂ, ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦਾ ਆਉਣਾ ਜਾਣਾ ਲੱਗਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਪੁੱਟੇ ਭੋਰੇ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਭਗਤੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲਿਖਤ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਲਿਖੀ ਸੀ ਜੋ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਗੁ. ਭੋਰਾ ਸਾਹਿਬ ਕਲੋੜ ਵਿਖੇ ਸੁਸ਼ੋਬਤ ਹੈ। ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਤੇ 1987 ਵਿੱਚ ਗੁ. ਭੋਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਬਾਬਾ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਕਲੋੜ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਾਲ ਕਰਵਾਈ ਗਈ ਸੀ। 14 ਫੁੱਟ ਗਹਿਰੇ ਭੋਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀਆਂ ਖੜਾਵਾਂ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈਆਂ ਸਨ।

ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਦਾ ਨਮੂਨਾ। ਇਹ ਪੱਤਰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਤਰੀ ਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਦੁੱਖ ਭਰਿਆ ਸੁਨੇਹਾ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਭਾਈ ਤਖਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦੇਣ ਲਈ ਲਿਖਿਆ ਸੀ।

ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ

ਸਾਹਿਬ ਬਹਾਦਰ

ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਮਹਿਤਪੁਰੀ

ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਦਮ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅੱਗੇ ਵੱਧਦੇ ਜਾਂਦੇ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਖੁਸ਼ ਹੋਈ ਜਾਂਦਾ। ਸੜਕ ਤੇ ਤੁਰਦਾ ਉਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੀ ਅੱਜ ਕਿੰਨੀ ਇੱਜ਼ਤ ਹੋਵੇਗੀ। ਅੱਜ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਭਰਾ ਮੱਖਣ ਸਿੰਘ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਸੀ। ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ ਸੀ। ਅੱਜ ਉਹ ਬੜਾ ਖੁਸ਼ ਸੀ ਕਿ ਅਫਸਰ ਭਰਾ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਅੱਜ ਉਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮਾਣ ਮਿਲੇਗਾ। ਗੇਟ ਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਸੰਤਰੀ ਉਸ ਨੂੰ ਸਲੂਟ ਮਾਰਨਗੇ। ਨੌਕਰ ਚਾਕਰ ਸੇਵਾ ਲਈ ਅੱਗੇ ਪਿੱਛੇ ਘੁੰਮਣਗੇ। ਉਹ ਕੋਠੀ ਦੇ ਗੇਟ ਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ। “ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਕਿੱਥੋਂ ਆਏ ਹੋ? ਕੀ ਕੰਮ ਹੈ? ਸੰਤਰੀ ਨੇ ਦੋਵੇਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਇਕੱਠੇ ਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਮੈਂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਭਰਾ ਹਾਂ, ਪਿੱਛੋਂ ਆਇਆ ਹਾਂ। ਬੜੇ ਫਖਰ ਨਾਲ ਮਨਜੀਤ

ਸਿੰਘ ਬੋਲਿਆ। ਵੀਰ ਜੀ ਘਰ ਈ ਏ ਨਾ।” ਹਾਂ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਬਹਾਦਰ ਘਰ ਈ ਨੇ। ਤੁਸੀਂ ਜਰਾ ਰੁਕੋ ਮੈਂ ਡਰਾਇੰਗ ਰੂਮ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲ੍ਹਦਾ ਹਾਂ। ਕਹਿ ਕੇ ਸੰਤਰੀ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਵਾਲੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੋਂ ਅੰਦਰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ 5 ਕੁ ਮਿੰਟਾਂ ਬਾਅਦ ਬਾਹਰ ਆ ਗਿਆ। ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਸਾਹਿਬ ਬਹਾਦਰ ਤਾਂ ਘਰ ਹੈ ਨਹੀਂ, ਦੌਰੇ ਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਫੇਰ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਆਉਣਾ। ਪਰ ਹੁਣੇ ਤਾਂ....। ਤੁਹਾਨੂੰ ਇੱਕ ਵਾਰ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਨਾ ਕਿ ਉਹ ਇੱਥੇ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਵਿੱਚੋਂ ਟੋਕਦਿਆਂ ਹੀ ਸੰਤਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ। ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਾਹਰ ਢਿਲੀਆਂ ਛੱਡਕੇ ਬੱਸ ਸਟੈਂਡ ਵਾਲੀ ਸੜਕ ਵੱਲ ਤੁਰਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਉਸਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਜਾਨ ਨਹੀਂ ਰਹੀ।

9316133498

ਬਿਖ ਰੂਪੀ ਦਰੱਖਤ ਨੂੰ ਲੱਗਿਆ ਹੋਇਆ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਫਲ ਸਨ- ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ।

ਅਮਰਜੀਤ ਕੌਰ 'ਹਿਰਦੇ'

ਅੱਜ ਵਿਚਾਰਿਕ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਅਮੀਰ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਦੀ ਕਿੰਨੀ ਵੱਡੀ ਤਰਾਸਦੀ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸਨੇ ਉਹਨਾਂ ਅਨਮੋਲ ਵਿਦਿਵਾਨ ਹੀਰਿਆਂ ਦੀ ਕਦੇ ਵੀ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਪਾਈ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੇ ਫਲਸਫੇ ਨੂੰ ਨਿਰੋਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੁਨੀਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾਅ ਤੇ ਲਾਅ ਦਿੱਤੀ।

ਸ. ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲੂਆ, ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ, ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਅਟਾਰੀ, ਪ੍ਰੋ. ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ, ਸ. ਮਇਆ ਸਿੰਘ ਵਰਗੀਆਂ ਨਾਮਚੀਨ ਹਸਤੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਹਿਣੀ ਅਤੇ ਕਰਨੀ ਦੇ ਦ੍ਰਿੜ ਸੂਰੇ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ 6 ਸਤੰਬਰ 1901 ਨੂੰ ਜਿਗਰ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਕਾਰਨ ਇਸ ਫਾਨੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚਾਹੁੰਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ "ਕੌਮ ਲੁੱਟੀ ਗਈ ਦਾ ਨਾਹਰਾ ਮਾਰਿਆ" ਹੈ ਪਰ, ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀਆਂ ਗੋਲਕਾਂ ਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਛੋਟੀ ਜਾਤ ਦਾ ਕਹਿ ਕੇ ਮੂਥ ਭੰਡਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਚਿਰਾਗ ਨੂੰ ਬਿਪਰਵਾਦ ਦੀ ਹਨੇਰੀ ਵਿਚ ਰੋਲ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ, ਅੱਜ ਇਹ ਭੁਲੇਖਾ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਚਿਰਾਗ ਬੁਝਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਜਾਗਰੂਕ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਜਗਦਾ, ਇਕ ਸਦੀ ਦਾ ਬਿਖੜਾ ਰਸਤਾ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਇਕੀਵੀ ਸਦੀ ਦੀਆਂ ਬਰੂਹਾਂ ਤੇ ਆ ਖੜਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਇਹ ਇਸ ਸਦੀ ਦਾ ਸੁਨਿਹਰੀ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਨ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਭਰ ਰਿਹਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ।

ਅੱਜ ਸੱਚਮੁਚ ਹੀ ਡੇਢ ਸਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਛੋਟੀ ਉਮਰੇ ਹੀ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੇ ਸੱਚੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਵਾਹਕ ਅਖਵਾਉਣ ਵਾਲੇ ਉਸ ਮਹਾਨ ਵਿਦਿਵਾਨ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਅਨਮੋਲ ਰਤਨ ਪੰਥ ਨੂੰ ਮੁੜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਜਾਂ ਫਿਰ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਜਿਆਦਾ ਸਹੀ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਸਿੱਖ ਵਿਦਿਵਾਨਾਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹਸ਼ਰ ਦੇਖ ਕੇ ਕੋਈ ਵੀ ਬੁੱਧੀ-ਜੀਵੀ ਬਾਬੇ ਜਿੰਨਾ ਲਿਖਿਆ ਸੱਚ ਦੁਹਰਾਉਣ

ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ।

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਦੇ ਮੁਖੀ ਦਿਆਨੰਦ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਸਕੂਲ ਕਾਲਜ ਖੁਲ ਗਏ ਸਨ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ ਇਸ ਵਿਦਵਾਨ ਨੇ ਲਗਾਤਾਰ 3 ਧਰਮ ਬਹਿਸਾਂ ਵਿੱਚ ਹਰਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਵਿਦਵਤਾ ਦੀ ਮੋਹਰ ਸਿੱਖ ਇਤਹਾਸ ਦੇ ਪੰਨਿਆਂ ਤੇ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ 109 ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਝੰਡਾ ਬਰਦਾਰ ਬਣਿਆ ਮਾਸਿਕ ਰਸਾਲਾ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਬੁਲੰਦੀਆਂ ਛੇਹ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਸਹਿ ਸੰਪਾਦਕ ਸ. ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਅਦਾਰੇ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਤੇ ਰੂਚੀ ਮੁਤਾਬਿਕ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਸ. ਸੁਰਜਨ ਸਿੰਘ ਜੱਸਲ ਸਹਿ ਸੰਪਾਦਕ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਬਲੱਗ ਹੋਈ ਪੋਤਰੀ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਅੱਜ ਕੱਲ ਪਰਿਵਾਰ ਸਮੇਤ ਕਨੇਡਾ ਵਿਖੇ ਰਹਿ ਰਹੀ ਹੈ।

ਪਰ, ਸਾਡੀ ਏਨੀ ਵੱਡੀ ਤਰਾਸਦੀ ਕਿ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਸਿਰਫ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਤੇ ਜਾਤੀਵਾਦ ਦੇ ਠੱਪੇ ਲਗਾ ਕੇ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਏਨੇ ਚੂਰ ਹੋਏ ਪਏ ਹਾਂ ਕਿ ਅੱਜ ਸਾਨੂੰ ਹੀ ਸਿਰਫ ਸੌ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਸਾਡੇ ਉਹਨਾਂ ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂਵਾਂ ਤੱਕ ਦਾ ਹੀ ਚੇਤਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਾਡੇ ਬੱਚੇ ਸਾਨੂੰ ਅਤੇ ਸਾਡੀ ਵਿਰਾਸਤ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਯਾਦ ਰੱਖਣਗੇ ? ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਆਪਣੀਆਂ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਆਪਣੀ ਚਲਦੀ ਆ ਰਹੀ ਵਿਰਾਸਤ ਅਤੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦੀ ਅਮੀਰੀ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹੀ ਹਸ਼ਰ ਹੋਣਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਦਾ ਅੱਜ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਰਾਸਤ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਅਮੀਰੀ ਚਾਰ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਹੀਂ ਚਲਦੀ। ਫਿਰ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਆਰਥਿਕ ਅਮੀਰੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਧਾਰਮਿਕ।

8 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਸੱਚ ਦੀ ਖੋਜ ਲਈ ਘਰੋਂ

ਨਿਕਲਿਆ ਦਿਤਾ ਰਾਮ ਤਿਉਤ ਵਿਖੇ ਗੁਲਾਬਦਾਸੀਆਂ ਦੇ ਡੇਰੇ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ 18 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਪੁੱਜ ਗਿਆ ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮੰਜਲ ਤੇ ਪੁੱਜਣ ਦਾ ਰਸਤਾ ਮਿਲ ਗਿਆ ਸੀ।

ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਚੇਸ਼ਟਾ ਨਾਲ ਵੱਖ ਵੱਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਕਰਨੀ, ਧਾਰਮਿਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪੜ੍ਹਨਾ, ਸ਼ੌਕ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਟੇਜ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਵਰਤੀ ਪਰ ਜਦੋਂ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਦੇ 11ਵੇਂ ਸੰਮੇਲਨ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂਆਂ ਬਾਰੇ ਅੱਪ ਸ਼ਬਦ ਬੋਲੇ ਗਏ ਤਾਂ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਉਠ ਕੇ ਤੁਰ ਗਏ ਸਨ। ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਪ੍ਰੋ. ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਮੇਲ ਹੋ ਗਿਆ ਜੋ ਕਿ ਓਰੀਐਂਟਲ ਕਾਲਜ ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਾਲ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗਿਆਨੀ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਪਾਸ ਕੀਤੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛੱਕ ਕੇ ਸਿੰਘ ਸੱਜ ਗਏ ਤੇ ਉਸੇ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਲੱਗੇ। ਸਿੱਖੀ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਗੁੜ੍ਹਤੀ ਮਿਲ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਕੁੱਝ ਕਰ ਗੁਜ਼ਰਨ ਦਾ ਜ਼ਜ਼ਬਾ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਵੇਗਮੱਤੀ ਬੇਕਰਾਰੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਹੀ ਇਸੇ ਆਹਰੇ ਲਾਈ ਰੱਖਿਆ। ਇਸਾਈ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਦੇ ਹਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਬਣਾਈ ਜਿਹੜੀ ਬਾਬਾ ਖੇਮ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਦੀ ਅਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਠ-ਗਾਂਠ ਕਾਰਣ ਪਤਨ ਵੱਲ ਚਲੀ ਗਈ।

2 ਨਵੰਬਰ 1879 ਨੂੰ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਾਹੌਰ ਬਣਾਈ। ਇਹ ਲਹਿਰ ਮੀਲ-ਪੱਥਰ ਸਾਬਿਤ ਹੋਈ। ਪ੍ਰੋ. ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਇਸ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਦੇ ਮੋਢੀ ਸਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਨਿਡਰ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਪਿਤਾਮਾ, ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਮਹਾਨ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕ, 51 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ 52 ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ, ਖਾਲਸਾ ਅਖ਼ਬਾਰ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰੋ. ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਸਦਕਾ 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਅੱਧ ਵਿਚ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀਆਂ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਕਿ ਆਉਣ ਵਾਲੇ 25 ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਸੰਪੂਰਨ ਦਰਸ਼ਨੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੇਵਲ ਅਜਾਇਬ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਹੋਇਆ ਕਰਨਗੇ, ਤੱਥ ਨੂੰ ਝੁਠਲਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ।

ਅੱਜ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ 1881 ਈ. ਵਿਚ ਕਰੋੜਾਂ ਤੋਂ ਘਟ

ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਸਿਰਫ 18 ਲੱਖ ਹੀ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ। ਪਰ ਅੱਜ ਫਿਰ ਸਿੱਖਾਂ ਵਾਸਤੇ ਸਥਿਤੀ ਬੜੀ ਸ਼ਰਮਨਾਕ ਤੇ ਦੁਖਦਾਈ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਬਿਪਰਵਾਦ ਦੇ ਚਿੱਕੜ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢਣ ਲਈ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ, ਤਜ਼ਰਬਾ ਅਤੇ ਤਾਕਤ ਝੋਕ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਪਰ, ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਪਏਗਾ ਕਿ ਜਿੱਥੇ ਪੰਜਾਬ ਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਅਤੇ ਪੂਰੇ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਨੇ ਆਰਥਿਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਤਾਂ ਤਰੱਕੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਦੇ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕ ਲਿਆ ਹੈ ਪਰ, ਧਾਰਮਿਕ ਪੱਖੋਂ ਅਸੀਂ ਗਿਆਨ ਵਿਹੂਣੀ ਅੰਨ੍ਹੀ ਸ਼ਰਧਾ ਵੱਸ ਆਪਣੇ ਹੀ ਹੱਥੀਂ ਨਾਨਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਕੱਟੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਪੀਰਾਂ-ਕਬਰਾਂ, ਮੜ੍ਹੀਆਂ-ਮਸਾਣਾਂ, ਡੇਰਿਆਂ, ਆਸ਼ਰਮਾਂ, ਸਮਾਧਾਂ, ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਕਰਮ-ਕਾਂਡਾਂ, ਸ਼ਨਿੱਚਰਵਾਰ ਨੂੰ ਛੋਲਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ, ਸ਼ੇਖ ਫੱਤੇ ਤੇ ਚੜ੍ਹਦੀ ਖੀਰ ਤਾਂ ਨਾਨਕ ਪੰਥੀਆਂ ਦੀ ਸੋਚ ਦਾ ਚੰਗਾ ਦੀਵਾਲਾ ਕੱਢਦੀ ਹੈ। ਕੀ ਕੋਈ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿੱਥੇ ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵੀਰ ਯੂ.ਪੀ., ਰਾਜਸਥਾਨ ਤੋਂ ਖੀਰ ਲੈ ਕੇ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ ਉਹ ਕੌਣ ਸੀ?

ਐਨੀ ਦੂਰੋਂ ਆਉਣ ਕਰਕੇ ਮੁਸ਼ਕ ਚੁੱਕੀ ਖੀਰ ਹੀ ਉੱਥੇ ਆ ਕੇ ਚੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਚਲੇ ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਉਹ ਕੁੱਤਿਆਂ ਨੇ ਹੀ ਖਾਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਮੂਰਖਤਾ ਭਰੀ ਹੈਰਾਨੀ ਦਾ ਮੰਜ਼ਰ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਖੀਰ ਦੀਆਂ ਡੁੱਲ੍ਹ-ਡੁੱਲ੍ਹ ਪੈਂਦੀਆਂ ਖੁਰਲੀਆਂ, ਰੱਜ-ਪੁੱਜ ਕੇ ਪਿੱਠ ਭੁਆਂ ਕੇ ਸੁੱਤੇ ਕੁੱਤੇ, ਖੀਰ ਖਾਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰੀ ਮੰਗਤੇ। ਇਸਦਾ ਸਬੱਬ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤਾਂ ਅਨਪੜ੍ਹਤਾ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਪਰ ਅੱਜ ਦੇ ਆਧੁਨਿਕ ਯੁਗ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਪੀੜ੍ਹੀ-ਦਰ-ਪੀੜ੍ਹੀ ਚਲਦੀ ਭਰਮ-ਬਿਮਾਰੀ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਵਿਰਾਸਤ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਡਾ. ਹਰਸਿੰਦਰ ਕੌਰ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਲੇਖ "ਵਹਿਮਾਂ-ਭਰਮਾਂ ਦਾ ਬੱਚਿਆਂ ਉੱਤੇ ਅਸਰ" ਵਿਚ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਤ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਇਹ ਬਿਮਾਰੀ ਪੀੜ੍ਹੀ-ਦਰ-ਪੀੜ੍ਹੀ ਚਲਦੀ ਹੈ।

ਅੱਜ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਦੀ ਕਮੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਹਿਮ ਬਿਮਾਰੀ ਨੂੰ ਪੱਛਮੀ ਯੂਰਪੀਅਨ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਦਿਆ-ਨੀਤੀ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਜੇਕਰ ਕਿਧਰੇ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਪ੍ਰਵਾਰਿਕ ਕਲੇਸ਼ ਦਾ ਸਬੱਬ ਹੋ ਨਿੱਬੜਦਾ ਹੈ। ਲੜਾਈ-ਝਗੜੇ ਵਾਲੇ

ਪ੍ਰਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਕੁੱਝ ਵੀ ਸ਼ੁੱਭ ਹੋਣ ਦੇ ਸੰਕੇਤ ਤਾਂ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਪਰ ਵਾਪਰ ਰਹੀਆਂ ਬੁਰੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਹਿਮਾਂ-ਭਰਮਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਕ ਸਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜਿਹੇ ਐਸਾ ਆਇਆ ਵੀ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਹਿਮਾਂ-ਭਰਮਾਂ ਨੂੰ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਅਤੇ ਅਨਪੜ੍ਹਤਾ ਕਹਿ ਕੇ ਛੱਡਣ ਲਈ ਪ੍ਰਵਾਰਿਕ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਵੀ ਲੱਗ ਪਈ ਸੀ ਪਰ, ਵਾਸਤੂ ਸ਼ਾਸਤਰ ਜੋ ਕਿ ਇਸੇ ਛੂਤ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਦਾ ਹੀ ਬਦਲਵਾਂ ਰੂਪ ਹੈ ਨੇ ਉਸਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਫਿਰ ਤੋਂ ਲੋਕ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵਿਚ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਵਿਕਰਾਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਨਾਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਜਿਸਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਸਥਿਤੀ ਵਧੇਰੇ ਨਾਜ਼ੁਕ ਅਤੇ ਭਿਆਨਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜੀ ਹੈ।

ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਉਪਰੋਕਤ ਵਹਿਮ-ਭਰਮ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਵੀ ਗਵਾਹੀ ਭਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੱਚਮੁਚ ਹੀ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਨੇ ਅੰਨ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਰੂਪੀ ਦੀਪ ਜਗਾਇਆ। ਜਿਸਨੂੰ ਅਸੀਂ ਸਿਰਫ ਬਿਪਰਵਾਦ ਦੀ ਤਰਜ਼ ਤੇ ਪੂਜਾ ਦੀ ਸਮਗਰੀ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਕਦਮਾਂ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਉਪਰੋਕਤ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਉਹ ਸਾਡੇ ਉਸ ਬਿਦਾਵੇ ਦਾ ਇਕ-ਇਕ ਅੱਖਰ ਹੈ ਜੋ ਅਸੀਂ ਨਿਤ-ਦਿਨ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਦੇਣੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ।

ਭਾਈ ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਇਕ ਬੇਦਾਵਾ ਲਿਖਿਆ ਤੇ ਪਛਤਾਵੇ ਹਿਤ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਜਾਨਾਂ ਹੀ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਗਏ ਤੇ

ਹੱਥੀਂ ਲਿਖਿਆ ਬੇਦਾਵਾ ਪੜ੍ਹਵਾ ਕੇ ਮੁਕਤੀ ਵੀ ਪਾ ਗਏ। ਪਰ ਆਪਾਂ ਕਦੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਅੱਜ ਜਿਹੜਾ ਸਾਡਾ ਹਰ ਕਦਮ ਗੁਰੂ ਵੱਲੋਂ ਪਿੱਠ ਭੁਆਂ ਕੇ ਪੁੱਟ ਰਹੇ ਹਾਂ ਉਹ ਬੇਦਾਵਾ ਕਦੋਂ ਕੁ ਤੱਕ ਲਿਖਦੇ ਜਾਣਾ ਹੈ? ਕਿਉਂਕਿ ਬਿਪਰਵਾਦ ਦੇ ਜੂਲੇ ਥੱਲੋਂ ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਕਦੇ ਆਪ ਹੀ ਮੁਕਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਸਗੋਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਨਿੱਜੀ ਨਿਗੂਣੀਆਂ ਲੋੜਾਂ-ਬੋਝਾਂ ਖਾਤਰ ਲੰਬੀਆਂ ਕਤਾਰਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਹੋ ਨਿਬੜਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਲਈ ਅੱਜ ਦੇ ਸਿੱਖ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਅਚਾਰਿਕ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰਿਕ ਗਿਰਾਵਟ ਦੇਖ ਕੇ ਬੜੇ ਅਫਸੋਸ ਨਾਲ ਇਹੀ ਕਹਿਣਾ ਪਏਗਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਜਿੱਥੋਂ ਤੁਰੇ ਸਾਂ ਅੱਜ ਵੀ ਉੱਥੇ ਹੀ ਜਿਆਦਾ ਭਿਆਨਕ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹੇ ਹਾਂ। ਅੱਜ ਦਾ ਸਿੱਖ ਸਿਰਫ ਨਿੱਜ ਤੱਕ ਹੀ ਕਿਉਂ ਸੀਮਤ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ? ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਬੇਰੁਖੀ ਹੀ ਰੁਖ ਬਦਲ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਅੱਜ ਤੱਕ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੇ ਹਰਕਾਰਿਆਂ ਦਾ ਹਸ਼ਰ ਦੇਖ ਕੇ ਇੰਜ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਸਾਡਾ ਬਾਬਾ ਦੁਬਾਰਾ ਆਪਣੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਝੰਡਾ ਚੁੱਕ ਉਦਾਸੀਆਂ ਤੇ ਨਿਕਲ ਪਵੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਵੀ ਨਾ ਤਾਂ ਭੁਤਨਾ, ਬੇਤਾਲਾ ਹੀ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਗੁਰੇਜ਼ ਕਰਾਂਗੇ ਸਗੋਂ ਕੁੱਝ ਸਵਾਰਥੀ ਹਿਤਾਂ ਲਈ ਉਸ ਦੀਨ-ਦੁਨੀ ਦੇ ਵਾਲੀ ਨੂੰ ਵੀ ਛੇਕ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿਆਂਗੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਦਾਸੀਨਤਾ ਸੰਘਰਸ਼ਸੀਲ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਦੇ ਪਤਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਰਹੀ ਹੈ।

9464958236

ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਦੀ ਅਪੀਲ

ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ (ਮਾਸਿਕ, ਪੰਜਾਬੀ) ਦਾ ਇਸ ਅੰਕ ਨਾਲ ਦੂਜਾ ਸਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਵਿਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਬੇਹੱਦ ਸਤਿਕਾਰ ਭਰੇ ਹੁੰਗਾਰੇ ਨੇ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਨੂੰ ਬੁਲੰਦੀਆਂ ਤੇ ਪੁੱਜਦਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਧੰਨਵਾਦ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਅਦਾਰਾ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਵਲੋਂ ਪੁਰਜ਼ੋਰ ਅਪੀਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅੱਗੇ ਲਈ ਵੀ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਦੀ ਬੁਲੰਦੀ ਲਈ ਤਨ, ਮਨ, ਧੰਨ ਨਾਲ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਪਹਿਲਕਦਮੀ ਕਰੋ। ਇਸ ਲਈ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੇਵਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ:-

੧. ਅੱਜ ਹੀ ਆਪਣਾ ਚੰਦਾ ਭੇਜ ਕੇ।   ੨. ਆਪਣੇ ਦੋਸਤਾਂ, ਮਿਤਰਾਂ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂਬਰ ਬਣਾ ਕੇ।
੩. ਆਪਣੇ ਦਸਵੰਧ ਵਿਚੋਂ ਕੁੱਝ ਹਿੱਸਾ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਲਈ ਭੇਜ ਕੇ।   ੪. ਖੁਸ਼ੀ ਗਮੀ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ ਤੇ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਲਈ ਦਾਨ ਭੇਜ ਕੇ।
੫. ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਲਈ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਭੇਜ ਕੇ।

ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਯੁੱਗ ਪੁਰਸ਼ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਡਾ. ਹਰਚੰਦ ਸਿੰਘ ਸਰਹਿੰਦੀ

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਅਤੇ ਆਕਰਸ਼ਕ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਡਾ. ਇੰਦੁਭੂਸ਼ਨ ਬੈਨਰਜੀ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ ਕਿ “ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੀ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਸਭ ਯੁੱਗਾਂ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਭਾਰਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਗਿਣਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।” ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਵੰਤ ਸਿੰਘ ਇਸ ਤੱਥ ‘ਤੇ ਆਪਣੀ ਮੋਹਰ ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਗਾਉਂਦਾ ਹੈ:- “ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਹਰ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਵਿਅਕਤੀ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿਰਫ਼ 42 ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ (1666-1708 ਈ.) ਦੌਰਾਨ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀਆਂ ਮੱਲਾਂ ਮਾਰੀਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਦੀ, ਪੂਰੇ ਦੀ ਪੂਰੀ, ਤਵਾਰੀਖ਼ ਹੀ ਬਦਲ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ।”

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਅਦੁੱਤੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਨੇਤਾ, ਉੱਚ ਕੋਟੀ ਦੇ ਸੰਗਠਨਕਰਤਾ, ਜਮਾਂਦਰੂ ਸੈਨਾ ਨਾਇਕ, ਪ੍ਰਤਿਭਾਸ਼ਾਲੀ ਵਿਦਵਾਨ ਅਤੇ ਸੱਚੇ ਸੁਧਾਰਕ ਦੇ ਗੁਣ ਵਿਦਮਾਨ ਸਨ। ਤਾਂਹੀਉਂ ਆਪ ਦੀ ਨਿਰਾਲੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਨੂੰ ਸਾਧੂ ਟੀ.ਐਲ.ਵਾਸਵਾਨੀ ਨੇ ‘ਸਤਰੰਗੀ ਪੀਂਘ’ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਸਯਦ ਮੁਹੰਮਦ ਲਤੀਫ਼ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੰਗ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਇਕ ਜੇਤੂ ਯੋਧਾ, ਮਸਨਦ ਉੱਤੇ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ, ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ ਦਾ ਦਾਤਾ ਅਤੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਫ਼ਕੀਰ ਸੀ। ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਹਿਬ-ਏ-ਕਮਾਲ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੇ ਦਰਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਸੰਤ ਤੇ ਸਿਪਾਹੀ ਸਨ। ਪਰ ਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਮਹਾਨ ਨਾਇਕ ਨੂੰ ਸੰਤ ਨਾਲੋਂ ਸਿਪਾਹੀ ਵੱਜੋਂ ਵੱਧ ਮਾਨਤਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਤਾਂਹੀਉਂ ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਗੈਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਯੁੱਧ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹੀ ਚਿਤਰਿਆ ਹੈ, ਘੋੜੇ ‘ਤੇ ਸਵਾਰ ਅਤੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਤਲਵਾਰ ਹੈ। ਵੈਸੇ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ

ਸਿੰਘ ਦੇ ਕੱਦ ਕਾਠ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜੰਗੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦੇ ਗਜ਼ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਮਾਪਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਸਰਬ-ਪੱਖੀ ਹਨ।

ਲੇਖਕ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਧਿਐਨ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਗੱਲ ਨੋਟ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਇਕ ਮਹਾਨ ਫਿਲਾਸਫਰ, ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਅਤੇ ਮਨੋ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਕ ਵੀ ਸਨ। (ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੇ ਇਹ ਪਹਿਲੂ, ਜਾਣੇ-ਅਣਜਾਣੇ, ਅਣਗੌਲੇ ਹੀ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ।) ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜੀਵਨ ਯੁੱਗ-ਪਲਟਾਉ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਵੇਖੋਗੇ ਕਿ ਹਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਘਟਨਾ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਸੂਝ ਤੇ ਦੁਰਅੰਦੇਸ਼ੀ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

8 ਜੁਲਾਈ 1675 ਈ. ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਉੱਤੇ ਬੈਠੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਮਰ 9 ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਸੀ। ਦੂਜਾ, ਉਸ ਵਕਤ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ‘ਤੇ ਬੈਠਣ ਤੋਂ ਲਗਭਗ 4 ਮਹੀਨਿਆਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ, ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਮੁਗ਼ਲ ਸਮਰਾਟ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ 11 ਨਵੰਬਰ 1675 ਈ. ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਪਿਤਾ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਉਸ ਸਮੇਂ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਘਿਰੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਡਾ. ਇੰਦੁਭੂਸ਼ਨ ਬੈਨਰਜੀ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ “ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਸਾਧਾਰਨ ਕਠਿਨਾਈਆਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਪਾਇਆ। ਇਸ ਵਕਤ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਨੂੰ ਅੰਦਰੂਨੀ ਝਗੜਿਆਂ ਅਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਭਿਆਨਕ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦੋਹਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਖਤਰਾ ਸੀ।”

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ, ਖਾਸ ਕਰ ਬਿਲਾਸਪੁਰ ਦੇ ਰਾਜਾ ਭੀਮਚੰਦ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਦਾ

ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸੈਨਾ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਦੂਜਾ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਰਾਜਸੀ ਚਿੰਨ੍ਹ ਅਪਣਾ ਲਏ ਸਨ- ਕਲਗੀ, ਛਤਰ, ਤਖ਼ਤ, ਬਹੁ-ਮੁੱਲੇ ਤੰਬੂ, ਨਗਾਰਾ (ਰਣਜੀਤ ਨਗਾਰਾ) ਆਦਿ। ਰਣਜੀਤ ਨਗਾਰੇ ਦੀ ਧਮਕ ਜਦੋਂ ਸ਼ਿਵਾਲਿਕ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਗੂੰਜਦੀ ਤਾਂ ਬਾਈ ਧਾਰ ਦੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲ ਦਹਿਲ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਪਹਾੜੀ ਰਾਜੇ, ਖਾਸਕਰ ਭੀਮ ਚੰਦ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਲਈ ਖ਼ਤਰੇ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾੜੇ ਅਤੇ ਈਰਖਾ ਕਾਰਨ ਉਹ ਗਾਹੇ-ਬਗਾਹੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਝਗੜਾ ਛੇੜੀ ਹੀ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਹਾਲੇ ਜਵਾਨੀ ਦੀ ਦਹਿਲੀਜ਼ ‘ਤੇ ਪੈਰ ਰੱਖਿਆ ਹੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਵੇਰ ਰਾਜਾ ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸੈਨਾ ਸਹਿਤ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਉੱਤੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਮੇ ਕਿਰਪਾਲ ਚੰਦ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠ ਮੁੱਠੀ-ਭਰ ਬਹਾਦਰ ਸਿੱਖ ਸੈਨਿਕਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਟੁਕੜੀ ਨੇ ਹੀ ਇਸ ਹੱਲੇ ਨੂੰ ਪਛਾੜ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਦੀ ਖ਼ੈਰ ਮੰਗਦਾ ਹੋਇਆ ਭੱਜ ਨਿਕਲਿਆ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਭੀਮ ਚੰਦ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਦੇ ਇੱਛੁਕ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਫ਼ਿਲਾਸਫੀ ਜੋਸ਼ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਸ਼ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਣ ਦੀ ਗੱਲ ਵੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਜਿਹੇ ਛੋਟੇ ਮੋਟੇ ਝਗੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਸੈਨਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਬਲਕਿ ਕੁੱਝ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੱਕ ਵੱਡੇ ਪੈਮਾਨੇ ‘ਤੇ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਸੈਨਿਕ ਤਿਆਰੀਆਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਜੰਗੀ ਤਿਆਰੀਆਂ ਲਈ ਕਿਸੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਸਥਾਨ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਹੀ ਰਹੇ ਸਨ ਉਸੇ ਅਰਸੇ ਦੌਰਾਨ ਨਾਹਨ ਦੇ ਰਾਜਾ ਮੈਦਾਨੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਲਈ ਬੁਲਾਵਾ ਭੇਜਿਆ। ਬੁਲਾਵੇ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦਿਆਂ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਸਬੰਧੀਆਂ ਤੇ ਸੈਨਿਕਾਂ ਸਹਿਤ ਨਾਹਨ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਗਏ ਅਤੇ ਨਾਹਨ ਤੋਂ ਲਗਪਗ 43 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੀ ਦੂਰੀ ‘ਤੇ ਸਥਿਤ, ਪਾਉਂਟਾ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣਾਇਆ। ਇੱਥੇ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਹੀ, ਸੰਨ 1688 ਈ. ਵਿੱਚ ਭੰਗਾਣੀ ਦੀ ਜੰਗ ਲੜੀ ਅਤੇ ਪਹਾੜੀ

ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਲੱਕ ਤੋੜਵੀਂ ਹਾਰ ਦਿੱਤੀ। ਨੋਟ ਕਰੋ! ਉਸ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਉਮਰ ਕੇਵਲ 22 ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਸੀ।

ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸੈਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਲੈਣ ਲਈ, ਪਾਉਂਟਾ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਲਗਭਗ 10 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੀ ਦੂਰੀ ‘ਤੇ ਸਥਿਤ ਭੰਗਾਣੀ ਨਾਮੀ ਸਥਾਨ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨਾ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਜੰਗੀ ਸੂਝ ਦੀ ਇਕ ਵਧੀਆ ਮਿਸਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਭੰਗਾਣੀ ਦੀ ਜਿੱਤ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤੇ ਅਤਿ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਜਿੱਤ ਸੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਧਾਂਕ ਜੰਮ ਗਈ। ਭੰਗਾਣੀ ਦੀ ਜਿੱਤ ਉਪਰੰਤ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਫਿਰ ਬਿਲਾਸਪੁਰ ਦੇ ਰਾਜੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਆ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੁਣ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਉਦੋਂ ਮਾਖੋਵਾਲ ਸੀ, ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਾਰਜਸ਼ਾਲਾ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਨਵੇਂ ਹਾਲਾਤ ਵਿੱਚ ਪਰਾਜਿਤ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਖਾਸਕਰ ਭੀਮਚੰਦ ਦਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਉਂਤਰਾ ਮਿੱਤਰਤਾ ਵਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਅਵਸਰ ਤੋਂ ਲਾਭ ਉਠਾਉਂਦਿਆਂ, ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਆਨੰਦਗੜ੍ਹ, ਕੇਸਗੜ੍ਹ, ਲੋਹਗੜ੍ਹ, ਫਤਹਿਗੜ੍ਹ ਅਤੇ ਹੋਲਗੜ੍ਹ ਨਾਮੀ ਪੰਜ ਕਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕਰਵਾਈ।

ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਆਪਣੇ ਕਿਆਮ ਦੌਰਾਨ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸੰਨ 1690 ਈ. ਵਿੱਚ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਪੱਖ ਪੂਰਦਿਆਂ, ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਨਾਦੌਣ ਦੀ ਜੰਗ ਲੜੀ ਅਤੇ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਮੁਗ਼ਲ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਸੈਨਾਪਤੀ ਅਲਿਫ਼ ਖ਼ਾਂ ਮੈਦਾਨ ਛੱਡ ਕੇ ਭੱਜ ਗਿਆ।

ਮੁਫ਼ਲ ਸਮਰਾਟ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਵੱਲੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵਿਰੁੱਧ ਵਿੱਢੀਆਂ ਦੇ ਮੁਹਿੰਮਾਂ- “ਖ਼ਾਨਜ਼ਾਦਾ ਰੁਸਤਮ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ-1694” ਅਤੇ “ਹੁਸੈਨ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ-1696” ਅਸਫਲ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਗਈਆਂ। ਜਦੋਂ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਮੁਗ਼ਲ ਸੈਨਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਰਾਂ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਮਿਲੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਤੁਰੰਤ ਹੀ ਸਹਿਜ਼ਾਦਾ ਮੁਅੱਜ਼ਮ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਕੁਚਲਣ ਲਈ ਭੇਜਿਆ। ਸਹਿਜ਼ਾਦਾ ਮੁਅੱਜ਼ਮ ਦੀ ਇਹ ਜੰਗੀ ਕਾਰਵਾਈ, ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਭਾਂਜ ਦੇਣ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ

ਮੁਗਲ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਰਹੀ। ਪਰ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੋ ਸਹਿਜ਼ਾਦਾ ਮੁਅੱਜ਼ਮ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਮੀਰ ਮੁਨਸ਼ੀ ਸੀ, ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਸਹਿਜ਼ਾਦੇ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵਿਰੁੱਧ ਕੋਈ ਕਾਰਵਾਈ ਨਾ ਕੀਤੀ।

ਇਤਿਹਾਸ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਗਲੇਰੇ ਢਾਈ ਵਰ੍ਹਿਆਂ (1696-1699) ਦੌਰਾਨ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਨਾ ਮੁਗਲਾਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਤੋਂ ਕੋਈ ਖ਼ਤਰਾ ਰਿਹਾ। ਸੋ, ਇਸ ਅਰਸੇ ਦੌਰਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਯੋਗਤਾ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਸਲੀ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਵੱਲ ਮੋੜਿਆ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮਨੋਰਥ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ੁਲਮ ਉਤੇ ਬਦੀ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਸਮਾਂ ਆਉਣ 'ਤੇ ਇਨਕਲਾਬ ਦਾ ਝੰਡਾ ਬੁਲੰਦ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀ ਜੀਵਨ ਕਥਾ 'ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ' ਵਿੱਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮਿਸ਼ਨ ਅਤਿਆਚਾਰੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਹੈ- "ਦੁਸ਼ਟ ਦੋਖੀਅਨਿ ਪਕਰਿ ਪਛਾਰੇ॥ ਯਾਹੀ ਕਾਜ ਧਰਾ ਹਮ ਜਨਮੈ॥" ਆਪਣੇ ਇਸ ਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਵਿੱਚ ਇਨਕਲਾਬ ਲਿਆਂਦਾ। ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਜਗਾਉਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਖ਼ੁਦ ਬਾਣੀ ਰਚੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਦਰਬਾਰੀ ਕਵੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਵੀ ਲਿਖਵਾਈ। ਦੂਜਾ, ਲਿਤਾੜੀ ਤੇ ਸਾਹ-ਸਤ ਗੁਆ ਚੁੱਕੀ ਭਾਰਤੀ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਦਾ ਨਾਅਰਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ "ਨਿਸਚੈ ਕਰ ਅਪਨੀ ਜੀਤ ਕਰੇ॥" ਦਾ ਸਬਕ ਕੰਠ ਕਰਵਾਇਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਢਹਿੰਦੀ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਜਾ ਰਹੀ ਕੌਮ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਠੋਸ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਆਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਤੀਜਾ, ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਵਾਇਆ ਕਿ ਜਬਰ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਮਰ ਮਿਟ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਵੀ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਵਾਇਆ ਕਿ ਕੌਮਾਂ ਤਲਵਾਰ ਤੇ ਨੇਜ਼ੇ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਚੋਂ ਉਪਜਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਹਾਲਾਤ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਨ ਤੇ ਗੋਡੇ ਟੇਕਣ ਦੀ ਪ੍ਰਬਿਰਤੀ ਵਿੱਚ ਗ਼ਰਕ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਤਿਹਾਸ ਗਵਾਹ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਸੇ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਵੀ ਹਾਲਾਤ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਖ਼ੂਬ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿ "ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਹਾਲਾਤ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਨ ਦੇ ਇੱਛੁਕ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਕਦੀ ਇਨਕਲਾਬ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਸਕਦੇ"।- ਕਮਾਲ ਅਤਾਤੁਰਕ।

ਬੇਸ਼ਕ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਅਤੇ ਸੱਚ ਤੇ ਹੱਕ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਦੱਬ ਕੇ ਤੇਗ਼ ਵਾਹੀ ਹੈ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਕਦੇ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਗਿਆਨ ਸੀ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਵਿਅਕਤੀ ਬਗ਼ੈਰ ਸੋਚੇ ਸਮਝੇ ਹੀ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸੇ ਰਾਹ 'ਤੇ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ- ਮਹਾਂਭਾਰਤ।

ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਅਤੇ ਇਨਕਲਾਬ ਵੱਲ ਵੱਧਦੇ ਕਦਮ:- ਲੋਕ ਰੋਹ ਦਾ ਤੇਜ਼ ਤੁਫ਼ਾਨ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਅਗਲਾ ਪੈਂਤੜਾ ਇੱਕ ਸਿਰਲੱਥ ਕੌਮ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨਾ ਸੀ, ਜੋ ਮੁਗਲ ਹਕੂਮਤ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣਿਓਂ ਲਲਕਾਰ ਸਕੇ। ਤਾਹੀਉਂ ਤਾਂ ਉਹ ਭਰੋਸੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ:- "ਚਿੜੀਓਂ ਸੇ ਮੈਂ ਬਾਜ਼ ਤੁਤਾਊਂ॥ ਤਬੀ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨਾਮ ਕਹਾਊਂ॥" ਪਰ ਇਸ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਹਕੂਮਤ ਵਿਰੁੱਧ ਇਨਕਲਾਬ ਦਾ ਝੰਡਾ ਬੁਲੰਦ ਕਰਨਾ ਕੋਈ ਆਸਾਨ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੋ, ਅਜਿਹੇ ਅਸੰਭਵ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਸੰਭਵ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਚਮਤਕਾਰੀ ਢੰਗ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਇਨਕਲਾਬ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲੇ ਮਹਾਨ ਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਫ਼ੈਸਲੇ ਵਿੱਚ ਆਮ ਸਹਿਮਤੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਡੂੰਘੀ ਸੋਚ ਅਤੇ ਦੂਰ ਅੰਦੇਸ਼ੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਇੱਕ ਆਲ੍ਹਾ ਦਰਜੇ ਦੇ ਦੂਰ ਅੰਦੇਸ਼ ਸਨ ਉੱਥੇ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਚਿੰਤਕ ਤੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਵੀ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਸੂਝ ਨੇ ਇੱਕ ਡੂੰਘੀ ਚੁੱਭੀ ਮਾਰੀ ਅਤੇ "ਸਵਾ ਲੱਖ ਨਾਲ ਇੱਕ ਨੂੰ ਭਤਾਉਣ" ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੀ ਚਮਤਕਾਰੀ ਵਿਧੀ ਢੂੰਡ ਲਿਆਂਦੀ। ਇਹ ਵਿਧੀ ਸੀ- "ਖੰਡੇ ਦਾ ਪਹੁਲ," ਯਾਨੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਉਣ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ। ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਪੁਰਾਮਿੱਥ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਕੀਤੀ। ਤੁਸੀਂ ਵੇਖੋਗੇ ਕਿ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਇਨਕਲਾਬ ਸੀ।

ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਜਨਮ:- 30 ਮਾਰਚ 1699 ਈ. ਨੂੰ ਵਿਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ 80,000 ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਇਕੱਠ ਨੂੰ ਮੁਖਾਤਿਬ ਹੁੰਦਿਆਂ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬੜੇ ਨਾਟਕੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੰਜ ਸਿਰਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੀਸ ਭੇਟ ਕੀਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ “ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ” ਦੀ ਸਮੂਹਿਕ ਉਪਾਧੀ ਦਿੱਤੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੂੰ “ਖੰਡੇ ਦਾ ਪਾਹੁਲ” ਯਾਨੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਉਣ ਪਿਛੋਂ ‘ਖਾਲਸਾ’ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਹਰ ਇੱਕ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ‘ਸਿੰਘ’ ਸ਼ਬਦ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਖੁਦ “ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ” ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਸੇਵਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਹ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਏ ਤੋਂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਬਣ ਗਏ।

ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਵੀ ਜਾਣਨਾ ਚਾਹੋਗੇ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ‘ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ’ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਉਣ ਉਪਰੰਤ ਜੋ ‘ਖਾਲਸਾ’ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਉਸ ਦਾ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ? ਖਾਲਸਾ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਸੁੱਧ ਅਜ਼ਾਦ ਹਸਤੀ, ਜੋ ਰਾਜਨੀਤਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪੱਖੋਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਗ਼ੁਲਾਮ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਅਜ਼ਾਦ ਹਸਤੀ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਹੱਥ ਕਿਰਪਾਨ ਫੜਾਈ।

ਹਾਂ! ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਤੋਂ ਖੁਦ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ-ਚੇਲਾ ਇੱਕ ਮਿਕ ਹੋ ਗਏ, ਜਾਂ ਕਹਿ ਲਵੋ, ਖਾਲਸਾ ਹਰ ਪੱਖੋਂ ਗੁਰੂ ਹੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਖਾਲਸਾ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਫੈਸਲੇ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਾਲਸਾ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਸੰਚਾਲਣ ਹੋਇਆ। ਖਾਲਸਾ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਨਵੀਂ ਭਾਵਨਾ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਹੋਇਆ। ਦੂਜਾ, ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ, ਕਮਜ਼ੋਰ ਤੇ ਕਾਇਰ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਿੱਚ ਦਲੇਰੀ, ਬਹਾਦਰੀ ਅਤੇ ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਖਾਲਸਾ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਨਾਲ ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਉਧਾਰ ਹੋਇਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਅਸਾਧਾਰਨ ਜਾਗ੍ਰਤੀ ਅਤੇ ਜੋਸ਼ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਬਹਾਦਰ ਯੋਧੇ ਅਤੇ ਸੱਚੇ ਦੇਸ਼

ਭਗਤ ਸਾਬਤ ਹੋਏ।

ਸੋ, ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਨੇ ਇੱਕ ਤਿੱਖਾ ਮੋੜ ਕੱਟਿਆ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਦਿਸ਼ਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਸਵੈਮਾਨਤਾ, ਸਵਧੀਨਤਾ, ਬੀਰ-ਰਸ, ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਅਤੇ ਸੱਚ ਤੇ ਹੱਕ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਨਵੀਂ ਚੇਤਨਾ ਭਰ ਕੇ ਨਵ ਜੀਵਨ ਬਖਸ਼ਿਆ, ਸਹੀ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਦੱਸੀ ਅਤੇ ਅਣਖ ਨਾਲ ਜਿਊਣਾ ਤੇ ਮਰਨਾ ਸਿਖਾਇਆ। ਫਿਰ ਜਦੋਂ ਖਾਲਸਾ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਮਸ਼ੀਰ ਲੈ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਨਿੱਤਰਿਆ ਤਾਂ ਤਖ਼ਤਾਂ ਤੇ ਤਾਜਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਣਾਮ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਉਦਮੀ, ਉਤਸ਼ਾਹੀ, ਸਿਦਕੀ ਅਤੇ ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਕੌਮ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨਵ-ਜੰਮੀ ਕੌਮ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ, ਇੱਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਜੇਸਫ ਡੈਵੀ ਕਨਿੰਘਮ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, “ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮੋਹਰ ਛਾਪ ਨੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਬਣਤਰ ਵਿੱਚ ਉਸਾਰੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ ਸਗੋਂ ਵਾਸਤਵਿਕ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਸਰੀਰਕ ਢਾਂਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬੜਾ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਮੁੱਚੀ ਕੌਮ ਦੇ ਨੈਣ-ਨਕਸ਼ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਰੰਗ ਰੂਪ ਹੀ ਸੁਧਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।” ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਸੂਰਮਗਤੀ ਤੇ ਹਿੰਮਤ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਕਨਿੰਘਮ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, “ਸਿੱਖ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਗਾਰ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਤੇ ਹਿੰਮਤ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।” ਗੱਲ ਕੀ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਯੁੱਗ-ਪਲਟਾਉ ਘਟਨਾ ਸੀ- ਛਾ ਹਰੀ ਰਾਮ ਗੁਪਤਾ। ਪ੍ਰੋ ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ, “ਇਹ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਇੱਕ ਉੱਤਮ ਫਲਦਾਇਕ ਕਾਰਨਾਮਾ ਸੀ, ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਪਰਿਵਰਤਨ ਲੈ ਆਇਆ।” ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਉੱਤੇ ਡੂੰਘੇ ਤੇ ਚਿਰਸਥਾਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਏ। ਇਸ ਕਾਰਨਾਮੇ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਨਵੀਂ ਤਕਦੀਰ ਤੇ ਨਵੀਂ ਨੁਹਾਰ ਉਲੀਕ ਦਿੱਤੀ।

ਹੁਣ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਇਨਕਲਾਬ ਸੀ। ਵੈਸੇ ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਹੀ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਅਤੇ ਨਿਰੰਤਰ ਇਨਕਲਾਬ ਹੈ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਿਆ, ਘੋਖਿਆ ਤੇ ਵਿਚਾਰਿਆ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੱਜ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਤੀਜੀ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਤੱਕ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਨਵੀਆਂ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮੇਂ 2 ਸਿਰ ਨਵੀਆਂ ਇਨਕਲਾਬੀ ਲਹਿਰਾਂ ਉੱਡਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਦੀਆਂ ਰਹਿਣਗੀਆਂ। ਪਰ ਇਨਕਲਾਬ ਦਾ ਜੋ ਤੂਫਾਨ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਵੇਲੇ ਭੁੱਲਿਆ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਿਸਾਲ ਆਪ ਸੀ। ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਤੇਜ਼ ਤੇ ਤਿੱਖੇ ਤੂਫਾਨ ਸਾਹਮਣੇ ਮੁਗਲ ਹਕੂਮਤ ਰੂਪੀ ਮਹਿਲ ਦੇ ਕਿੰਗਰੇ ਵੀ ਕੰਬਣ ਲੱਗ ਗਏ ਸਨ।

ਮੁਗਲਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਉਠੇ ਇਸ ਇਨਕਲਾਬੀ ਤੂਫਾਨ ਨੂੰ ਉਹੀਉਂ ਲੋਕ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਇਸ ਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦਿਆਂ ਤੇ ਮਰਦਿਆਂ ਵੇਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਉਂਦੇ-ਮਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਖੈਰ!

ਲੜਾਈਆਂ ਦਾ ਦੌਰ ਮੁੜ ਸ਼ੁਰੂ:- ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਤੋਂ ਲਗਪਗ 2 ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਬਾਅਦ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਬਾਸੀ ਕੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚ ਫਿਰ ਉਬਾਲ ਆਇਆ। ਰਾਜਾ ਭੀਮ ਚੰਦ ਅਤੇ ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸੈਨਾਵਾਂ ਨੇ 1701 ਈ ਵਿੱਚ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਚਾਰੇ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਘੇਰ ਲਿਆ। ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨੂੰ “ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਲੜਾਈ” ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਸਫਲਤਾ ਦੀ ਕੋਈ ਆਸ ਨਾ ਰਹੀ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਕੀਤਰਤਪੁਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਸਥਿਤ ਨਿਰਮੋਹ ਨਾਮੀ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਗਏ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਿਰਮੋਹ ਵਿਖੇ ਕਿਆਮ ਦੌਰਾਨ 1702 ਈ. ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਮੁਗਲ ਤੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸੈਨਾਵਾਂ ਨੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਤੇ ਇੱਕ ਰਾਤ ਦੀ ਲੜਾਈ ਪਿੱਛੋਂ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਮੈਦਾਨ ਛੱਡ ਕੇ ਭੱਜ ਗਈਆਂ। ਇੱਥੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸਤਲੁਜ ਨਦੀ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਬਸੋਲੀ ਵਿਖੇ ਚਲੇ ਗਏ। ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੀ ਸੈਨਾ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਬਸੋਲੀ ਵਿਖੇ ਲੜੀ ਗਈ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਵੀ

ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੀ ਸੈਨਾ ਨੂੰ ਹਾਰ ਦਾ ਮੂੰਹ ਵੇਖਣਾ ਪਿਆ। ਇਸ ਜਿੱਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਉੱਤੇ ਹਮਲੇ ਕਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਕਲਮੋਟ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਫਤਹਿ ਕਰਕੇ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। 1702 ਈ. ਦੇ ਮੱਧ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਫਿਰ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਆ ਗਏ।

1704 ਈ. ਵਿੱਚ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਦੂਜੀ ਲੜਾਈ ਲੜੀ ਗਈ। ਮੁਗਲ ਤੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸੈਨਾਵਾਂ ਨੇ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਚੌਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਘੇਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਲੰਮੇ ਅਰਸੇ ਤੱਕ ਹਾਰ ਜਿੱਤ ਦਾ ਕੋਈ ਫੈਸਲਾ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਅੰਤ 21 ਦਸੰਬਰ 1704 ਈ. ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਲਗਭਗ 1500 ਸਿੰਘਾਂ ਸਮੇਤ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਰਸਾ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਭਿਆਨਕ ਯੁੱਧ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਰਸਾ ਨਦੀ ਵਿੱਚ ਹੜ੍ਹ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਨਦੀ ਪਾਰ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਹਫੜਾ ਤਫੜੀ ਦੇ ਮਹੌਲ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਜੀਅ ਵਹੀਰ ਨਾਲੋਂ ਨਿਖੜ ਗਏ। ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਅਤੇ ਦੋ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਮੋਰਿੰਡਾ ਦੇ ਕੋਤਵਾਲ ਨੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਕੇ ਮਿਤੀ 23 ਦਸੰਬਰ 1704 ਈ. ਨੂੰ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਦੋਵੇਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿਤੀ 27 ਦਸੰਬਰ 1704 ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਦੀਵਾਰ ਵਿੱਚ ਚਿਣਵਾ ਕੇ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ‘ਚ ਸਿਰ ਕਲਮ ਕਰਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਉੱਧਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਅਤੇ 40 ਸਿੰਘਾਂ ਸੰਗ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਅਤੇ ਤੁਰੰਤ ਉੱਚੀ ਥਾਂ ‘ਤੇ ਸਥਿਤ ਕੱਚੀ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚ ਮੋਰਚੇ ਸੰਭਾਲ ਲਏ। ਇੱਥੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਬੇਜੋੜ ਤੇ ਅਸਾਵੀਂ ਜੰਗ ਲੜੀ ਗਈ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਅਦਭੁਤ ਦਲੇਰੀ ਤੇ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਆਪ ਬੜੀ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਲੜੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਦੇ ਸੈਨਾਪਤੀ ਨਾਹਰ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਸੈਨਾ ਨਾਇਕ ਖ਼ਵਾਜਾ ਮੁਹੰਮਦ ਨੂੰ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਕ ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਆਦਮੀਆਂ ਦਾ ਅਤਿ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸੈਨਾ ਨਾਲ ਯੁੱਧ ਸੀ- “ਮੁਹੰਮਦ ਲੜੀਫ਼”

ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੀ ਹੁਕਮ-ਨੁਮਾ ਬੇਨਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਦਿਆਂ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ 22 ਦਸੰਬਰ 1704 ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਮੁਗਲ ਸੈਨਾ ਦੇ ਭੀੜੇ ਘੇਰੇ ਨੂੰ ਚੀਰ ਕੇ, ਗੜ੍ਹੀ 'ਚੋਂ' ਸਹੀ ਸਲਾਮਤ ਬੱਚ ਕੇ ਨਿਕਲਨ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਮਾਛੀਵਾੜਾ ਨੂੰ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਆਲਮਗੀਰ ਨਾਮੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਥਾਂ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ। ਫਿਰ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਪਿੰਡ ਦੀਨਾ ਪਹੁੰਚੇ। ਇਸ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਨਾਂ ਫ਼ਾਰਸੀ ਸ਼ਿਅਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪੱਤਰ ਲਿਖਿਆ, ਜੋ ਜ਼ਫ਼ਰਨਾਮਾ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਮੁਗਲ ਸਮਰਾਟ ਨੂੰ ਠੋਕਰੀਂ ਜ਼ੁਬਾਨ ਵਿੱਚ ਖ਼ਤ ਲਿਖਣਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਹਾਨ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦੀ ਮੂੰਹ ਬੋਲਦੀ ਤਸਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਗੱਲ ਦੀ ਲੜੀ ਨੂੰ ਵਿਚਾਲੇ ਹੀ ਛੱਡਦਿਆਂ, ਇੱਥੇ ਇਹ ਗੱਲ ਨੋਟ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬੇਸ਼ੱਕ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਡੋਲ ਰਹੇ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਪਾਪ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਦਾ ਨਿਸ਼ਚਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਉੱਧਰ, ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਤੇ ਤਿੱਖੇ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਵਜੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਅੰਦਰ ਸਮੇਂ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਵਿਰੁੱਧ ਗੁੱਸੇ ਤੇ ਨਫ਼ਰਤ ਦੀ ਅੱਗ ਭੜਕ ਉੱਠੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੇ ਇੱਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਲਹਿਰ ਅਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਵਿਰੁੱਧ ਉੱਠੇ ਇਨਕਲਾਬ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਿਆ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਲੋਹਾ ਗਰਮ ਵੇਖ ਕੇ ਹੀ ਸੱਟ ਲਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਸੋ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਉਚਿੱਤ ਸਮੇਂ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਕਾਰਜ ਲਈ ਮਾਨਸਿਕ ਤੇ ਜਥੇਬੰਦਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।

ਹਾਂ, ਗੱਲ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਜ਼ਫ਼ਰਨਾਮਾ ਅਰਥਾਤ ਵਿਜੈ-ਪੱਤਰ ਲਿਖਿਆ। ਇਹ ਪੱਤਰ ਮੁਗਲ ਸਮਰਾਟ ਤੱਕ ਅੱਪੜਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਭਾਈ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੱਤਰ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮੁਗਲ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਅਨਿਆਂ-ਪੂਰਣ ਨੀਤੀ ਵਿਰੁੱਧ ਸ਼ਸਤਰ ਚੁੱਕਣ ਨੂੰ ਜਾਇਜ਼ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਪਿੰਡ ਦੀਨਾ ਵਿਖੇ ਆਪਣੇ ਕਿਆਮ ਦੌਰਾਨ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਜੰਗੀ

ਤਿਆਰੀ ਦੀ ਸੂਹ ਮਿਲੀ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੱਖੀ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਖਿਦਰਾਨਾ ਦੀ ਢਾਬ ਨਾਮੀ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਛੇਰੇ ਲਾ ਲਏ। “ਬੇਦਾਵਾ” ਲਿਖ ਕੇ ਦੇਣ ਵਾਲੇ 40 ਸਿੰਘ ਵੀ ਉੱਥੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸੈਨਾ ਨਾਲ ਘਮਸਾਨ ਦਾ ਯੁੱਧ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਖਿਦਰਾਨਾ ਦੀ ਜਿੱਤ (1705 ਈ.) ਪਿੱਛੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਤਲਵੰਡੀ ਸਾਬੋ (ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ) ਵਿਖੇ ਪਹੁੰਚੇ ਅਤੇ ਲਗਭਗ 9 ਮਹੀਨੇ ਇਸ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਰਹੇ। ਇਸ ਅਰਸੇ ਦੌਰਾਨ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪੱਤਰ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ‘ਜ਼ਫ਼ਰਨਾਮਾ’ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਮਨ 'ਤੇ ਡੂੰਘਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਬੁਲਾਵਾ ਭੇਜਿਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ 30 ਅਕਤੂਬਰ 1706 ਨੂੰ ਤਲਵੰਡੀ ਸਾਬੋ ਤੋਂ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਚੱਲ ਪਏ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਹਾਲੇ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਨ ਕਿ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ 24 ਫਰਵਰੀ 1707 ਨੂੰ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਤਖ਼ਤ ਲਈ ਜੰਗ ਛਿੜ ਗਈ। 8 ਜੂਨ 1707 ਨੂੰ ਆਗਰੇ ਨੇੜੇ ਲੜੀ ਗਈ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਹਿਜ਼ਾਦਾ ਮੁਅੱਜ਼ਮ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਮੁਅੱਜ਼ਮ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੋਈ ਅਤੇ ਉਹ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣਿਆ। ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ 60 ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਦੇ ਕੀਮਤੀ ਤੋਹਫ਼ੇ ਭੇਟਾ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕੁੱਝ ਅਰਸੇ ਲਈ ਸ਼ਾਹੀ ਮਹਿਮਾਨ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਗਰੇ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਠਹਿਰੇ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਇੱਕ ਮੁਹਿੰਮ 'ਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅਚਾਨਕ ਨਾਂਦੇੜ ਲਾਗੇ ਉਸ ਦਾ ਸਾਥ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ।

ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਇਸ ਨਾਜ਼ੁਕ ਤੇ ਕਾਲੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੀ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬੜੇ ਨਾਟਕੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ। 38 ਸਾਲਾ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਨਿਰਾ ਤਾਕਤ ਦਾ ਪਹਾੜ, ਨਾਂਦੇੜ (ਦੱਖਣ) ਤੋਂ ਹਨੂਰੀ ਵਾਂਗ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਵੱਧਣ ਲੱਗਾ। ਜਿੱਤ ਦੇ ਇੱਕ ਲੰਮੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੁੱਖ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਸਰਹਿੰਦ ਵੱਲ ਵਾਗਾਂ ਮੋੜੀਆਂ। ਉੱਧਰ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਵੀ ਪੱਖਾਂ

ਭਾਰ ਹੋ ਕੇ ਵਕਤ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅੰਤ ਉਹ ਘਤੀ ਆਣ ਪਹੁੰਚੀ ਜਦੋਂ 12 ਮਈ 1710 ਨੂੰ ਸਰਹਿੰਦ ਤੋਂ 12 ਕੋਹ ਦੀ ਵਿੱਥ 'ਤੇ ਚੱਪਤਚਿੜੀ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਇਕ ਫ਼ੈਸਲਾਕੁੰਨ ਯੁੱਧ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਸਰਹਿੰਦ ਦਾ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। 14 ਮਈ 1710 ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਜੇਤੂਆਂ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿੱਚ ਸਰਹਿੰਦ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਏ।

ਇਸ ਜਿੱਤ ਨਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਬੁਲੰਦ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਆਤਮ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪੈਦਾ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਨੂੰ ਢਾਹ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਚੜ੍ਹਤ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਇਸੇ ਚੜ੍ਹਤ ਦੌਰਾਨ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਹੋਰ ਜਿੱਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਸੁਤੰਤਰ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ- ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਂ ਉੱਤੇ ਸਿੱਕਾ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਬਹੁੰਗੜੀ ਕੌਮ ਨੇ ਅਚਾਨਕ ਕੱਦ ਕੱਢਿਆ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ 'ਤੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਇੱਕ ਰਾਜਸੀ ਤਾਕਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ। ਫਿਰ ਇੱਕ ਸਮਾਂ ਆਇਆ ਜਦੋਂ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਵੱਲੋਂ ਹਥਿਆਈ ਇਸ ਛੋਟੀ

ਜਿਹੀ ਤਾਕਤ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵੇਲੇ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਲਤਨਤ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਿਆ।

ਇੰਝ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਆਰੰਭੀ ਸਿੱਖ ਲਹਿਰ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਸਿਖਰ 'ਤੇ ਪੁੱਜੀ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਯੁੱਗ ਪੁਰਸ਼ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਵਿੱਢੀ ਇਨਕਲਾਬੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਹੀ ਸਿੱਟਾ ਸੀ ਕਿ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੇ ਸਦੀਆਂ ਦੀ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੁਗ਼ਲਾਂ 'ਤੇ ਫ਼ਤਹਿ ਹਾਸਲ ਕਰਕੇ ਗਜ਼ਨਵੀ, ਤੈਮੂਰ ਤੇ ਬਾਬਰ ਦੇ ਖ਼ਾਨਦਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਅਖਵਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਆਨ ਤੇ ਸ਼ਾਨ ਨੂੰ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੀ ਜ਼ੁਲਮ-ਜ਼ਬਰ ਨਾਲ ਨੱਕੋ ਨੱਕ ਭਰੀ ਸਲਤਨਤ ਨੂੰ ਢਹਿ-ਢੇਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਸੁਰਆਤ ਵੀ ਕੀਤੀ। ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ:-

“ਸ਼ਕਲ ਸੂਰਤ ਹੋਰ ਹੀ ਹੋਣੀ ਸੀ ਅੱਜ ਹਿੰਦ ਦੀ,
ਗਰਜਦੀ ਨਾ ਜੇ ਕਿਤੇ, ਤਲਵਾਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਦੀ।”

(ਅਸਵਨੀ ਸ਼ੋਖ)

9217845812

ਪਾਠਕਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਬੇਨਤੀ

ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ (ਮਾਸਿਕ, ਪੰਜਾਬੀ) ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਮਕਸਦ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ, ਕੌਮ ਲਈ ਕੀਤੇ ਗਏ ਉਹਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਵਡੇਰੇ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਹਰ ਕੋਨੇ ਤੱਕ ਪੁੱਜਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਦੇਣ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਹਰ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਜਾਣੂ ਕਰਾਉਣਾ ਹੈ। ਅਜੇ ਤੱਕ ਸੰਪਾਦਕੀ ਮੰਡਲ ਹੀ ਆਪਣੇ ਸੀਮਤ ਵਿੱਤੀ ਸਾਧਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਸ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਵਿੱਚ 90% ਪਾਠਕਾਂ, ਲਾਇਬਰੇਰੀਆਂ, ਧਾਰਮਿਕ ਸਥਾਨਾਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਮੁਫਤ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਲਗਾਤਾਰ ਭੇਜੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਅਗੋਂ ਵੀ ਜਾਰੀ ਰਹੇਗੀ। ਜੋ 10% ਮੈਂਬਰ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ੨ ਧੰਨਵਾਦਿ। ਜੋ ਲੇਖਕ ਤੇ ਪਾਠਕ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਤੇ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਲਈ ਆਪਣੇ ਉਸਾਰੂ ਵਿਚਾਰ ਭੇਜਦੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵੀ ਕੋਟਿ ਕੋਟਿ ਧੰਨਵਾਦਿ। ਬਾਕੀ ਰਹਿੰਦੇ ਪਾਠਕਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਠੀਕ ਸਮਝਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਵੀ ਮੈਂਬਰ ਬਣ ਸਕਦੇ ਹੋ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹੋ।

ਧੰਨਵਾਦਿ ਸਹਿਤ।

ਸੰਪਾਦਕ

ਕੀ ਸਾਨੂੰ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ?

ਇੰਜ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ

ਅੱਜ ਦਾ ਇਨਸਾਨ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਪੱਕਾ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇਸ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰਨ ਤੇ ਤੁੱਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਇਹ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਹਰ ਵਸਤੂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੀ ਭਾਈਚਾਰਾ ਹੈ। ਏਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਵੀ ਇੱਕ ਪੱਕੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਤੇ ਟਿਕੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਇੱਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਹੀ ਤਸਵੀਰ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਇੱਕ ਇੱਕ ਕਣ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪਸ 'ਚ ਨਾ ਮਿਲਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਧਰਤੀ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਨ ਆਉਂਦੀ। ਇਸ ਧਰਤੀ ਤੇ ਦੇਖੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹਰ ਵਸਤੂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ।

ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਲੋੜ ਰੋਟੀ, ਕਪੜਾ ਤੇ ਮਕਾਨ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਸਤਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਲੈ ਕੇ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਸੋਚੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਇੱਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਲੋੜ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਭਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਰੋਟੀ ਬਨਾਉਣ ਲਈ ਆਟੇ, ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਅਗਨੀ ਆਦਿ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੀ ਪਿਛੋਕੜ ਦੇਖੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਕੁਝ ਵਸਤਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਮੇਲ ਨਾਲ ਹੀ ਬਣ ਸਕੀਆਂ। ਕਪੜੇ ਦਾ ਸਰੂਪ ਨ ਬਣਦਾ ਜੇਕਰ ਇੱਕ ਇੱਕ ਤੰਦ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਗਲੇ ਮਿਲਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨ ਹੁੰਦਾ।

ਸਾਡੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਇਹ ਮਕਾਨ ਨ ਹੁੰਦੇ ਜੇਕਰ ਇੱਕ ਇੱਕ ਦੂਜੀ ਨਾਲ ਮਿਲ ਬੈਠ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਨ ਕਰਦੀ। ਈਸ਼ਵਰ ਨੇ ਵੀ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਿੱਟੀ, ਹਵਾ, ਪਾਣੀ, ਅਗਨੀ ਆਦਿ ਨੂੰ ਆਪਸ 'ਚ ਮਿਲਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਜੋ ਇੱਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਇਹ ਇਨਸਾਨ ਹੋਂਦ 'ਚ ਆਇਆ ਅਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਕੇ 84 ਲੱਖ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਇਹ ਬੁੱਧੀ ਤਾਂ ਇਸ ਲਈ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਸਹੀ ਉਪਯੋਗ ਕਰਦਿਆਂ ਇਹ ਇੱਕ ਸੱਚੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਪੌਦੇ ਨੂੰ ਹਰਾ ਭਰਾ ਰੱਖੇਗਾ ਅਤੇ ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਸਫਲ ਕਰੇਗਾ ਪਰ ਅੱਜ ਇਨਸਾਨ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸੀਮਾਂ ਤੋੜ ਕੇ ਬੁੱਧੀਹੀਣ ਜੀਵਾਂ ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ।

ਐ ਇਨਸਾਨ! ਜ਼ਰਾ ਸੋਚ, ਵਿਚਾਰ,

ਕਿ ਤੇਰੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਈਸ਼ਵਰ ਨੇ ਵੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ।

ਕੀ ਤੈਨੂੰ ਚੰਗਾ ਜੀਵਨ ਜੀਣ ਲਈ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ???

ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਸਭ ਧਰਮਾਂ ਅਤੇ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸੱਚੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਨਾ ਜੋੜਿਆ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਹੋਂਦ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਹੋਂਦ ਇੱਕ ਸੱਚੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਅਮਲ 'ਚ ਲਿਆਉਣ ਨਾਲ ਹੀ ਬਣੀ ਸੀ।

0181-2230639

ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ (ਮਾਸਿਕ, ਪੰਜਾਬੀ)

ਵਲੋਂ

ਪਹਿਲਾ ਮਹਾਨ ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰ ਅਤੇ ਢਾਡੀ ਦਰਬਾਰ
ਮਿਤੀ 16 ਜਨਵਰੀ 2011 ਦਿਨ ਐਤਵਾਰ

ਸਥਾਨ:- ਗੁ. ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਸੈਕਟਰ-34 ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਸਮਾਂ 10.30 ਸਵੇਰੇ ਤੋਂ 1 ਵਜੇ ਦੁਪਹਿਰ

ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ

ਕੀਰਤਨ:- ਇਸਤ੍ਰੀ ਸਤਿਸੰਗ ਸਭਾ ਸੈਕਟਰ 44 ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ - 10.30 ਤੋਂ 11 ਵਜੇ ਤੱਕ

ਕੀਰਤਨ:- ਭਾਈ ਰਛਪਾਲ ਸਿੰਘ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਤਖਤ ਸ੍ਰੀ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ- 11 ਤੋਂ 12

ਢਾਡੀ:- ਭਾਈ ਜਸਪਾਲ ਸਿੰਘ ਤਾਨ ਢਾਡੀ ਜਥਾ- 12 ਤੋਂ 1 ਵਜੇ

ਸਨਮਾਨਯੋਗ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ

1. ਬੀਬੀ ਊਸ਼ਾ ਸ਼ੇਰ ਲਖਨਪਾਲ (ਕਨੇਡਾ) ਪੋਤਰੀ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ
2. ਜਥੇਦਾਰ ਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਕਲੋੜ (ਮਰਨ ਉਪਰੰਤ)
3. ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ (ਮਰਨ ਉਪਰੰਤ)
3. ਡਾ. ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਸੋਮਲ,
4. ਸ. ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਮੁਹਾਲੀ
5. ਡਾ. ਸੰਦੀਪ ਕੌਰ ਸੇਖੋਂ
- 6 ਡਾ. ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਗੋਗੋਆਣੀ

ਉਪਰੋਕਤ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ ਨੂੰ ਫਖਰ-ਏ-ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ

“ਐਵਾਰਡ 2010-11” ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਸਮੂਹ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਹੁੰਮ ਹੁੰਮਾ ਕੇ ਪਹੁੰਚਣ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਲੰਗਰ ਅਤੁੱਟ ਵਰਤੇਗਾ।

ਵੱਲੋਂ:-ਅਦਾਰਾ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਤੇ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਮੈਮੋਰੀਅਲ ਇੰਟ. ਸੁਸਾਇਟੀ (ਰਜਿ.)

Design Pavillion II

Invest as low as
Rs. 2.5 Lacs
 [Get assured
 rental income of
 12% p.a.]

Starting immediately with limited offer

Construction of Design Pavillion-II

Getting ready to operate from 01-09-2010

RARE OPPORTUNITY FOR SMALL INVESTORS

Invest in
 Design &
 Designer-Wear
 Studios

In Design Pavillion II

List of Fashion Businesses in Studios:-

1. Design & Designer-Wear Studios for Design and Samples for Fashion Manufacturing, Exclusive Designer-Wear for ladies and exclusively designed Wedding-Wear.
2. Fashion Design Studio (Designing of Textiles, Knit-Wear, Leather, Yarn & Jewellery)
3. Fashion Shows Organisers, Modeling Agencies, Photographers, Choreographers, Light & Sound Specialists, Audio & Video Studios.
4. Exporters - Traders, Distributors, Boutiques, Embroiders (Hand made & Machine made), Fine Tailors, Buttoning and Couriers.

FASHION TECHNOLOGY PARK

FASHION TECHNOLOGY PARK

MOHALI LANDRAN ROAD, SECTOR 90, MOHALI. VISIT: www.ftpmohali.com

9915322330, 9988151187, 9815511552, 92572-06704

CORPORATE OFFICE :- SCO-196-197, TOP FLOOR, SECTOR-34-A, CHANDIGARH

0172-5001170, 5001180, 9592281011

RKM HOUSING LTD.

Corp. Off : - SCO 673, 11nd Floor, Sector 70, Mohali
 Phone No. 0172-4655654, 4655653, Email: rkmhousing@gmail.com
 Fax: 0172-4655654, website: www.rkmhousing.com

RKM CITY
 SECTOR 112

ਇਕ ਨਾਲ ਜੀਅ ਨਹੀਂ ਭਰਦਾ ।

ਹੁਣ ਲਓ ਬੱਚਤ, ਨਿਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਬੀਮਾ, ਸਭ ਕੁਝ ਇਕ ਹੀ ਪਲਾਨ ਵਿਚ ।

- ਸਿੱਖਸ਼ਾ ਪੁਰੋਹਿਤਾ ਸ਼ਾਨ ਦੇ ਪ੍ਰਮੀਅਮ ਦੇ 30 ਗੁਣਾ ਤਕ
- ਰਾਸ਼ੀ ਦੀ ਉਮਰ - 7 ਸਾਲ ਤੋਂ 60 ਸਾਲ ਤਕ
- ਫ਼ੈਡ ਦੇ 4 ਵਿਕਲਪਾਂ ਦੀ ਸਹੂਲਤ
- ਮਾਨੀਫੈਸਟਰ ਅਦਾਲਤ-ਬਦਲੀਆਂ (ਚਾਰ ਸਾਲ ਪਹਿਲੀਆਂ 4 - ਗੁਣਤਾ 1)
- ਕਰਮੇ/ਆਸਿਕ ਪੈਸੇ ਕਾਢਵਾਉਣ ਦੀ ਸਹੂਲਤ
- ਦੁਰਘਟਨਾ ਲਾਭ ਅਤੇ ਫਿਨੈਂਸ਼ੀਅਲ ਇਨਸਿਊਰੈਂਸ ਮੁਹੱਈਆ

ਪੇਸ਼ ਹੈ

ਜ਼ੈਲਾਈਸੀ ਦੀ

ਐਂਡੋਵਮੈਂਟ ਪਲੱਸ

ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਵਿੱਤੀ ਪਲਾਨ

ਨੁਮਾਨੀ ਨੰ. 802

ਜ਼ੈਲਾਈਸੀ ਦੀ ਪਲਾਨੀ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋ ਬੱਚਤ ਸਿੱਧ ਜ਼ੈਲਾਈਸੀ ਦੀ ਹੈ ।
ਇਹ ਪਲਾਨੀ ਲਈ www.liaicindia.in ਉੱਤੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਵੋ ।

LIC

ਲਾਈਫ ਇਨਸਿਊਰੈਂਸ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ ਆਫ ਇੰਡੀਆ
LIFE INSURANCE CORPORATION OF INDIA

LIC-1000000

ਵਧੇਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਈ ਸੰਪਰਕ ਕਰੋ
ਪਰਮਜੀਤ ਮਹਿਤਾਪੁਰੀ

93161-33498, 0172-2609388

ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪੋਤਰੀ ਉਸ਼ਾ ਰਾਣੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪੜਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ

ਪਿਤਾ ਡਾ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ
ਨਾਲ ਨਿੱਕੀ ਬਾਲੜੀ ਉਸ਼ਾ

ਉਸ਼ਾ ਰਾਣੀ ਲਗਭਗ
5 ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ

ਉਸ਼ਾ ਰਾਣੀ 15 ਸਾਲਾਂ
ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ

ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਦਾ ਸਾਇਆ ਸਿਰ ਤੋਂ ਉੱਠ ਜਾਣ ਉਪਰੰਤ ਉਸ਼ਾ ਰਾਣੀ ਆਪਣੇ ਮਾਸੀ ਮਾਸਭ (ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਬਾਲੀ) ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਪੱਕੇ ਤੌਰ
ਤੇ ਮੈਂਬਰ ਬਣਨ ਉਪਰੰਤ 1950 ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਾਰ ਸਮੇਤ। ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਬਾਲੀ, ਕਾਂਤਾ, ਪਿੰਛੇ- ਉਸ਼ਾ ਰਾਣੀ ਤੇ ਰੋਬਿਨ

ਵਿਆਹ ਬੰਧਨ ਵਿੱਚ ਬੱਝਣ ਉਪਰੰਤ
ਉਸ਼ਾ ਰਾਣੀ ਸ਼ੇਰ ਲਖਨਪਾਲ (ਮਈ 1966)

ਪ੍ਰੋ. ਐਸ. ਕੇ. ਲਖਨਪਾਲ ਨਾਲ 22 ਮਈ 1966 ਨੂੰ ਵਿਆਹ ਵੇਲੇ ਦੀ ਤਸਵੀਰ

ਪ੍ਰੋ. ਐਸ. ਕੇ. ਲਖਨਪਾਲ ਤੇ
ਉਸ਼ਾ ਰਾਣੀ ਸ਼ੇਰ ਲਖਨਪਾਲ

ਨਿਊਜੀਲੈਂਡ ਵਿਖੇ ਡਾ. ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਸ਼ੇਰ ਦਾ ਬੰਗਲਾ

ਪ੍ਰੋ ਐਸ. ਕੇ
ਲਖਨਪਾਲ
ਅਤੇ ਪਤਨੀ
ਬੀਬੀ ਉਸ਼ਾ ਰਾਣੀ
ਸ਼ੇਰ ਲਖਨਪਾਲ,
ਆਪਣੇ ਦੋ ਪੋਤਰੇ,
ਪੁੱਤਰ, ਪੁੱਤਰੀ
ਤੇ ਨੂੰਹ ਨਾਲ

ਲਖਨਪਾਲ ਪਰਿਵਾਰ